

**TURUN
YLIOPISTO**

”Ennalta määrätty kauneuden kuva”

Uusi aikakausi Helena Roerichin kirjeissä 1929–1935

Ossi Korpi

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, Uskontotiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2021

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, Uskontotiede

Ossi Korpi

”Ennalta määrätty kauneuden kuva”: Uusi aikakausi Helena Roerichin kirjeissä 1929–1935
79 sivua

Tutkimuksessa tarkastelen Helena Roerichin (1879–1955) näkemyksiä uudesta aikakaudesta, joka hänen mukaansa koittaa tulevaisuudessa. Aineistona olen käyttänyt Roerichin julkaistua kirjeenvaihtoa vuosilta 1929–1935. Analysoin uuden aikakauden ajattelua kirjeissä teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Olen järjestänyt aineiston teemoittelemalla. Kunkin aineistosta muodostamani teeman kohdalla tarkastelen myös sitä, millaisista aineksista nämä näkemykset ovat syntyneet ja kuinka ne asettuvat osaksi oman aikansa vaihtoehtohenkisyiden piiriin kuuluvia keskusteluita.

Tutkimus kiinnittyy länsimaisen esoterian tutkimukseen. Hyödynnän erityisesti modernia länsimaista esoteriaa käsittelevää aiempaa tutkimusta liittäessäni Roerichin ajattelua laajempaan uskontohistorialliseen kontekstiin. Lisäksi käytän Colin Campbellin kulttimiljöön käsitettä rajaamaan sitä valtavirtauskonnollisuuden ulkopuolelle asettuvaa toimintaympäristöä, jota vasten tarkastelen Roerichin uutta aikakautta koskevia näkemyksiä.

Roerichin kirjeiden kautta hahmottuu kuusi uuteen aikauteen liittyvää teemaa, jotka liittyivät naisen aseman kohentumiseen, tietoisuuden kasvattamiseen, uudenlaiseen tieteelliseen edistykseen, kulttuurin tärkeyteen, hierarkkiseen järjestäytymiseen sekä ihmisten epäitsekkääseen yhteistyöhön. Teemoja käsitellään aineistossa yhtä aikaa sekä inhimillisellä tasolla että kaikkeutta järjestävinä lainalaisuuksina. Uusi aikakausi esitetään kirjeissä evoluution seuraavana askeleena, jolloin uuden kehitysvaiheen saavuttanut ihmiskunta alkaa toimia näiden kosmisten periaatteiden mukaisesti. Modernin länsimaisen esoterian viitekehyksessä tarkasteltuna Roerichin uutta aikakautta koskevissa näkemyksissä on nähtävillä monia yhtymäkohtia esoteriaa 1800-luvulta alkaen laajalti leimanneisiin piirteisiin. Aineistosta löytyy myös selkeitä irtiottoja suhteessa joihinkin aikansa kulttimiljöötä puhuttaneisiin ajatuksiin.

Avainsanat: länsimainen esoteria, kulttimiljöö, teosofia, kirjeiden tutkimus, sisällönanalyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Teoreettinen tausta	8
2.1	Moderni länsimainen esoteria	8
2.2	Kulttimiljö	12
3	Helena Roerich ja 1900-luvun alun eurooppalainen kulttimiljö	15
3.1	Roerichin elämän vaiheita	15
3.2	1900-luvun alun eurooppalainen kulttimiljö	17
3.3	Teosofia	20
3.4	Uuden aikakauden kynnyksellä	24
4	Aineisto ja menetelmät	27
4.1	Aineiston kuvaus	27
4.2	Kirjeiden tutkimus	29
4.3	Laadullinen sisällönanalyysi	31
5	Helena Roerichin uusi aikakausi	33
5.1	Uuden aikakauden käsittely kirjeissä	33
5.2	Maailmanäidin aikakausi	35
5.2.1	Maailmanäiti symbolina	35
5.2.2	Kohti elementtien tasapainoa	38
5.2.3	Uuden aikakauden naiseuden ihanteet	41
5.2.4	Sukupuoli ja ruumiillisuus uudella aikakaudella	43
5.3	Uusi tietoisuus ja hengen uudistuminen	45
5.4	Todellisen tiedon synteesi	48
5.4.1	Tulevaisuuden tiedeihanne	48
5.4.2	Oikean avioliiton tiede	53
5.5	Kulttuurin ylivalta	55
5.6	Valon hierarkia	59
5.7	Yhteistyön epookki	63
6	Yhteenveto ja johtopäätökset	67

Lähteet	71
Aineisto	71
Tutkimuskirjallisuus	71
Muut lähteet	77
Elektroniset lähteet	79

1 Johdanto

On myös ilo kuulla, että aistit uuden aikakauden lähestymisen. Kyllä, se on tulossa ja mikään ei voi pysäyttää sitä. Koko maailman kartta on muuttumassa. Monet maat tulevat käymään läpi ankaria vastoinkäymisiä, mutta jopa nyt on joitain merkkejä valosta pimeyden keskellä.¹ (Roerich 2017, 226.)

Näin kirjoittaa Helena Roerich kirjeessään tuntemattomaksi jääneelle vastaanottajalle kesällä 1934. Roerich (1879–1955) oli Venäjällä syntynyt kirjoittaja ja tutkimusmatkailija, joka perusti yhdessä puolisonsa Nikolai Roerichin (1874–1947) kanssa Agni-joogan ja Elävän etiikan nimillä tunnetun henkisen liikkeen. Koko maailman tulevaisuutta koskevat uhkakuvat ovat tuttuja niin nykypäivän ilmastokatastrofia käsittelevistä päivittäisistä uutisista kuin kirjeen kirjoitusajan toista maailmansotaa enteilevästä kiristyvästä tunnelmasta. Optimistinen ajatus pian koittavasta uudesta aikakaudesta on tullut sen sijaan tunnetuksi ennen kaikkea 1970-luvulla syntyneen New Age -henkisyuden myötä. Nykyaikaista New Age -ajattelua edelsi kuitenkin sata vuotta aiemmin syntyneiden eurooppalaisten esoteerikoiden sukupolvi, jonka edustajista moni esitti oman versonsa uudesta aikakaudesta. Helena Roerich oli yksi heistä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Roerichin vuosina 1929–1935 kirjoittamien kirjeiden kautta tämän ajatuksia uudesta aikakaudesta (*New Era*). Roerich on kiinnostava tutkimuskohde, sillä hän on jäänyt sekä tutkimuksessa että julkisuudessa kuvataiteilijana tunnetun puolisonsa varjoon. Heidän henkisen oppinsa kannalta Roerichilla oli kuitenkin vähintään yhtä suuri, ellei suurempi merkitys. Hän ei myöskään ole saanut samanlaista huomiota, kuin New Age -käsitteen popularisoinut aikalaisensa Alice Bailey (1880–1949). Roerichin tutkiminen uskontotieteen näkökulmasta tuo uutta tietoa institutionaalisen uskonnollisuuden ulkopuolelta ponnistaneen, mutta tärkeän aseman omassa henkisessä liikkeessään saavuttaneen henkilön tulevaisuusvisioista ja niiden kytkeytymisestä aikansa uskonnolliseen kenttään.

Olen kiinnostunut erityisesti marginaalisemmista uskonnollisista ilmiöistä ja ajattelijoista. Tavoitteenani onkin valottaa tutkimuksellani maailmansotien välisen ajan vähemmän tunnettua uskontohistoriaa sekä varsin niukasti tutkittua New Age -liikettä edeltävää uuden aikakauden ajattelua. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

¹ Engl. ”It is also a joy to hear that you sense the approach of the New Era. Yes, it is coming and nothing can stop it. The map of the whole world is changing. Many countries will go through severe hardships, but even now there are some signs of Light in the midst of darkness.”

1. Millainen on Roerichin kirjeiden kautta hahmottuva uusi aikakausi?
2. Millaisista aineksista Roerichin uutta aikakautta koskevat näkemykset ovat syntyneet?
3. Kuinka Roerichin uuteen aikakauteen liittämät ajatukset asettuvat osaksi oman aikansa länsimaista kulttimiljöötä?

Ensimmäinen tutkimuskysymys pohjaa käyttämäni kirjeaineistoon. Hahmottelen, millaisia muutoksia, ihanteita ja ihmiskunnan järjestäytymiseen liittyviä asioita Roerich kytkee uuteen aikakauteen. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen pohjalta luon katsauksen laajemmalle alueelle ja tarkastelen Roerichin ajatuksia osana oman aikansa kulttuuria ja henkisyttä toisen ja kolmannen tutkimuskysymyksen kautta. Vertailen Roerichin ajatuksia erityisesti länsimaisen vaihtoehtohenkisyiden kentällä toimineisiin aikalaiskirjoittajiin. Tähän liittyen hyödynnän sosiologi Colin Campbellin kulttimiljöön käsitettä. Toinen ja kolmas tutkimuskysymys eivät ole selvärajaisia tai yksiselitteisiä, vaan kietoutuvat toisiinsa monin tavoin. En pyri antamaan tyhjentävää selitystä Roerichin mahdollisista vaikutteista tai samankaltaisuuksista suhteessa aikalaiskirjoittajiin. Sen sijaan pyrin esittelemään aiemman tutkimuksen pohjalta mielekkäitä vertailukohtia kytkeäkseen Roerichin näkemykset oman aikansa keskusteluihin ja virtauksiin.

Helena Roerichin ajattelusta on verrattain vähän englanninkielistä tutkimusta. Suomessa häntä ei ole ilmeisesti tutkittu lainkaan. Tieteellistä tutkimusta Roerichista yhdessä hänen pitkäaikaisen yhteistyökumppaninsa ja puolisonsa Nikolain kanssa on tehty jonkin verran 2000-luvulta alkaen. Perusteellisin lienee historioitsija Alexandre Andreyevin elämäkerta *Myth of the Masters Revived: The Occult Lives of Nikolai and Elena Roerich* (2014), josta on ollut suuri apu tämän tutkimuksen taustoittamisessa. Roerichien henkistä oppia on tutkinut myös muun muassa uskontotieteilijä Anita Stasulane artikkelissaan ”The Theosophy of the Roerichs: Agni Yoga or Living Ethics” (2013). Nikolai Roerichiin keskittyvää tutkimusta on tehty enemmän, johtuen todennäköisesti hänen suuremmasta tunnettuudestaan. Tällaisia ovat esimerkiksi lähteinä käyttämäni Stasulanen monografia *Theosophy and Culture: Nicholas Roerich* (2005) sekä historioitsija John McCannonin artikkeli ”By the Shores of White Waters: The Altai and Its Place in the Spiritual Geopolitics of Nicholas Roerich” (2002). Rajallisen kielitaitoni vuoksi en ole voinut käyttää venäjänkielisiä lähteitä, joten nojaan edellä mainittuihin, venäjänkielisiä arkistoja ja tutkimuslähteitä hyödyntäneisiin tutkijoihin monissa Helena Roerichin elämää koskevissa asioissa.

Tutkimukseni asemoituu uskontohistorialliseen tutkimukseen ja erityisesti länsimaisen esoterian tutkimukseen. Esoteria alkuperäisessä merkityksessään viittaa vain rajatulle joukolle suunnattuun tietoon. Toisaalta esoterialla viitataan myös tiettyyn historialliseen ilmiöön, johon niputetaan joukko erilaisia, toisiinsa tavalla tai toisella linkittyviä virtauksia ja tekstejä. Tällöin on puhuttu usein tarkemmin länsimaisesta esoteriasta. Sanana esoteria on keksitty vasta 1700-luvulla, mutta käytettäessä sitä *etic*-terminä voidaan sillä viitata tätä paljon vanhempaan uskonnolliseen liikehdintään. Akateeminen länsimaisen esoterian tutkimus alkoi viritä 1900-luvun mittaan ja on vasta 1990-luvulta alkaen tunnustettu laajemmin omaksi tutkimussuuntaukseksi. (Pasi 2016.)

Suomessa esoteerisuuden tutkimusta on tehty niin ikään 1990-luvulta alkaen, vaikkakaan sitä ei ole välttämättä asemoitu juuri esoterian tutkimusalaan kuuluvaksi (Kokkinen & Mahlamäki 2020, 26). Aihe on saanut viime vuosina enenevässä määrin näkyvyyttä myös julkisuudessa esimerkiksi suomalaisen esoteerisuuden historiaa 1880–1940-luvuilla kartoittaneen Uuden etsijät -projektin ja uskontotieteilijä Nina Kokkisen suomalaistaiteilijoita koskevan tutkimuksen ansiosta (esim. Kotirinta 2019). Myös omat tutkimusintressini liittyvät paljolti 1900-luvun taitteen ja alkupuolen uskonto- ja kulttuurihistoriaan ja sellaisiin ilmiöihin, joita voidaan kuvailla esoteerisiksi.

Seuraavassa luvussa avaan tarkemmin tutkimukseni teoreettista taustaa: länsimaista esoteriaa erityisesti valistuksen jälkeisenä aikana sekä kulttimiljöön käsitettä. Sen jälkeen, kolmannessa luvussa, taustoitan analyysiäni luomalla katsauksen Helena Roerichin elämänvaiheisiin ja niihin historiallisiin konteksteihin, jossa hänen oppinsa muotoutui. Neljännessä luvussa kuvaan aineistoani, sen analysoimiseen käyttämiä menetelmiä sekä kirjeaineistoon liittyviä erityiskysymyksiä. Luvussa viisi esittelen varsinaisen analyysini. Sen alaluvuissa käsittelen yksitellen aineistosta muodostamiani teemoja. Lopuksi luvussa kuusi teen yhteenvetoa löydöksistäni.

2 Teoreettinen tausta

2.1 Moderni länsimainen esoteria

Tarkastelen tutkimuksessani Roerichin ajatuksia erityisesti modernin länsimaisen esoterian viitekehyksessä, sillä näen tämän avaavan hänen vaikutteitaan sekä sijoittumistaan osaksi länsimaista ponnistavia henkisyiden muotoja. Myös Roerichin Aasian uskonnoista kumpuavat vaikutteet tulevat paremmin kontekstualisoiduiksi otettaessa huomioon modernin esoterian vaikutus. Moderni länsimainen esoteria voidaan nähdä osana laajempaa länsimaisen esoterian tutkimussuuntausta, jonka tutkimushistoriaa on syytä avata käsitteiden selventämiseksi.

Historioitsija Francis A. Yatesia (1899–1981) on pidetty länsimaisen esoterian tutkimuksen ensimmäisen merkittävän tutkimusparadigman kehittäjänä. Yatesin paradigman kantavana ajatuksena oli näkemys, jonka mukaan 1400-luvulta 1600-luvulle on ollut olemassa valtavirran kristillisyyttä ja rationaalisuutta vastaan asettunut, mutta tieteellistä vallankumousta edesauttanut hermeettinen traditio, jonka edustajiin lukeutui esimerkiksi katolisen kirkon roviolle tuomitsema Giordano Bruno (1548–1600). Yatesin paradigma pysyi hallitsevana aina 1980-luvulle saakka. (Faivre 2010, 10–11; Hanegraaff 2004, 507–508; Yates 1984; 2002.)

Yates ei kirjoituksissaan itse käytä esoteria-sanaa vaan puhuu sen sijaan hermetismistä. Käytännössä kyse on kuitenkin paljolti päällekkäisestä termistä.² Hermetismi on saanut nimensä Hermes Trismegistoksen nimiin laitetuista, enimmäkseen antiikkiin ajoitetuista teksteistä, joita on koottu *Corpus Hermeticum* -nimiseen tekstikokoelmaan (ks. esim. Ebeling 2007).

Yatesin jälkeen uuden merkittävän länsimaisen esoterian alaa koskevan tutkimusparadigman tarjosi uskontotieteilijä Antoine Faivre 1990-luvulla. Etenkin hänen ranskan kielellä vuonna 1992 julkaisemansa kirja *L'Ésotérisme* sekä hänen samoihin aikoihin englanniksi julkaisemansa artikkelit ja kirjat vaikuttivat siihen, että länsimainen esoteria alettiin tunnustaa omaksi akateemiseksi tutkimusalakseen. (Hanegraaff 2004, 507–508; Pasi 2016, 151.)

² Hermetismi-sanaa on jo 1600-luvulta alkaen käytetty eräänlaisena kattoterminä, johon on niputettu muun muassa uusplatonilaisuutta, kabbalaa, astrologiaa ja alkemiaa. Hanegraaffin mukaan tällainen käsitys hermetismistä vastaakin sisällöllisesti paljolti nykyaikaisen tutkimuksen käsityksiä länsimaisesta esoteriasta. (Hanegraaff 2005, 243.)

Englanniksi nimellä *Western Esotericism: A Concise History* julkaistussa *L'Ésotérismessa* Faivre käy läpi esoterian historiaa renessanssista 1900-luvulle käsitellen suuren joukon ajattelijoita, tekstejä ja järjestöjä. Tällaisia ovat muun muassa kristillinen kabbala, ruusuristiläisyys, animaalinen magnetismi ja vapaamuurariuden kaltaiset initiatoriset seurakunnat. (Faivre 2010.)

Myöhemmän tutkimuksen kannalta merkittävää on kuitenkin Faivren yritys määrittellä länsimainen esoteria. Hän esittää neljä keskeistä tuntomerkkiä, jotka ovat läsnä kaikessa länsimaisessa esoteriassa, sekä kaksi sekundaarista tuntomerkkiä, jotka ovat tyypillisiä, mutta eivät välttämättömiä länsimaiselle esoterialle. Keskeisiä ovat: 1) ajatus universaaleista vastaavuuksista (*the idea of universal correspondences*) 2) ajatus elävästä luonnosta (*the idea of living Nature*) 3) välitetyn tiedon ja mielikuvituksen keskeinen rooli (*the role of mediations and of the imagination*) ja 4) transmutaation kokemus (*the experience of transmutation*). Ajatus universaaleista vastaavuuksista merkitsee näkemystä, jonka mukaan universumi on täynnä erilaisia vastaavuuksia. Esimerkiksi taivaankappaleet voidaan ymmärtää makrokosmoksiksi, jolla on suhde mikrokosmoksiksi ymmärrettyyn ihmiseen. Ajatus elävästä luonnosta merkitsee kaikkeuden näkemistä elävänä kokonaisuutena, joka yhdistää ihmisen jumalaiseen maailmaan. Kolmas kohta kuvaa esoterialle tyypillisiä tiedon hankkimisen tapoja. Erilaisten rituaalien, symbolien tai henkien käyttäminen välittäjinä yhdistettynä määrätietoisesti harjoitettuun mielikuvitukseen ajatellaan tarjoavan pääsyn eri todellisuuden tasoille ja erityiseen tietoon, gnosiin. Transmutaatiolla Faivre kuvaa henkilön muutosta kokemuksellisella tasolla. Sekundaarisia tuntomerkkejä ovat yhdenmukaistamisen käytäntö (*a practise of concordance*) sekä ajatus tiedon siirtämisestä (*the idea of transmission*). Yhdenmukaistamisen käytäntö pohjaa ajatukseen monia erilaisia perinteitä yhdistävistä tekijöistä, joita vertailemalla voi päästä käsiksi niiden takana olevaan korkeampaan totuuteen. Tiedon siirtyminen tarkoittaa esimerkiksi tiedon välittymistä mestarilta initioidulle seuraajalle. Tämä piirre on Faivren mukaan korostunut 1700-luvulta alkaen etenkin erilaisten esoteeristen seurojen myötä. (Faivre 2010, 11–13.)

Uskontotieteilijä Wouter J. Hanegraaff on kritisoinut Faivren länsimaisen esoterian määrittelyä ongelmalliseksi sovellettaessa sitä etenkin 1700-luvun jälkeiseen aikaan, jolloin länsimainen maailmankuva oli alkanut mullistua. Hanegraaffin mukaan Faivre pohjaa ymmärryksensä esoteriasta ennen kaikkea renessanssiajan lähteisiin, jolloin esimerkiksi ajatukset vastaavuuksista voitiin ymmärtää varsin toisella tapaa kuin myöhempien vuosisatojen esoteerisissa liikkeissä. Faivren määritelmässä pitäytymiseen sisältyykin

Hanegraaffin mukaan riski, että siihen nojaavat tutkijat alkavat sivuuttaa tai vähätellä länsimaisen esoterian uudempia kehityskulkuja sovittaakseen tutkimansa ennalta määritettyyn jatkumoon. Hanegraaff näkee kuitenkin Faivren määritelmällä heuristista arvoa. (Hanegraaff 2004, 508.) Faivre on vastannut kritiikkiin kertomalla määritelmänsä olevan lopullisen totuuden sijasta tarkoitettu nimenomaan yhdenlaiseksi tilapäiseksi konstruktioksi, jonka tarkoitus on toimia heuristisena työkaluna (Faivre 2010, 13).

Hanegraaff itse on monien muiden tutkijoiden tavoin lähestynyt esoteriaa vähemmän rajattuina sisältöinä. Hän on korostanut, ettei länsimainen esoteria ole mikään itsenäisesti olemassa oleva irrallinen ilmiö. Jokin liike voidaan nähdä esoteerisena aina vain suhteessa johonkin tiettyyn teoriaan, sillä kaikki länsimaista esoteriaa koskevat määritelmät ovat vain konstruktioita. (Hanegraaff 2004, 489.) Uskontotieteilijä Kocku von Stuckrad on puolestaan käsitellyt esoteriaa kilpailevina tietämisen tapoina (tai tiedon sijainteina, *locations of knowledge*), jotka kytkeytyvät ihmisten identiteettien rakentumiseen. Vaikka valistuksen jälkeisessä modernissa maailmassa esoterian piiriin laskettavat tietämisen tavat onkin haluttu usein erottaa uskonnosta, rationaalisuudesta ja tieteestä, olivat esimerkiksi astrologian, kabbalan ja hermetismin kaltaiset virtaukset oleellinen osa eurooppalaisia tietämisen kulttuureja 1200-luvulta 1700-luvun loppuun. Länsimainen esoteria ei siis ole muusta länsimaisesta kulttuurihistoriasta erillinen ilmiö, vaan päinvastoin sen tärkeä osa-alue. (Stuckrad 2010.)

Oma näkemykseni esoteriasta ei pohjaa mihinkään yksittäiseen määritelmään tai teoriaan, vaan sovellan analyysissäni monia länsimaisesta esoteriasta erityisesti modernilla ajalla kertovia tutkimuksia. Ajoitan modernin tässä yhteydessä alkamaan karkeasti eurooppalaisen 1700-luvun valistuksesta myötä. On selvää, että tuolloin tapahtuneen länsimaisen esoterian muutoksen ja laajemman kulttuurisen muutoksen juuret ovat paljon pidemmällä, eikä mitään selvärajaista rajapyykkiä modernin ja esimodernin (tai perinteisen) esoterian välille voida vetää. Valistuksen jälkeisen ajan, erityisesti 1800-luvulta alkaen, on kuitenkin nähty tutkimuksessa merkinneen uudenlaisen esoteerisuuden syntymistä. Tästä valistuksen jälkeisestä modernista esoteriasta on käytetty tutkimuksessa myös termiä okkultismi (esim. Hanegraaff 2007, 42–43).³

³ Okkultismi-sanana muista merkityksistä ks. Hanegraaff 2006b, 887–888.

Uskontohistorian tutkija Olav Hammer kirjoittaa tekijöistä, jotka muuttivat esoteriaa modernisaation myötä. Valistuksen myötä esoterian edustajat joutuivat asemoimaan suhdettaan kirkon auktoriteetin lisäksi myös tieteeseen ja rationalismiin. Lisäksi valistuksesta kummunnut ajatus eteenpäin kulkevasta historiasta ja ihmiskunnan kehityksestä vaikutti myös moderniin esoteriaan. Valistuksen loppua kohden tietämys ei-kristillisistä uskonnoista kasvoi merkittävästi ja antoi uusia vaikutteita aiemman kristillisen opin ja muinaisen Egyptin lisäksi. Valistusaika merkitsi myös uudenlaista sosiaalista liikkuvuutta ja individualismia, joka heijastui esoteriassa erilaisten lähestymistapojen monipuolistumisena. Esimerkiksi mesmerismiä voitiin hyödyntää varsin monenlaisiin tarkoituksiin. Valistuksen jälkeen tapahtui lisäksi oppien ”sisäistymistä ja psykologisoitumista”, jonka myötä esimerkiksi astrologia alettiin nähdä kohtalon sijaan enemmän yhteydessä persoonallisuuteen. (Hammer 2004, 48–52.)

Samaan tapaan Hanegraaff on listannut 1800- ja 1900-luvun okkultistiselle miljöölle tyypillisiä ominaispiirteitä, jotka eroavat oleellisesti perinteisestä länsimaisesta esoteriasta. Hän nimittää tätä myös ”länsimaisen esoterian sekularisaatioksi”. Ensinnäkin tieteellinen materialismi ja positivismi toivat mukanaan uuden mekanistisemmän maailmankuvan. Tältä pohjalta myös okkultismin piirissä alettiin hahmottaa universumia liikuttavia voimia Jumalan sijaan enemmän persoonattomina ja kausalliteettiin perustuvina voimina. Toisekseen uskontotieteen kehityksellä, itämaisten tekstien käännoksillä ja itämaisten uskontojen tekemällä lähetystyöllä länsimaihin oli suuri vaikutus. Okkultti miljöö omaksui 1800-luvulta alkaen itämaista terminologiaa osaksi länsimaista okkulttista viitekehystä. Esoterialle tyypillinen näkemys universaaleista totuuksista (vrt. Faivren määritelmän yhdenmukaistamisen käytäntö) helpotti osaltaan uusien vaikutteiden omaksumista. Kolmas merkittävä muutos oli tieteellisten evoluutioteorioiden synty. Hanegraaffin mukaan Darwinin löydösten lisäksi myös saksalainen idealismi ja romantiikka vaikuttivat siihen, että syntyi varsin suosittu ajatus henkisestä evoluutiosta. Neljänneksi modernin psykologian synnyllä ja erityisesti Carl Jungilla (1875–1961) oli vaikutuksensa siihen, että esoteerista maailmankuvaa ja henkisyyttä voitiin alkaa tarkastella psykologian käsittein. (Hanegraaff 2004, 497–498.) Tutkijoiden näkemykset modernin esoterian suurista linjoista ovat siis varsin saman suuntaisia.

2.2 Kulttimiljö

Hahmottelen tutkimuksessani Colin Campbellin kulttimiljöön (*cultic milieu*) käsitteen avulla sitä valtavirtauskonnollisuuden ulkopuolelle asettuvaa kenttää, jota vasten tarkastelen Roerichin uutta aikakautta koskevia näkemyksiä. Campbell määrittelee vuonna 1972 julkaisemassaan artikkelissa ”The Cult, the Cultic Milieu and Secularization” kulttimiljöön olevan ”epätavallisten ja poikkeavien uskomusjärjestelmien summa yhdessä niiden käytäntöjen, instituutioiden ja henkilöiden kanssa” (Campbell 2002, 23).

Campbellin mukaan kulttimiljöö toimii suurelta osin kirjojen, lehtien, pamflettien ja erilaisten luentojen kautta. Yhdistävänä tekijänä toimii poikkeavuus suhteessa hallitsevaan tieteelliseen ja uskonnolliseen maailmankuvaan. Tästä johtuen varsin monenlaiset näkemykset voivat elää sopusoinnussa kulttimiljöössä. Vaihtoehtohenkisyiden lisäksi Campbell laskee muun muassa vaihtoehtoisen lääketieteen osaksi kulttimiljöötä. Keskinäinen suvaitsevaisuus tekee kulttimiljööstä synkretistisen: vaikutteita haetaan tyypillisesti monista suunnista. Sen piirissä vaikuttavia ihmisiä ajaa tyypillisesti henkinen etsijyys, painopisteen ollessa kunkin henkilökohtaisessa kokemuksessa. Yksilökeskeinen henkinen etsintä asettaa toisaalta haasteita erilaisten ryhmittymien koossa pysymiselle ja tästä syystä erilaisia yhteenliittymiä syntyy ja hajoaakin usein. (Campbell 2002.)

Kultti-termillä voidaan tarkoittaa montaa asiaa. Sillä voidaan viitata palvontaan tai uskonnollisiin menoihin ja käytänteisiin. Voidaan puhua esimerkiksi Neitsyt Marian kultista. (Kielitoimiston sanakirja.) Puhekielessä kulteilla viitataan usein vahvan autoritääriin ja vaarallisiin uskonnollisiin ryhmittymiin. Kulttimiljöön käsite ei kuitenkaan liity tähän, vaan Campbell käyttää kultti-termiä sosiologiselle tutkimukselle ominaiseen tapaan kuvaamaan uskonnollisia tai uskonnonkaltaisia, löyhästi organisoituneita liikkeitä, joiden uskomukset poikkeavat vallitsevista uskomusjärjestelmistä. Näkemys pohjaa teologi Ernst Troeltschin (1865–1923) tekemään jaotteluun kirkkouskonnon, lahkouskonnon ja mystiikan välillä. Campbellin mukaan kultti vaatii jäseniltään vähemmän kuin lahko (*sect*) ja on suvaitsevampi muita katsomuksia kohtaan. Kulttien elinikä on tyypillisesti lyhyt ja jäsenten vaihtuvuus suurta. Uusia kultteja syntyy kuitenkin nopeasti vanhojen hävitessä. Tämän perusteella Campbell päätelee, että on oltava sellainen ympäristö, kulttimiljöö, joka edistää kulttien syntymistä. (Campbell 2002, 12–14.)

Campbellin artikkelin lähtökohtana toimi 1960-luvun ja 1970-luvun alun uusi uskonnollisuus, mutta esimerkiksi Jeffrey Kaplan ja Heléne Lööw ovat esittäneet, että kulttimiljöö olisi ollut

pysyvä piirre jokaisessa historian tuntemassa yhteiskunnassa eri aikoina (Kaplan & Löow 2002, 1–4). Uskontotieteilijä Steven Sutcliffe pitää maailmansotien välistä ajanjaksoa Euroopassa hyvänä esimerkkinä ajasta, jolloin kulttimiljööille ominainen etsijyys kukoisti (Sutcliffe 2013, 428). Tutkimukseni ajallinen raja osuu nimenomaan tuohon ajanjaksoon. Campbell itse kirjoittaa, että ”sekularisaatioon yhdistetyt rakenteelliset muutokset ovat toimineet kulttisen kulttuurin hyväksi” kristillisen kirkon auktoriteetin vähenemisen myötä (Campbell 2002, 20). Voidaan siis ajatella, että moderni länsimainen esoteria ja laajempi kulttimiljöö ovat syntyneet samana aikana ja osin samanlaisten muutosten seurauksena.

Olen päättänyt käyttää kulttimiljööön käsitettä tässä tutkimuksessa, sillä se auttaa rajaamaan mielekkäitä vertailukohtia Roerichin uuden aikakauden ajattelulle kolmannen tutkimuskysymykseni mukaisesti. Käsite on tähän tarkoitukseen sopivan avoin, koska se antaa mahdollisuuden ottaa huomioon monenlaisia kilpailevia ja toisilleen vaikutteita antavia uskomusjärjestelmiä erilaisine ilmenimismuotoineen. Näin ollen se sopii monenlaisista virtauksista ammentaneen Roerichin näkemysten tarkastelun tueksi. Roerichin ajattelun tarkastelu valtavirtaisesta uskonnollisuudesta poikkeavaa kulttimiljööä vasten on perusteltua myös siksi, että aineisto osoittaa hänen suhtautuneen varsin kriittisesti esimerkiksi järjestäytyneeseen kristinuskoon (Roerich 2017, 269–271).

Kulttimiljööön kanssa paljolti saman sisältöinen tutkimuksessa käytetty käsite on okkulttuuri (*occulture*). Uskontotieteilijä Christopher Partridge esittää, että Campbellin kulttimiljööön käsite auttaa ymmärtämään länsimaista vaihtoehtohengellisyyttä, mutta okkultista johdettu okkulttuuri olisi tarkempi sana kuvaamaan nykyaikaista länsimaista vaihtoehtouskonnollisuutta, jota hän on itse tutkinut. Hän perustelee tätä Campbellin kulttiin liittämällä mystiikan painotuksilla. (Partridge 2004, 66–67.) Okkulttuurin käsitettä jatkokehittänyt Nina Kokkinen puolestaan kirjoittaa nojaavansa okkulttuuri-näkemyksensä paljolti Campbelliin, mutta ei halua käyttää kulttimiljööön käsitettä muun muassa sen aiemmin mainittujen negatiivisten konnotaatioiden vuoksi (Kokkinen 2019, 46).

Okkulttuuri-termi kantaa kuitenkin mukanaan omanlaisiaan painotuksia ja mielikuvia siinä missä kulttikin. Toisaalta miljöö sanana kuvaa mielestäni hyvin aikaan ja paikkaan sidottua toimintaympäristöä, jossa valtavirran ulkopuolelle asettuva henkisyys ilmenee monissa muodoissaan. Mystiikkaa en itse pidä keskeisenä piirteenä kulttimiljööille. Myöskään Campbell ei nähnyt mystiikkaa mitenkään ainoana uskonnollisena tekijänä kulttimiljöössä (Campbell 2002, 17). Pidänkin Partridgen ja Kokkisen huomioista huolimatta kulttimiljööä

käyttökelpoisena käsitteenä tämän tutkimuksen kontekstissa. Seuraavassa luvussa luon katsauksen 1900-luvun alun eurooppalaiseen kulttimiljööseen, josta Roerich otti vaikutteita, ja jonka osana hän toimi kirjoittaessaan aineistonani toimivat kirjeet.

3 Helena Roerich ja 1900-luvun alun eurooppalainen kulttimiljö

3.1 Roerichin elämän vaiheita

Helena Roerich (os. Sapošnikova) syntyi Pietarissa vuonna 1879. Hänen isänsä oli arkkitehti ja hänen äidillään oli aristokraattisia sukujuuria. Vuonna 1899 hän tutustui kuvataiteilija Nikolai Roerichiin. Pariskunta avioitui vuonna 1901 ja sai seuraavina vuosina kaksi lasta: Jurin (1902–1960) ja Svetoslavin (1904–1993). Roerichit muuttivat Pietarista Sortavalaan vuonna 1916. Seuraavana vuonna tapahtuneen bolševikkien vallankumouksen jälkeen perhe päätti pysyä Suomen puolella. Parin vuoden päästä he muuttivat Lontooseen ja lopulta New Yorkiin lokakuussa 1920. (Andreyev 2014, 11–76.)

New Yorkissa Roerichit keräsivät ympärilleen tiiviin, samanhenkisten ihmisten piirin ja jatkoivat kotonaan jo aiempina vuosina pitämiään seansseja eli spiritistisiä istuntoja. Näissä he olivat yhteydessä erilaisiin henkioppaisiin, joista merkittävämmäksi muodostui 1800-luvun teosofien julkaisuista tuttu Morya. Seanssien lisäksi Helena Roerich kommunikoi opettajanaan pitämänsä Moryan kanssa myös muilla keinoin: automaattikirjoituksen avulla, keskittymällä tämän kuvaan sekä niin unissa kuin valveilla saamiensa näkyjen kautta. Lisäksi hän alkoi saada jonkinlaisia kohtauksia, jotka saattoivat hänet muuntuneeseen tajunnantilaan. Ilmeisesti viimeksi mainittu kommunikaation tapa korvasi ajan myötä automaattikirjoittamisen ja seanssit. (Andreyev 2014, 85–119.)

Noina 1920-luvun alkuvuosina Roericheista alkoi muodostua eräänlaisia hengellisiä auktoriteetteja. He perustivat lähipiirinsä kanssa lukuisia erilaisia organisaatioita, instituutteja, seuroja ja museon. Samalla alkoi hahmottua Agni-joogana ja Elävänä etiikkana tunnettu henkinen oppi, jolla on seuraajia tänäkin päivänä. Helena Roerich tunnetaan heidän parissaan ”Agni-joogan äitinä”. (Stasulane 2013, 199–200.)

Ensimmäisen Agni-jooga-kirjan, *Leaves of Morya's Gardenin*, ensimmäinen osa julkaistiin englanniksi vuonna 1923 ja se sisälsi Helenan kanavointien⁴ lisäksi muun muassa hänen poikansa Jurin omissa spiritistisissä istunnoissa vastaanottamia viestejä (Andreyev 2014, 93, 139–140). Profetiaallinen teos alkaa sanoilla: ”Uuteen maailmaan minun ensimmäinen viestini”⁵ (Agni Yoga Society 2019a). Vuosien 1921–1922 aikana suoritettujen kanavointien

⁴ Katriina Hulkkonen määrittelee väitöskirjassaan kanavoinnin ”erilaisissa muodoissa olevan tiedon välittämiseksi henkimaailman olennoilta tai erilaisilta henkisiltä taajuuksilta” (Hulkkonen 2021, 15).

⁵ Engl. ”Into the New World my first message.”

myötä Roericheille alkoi vähitellen hahmottua suunnitelma, johon sisältyi monien tutkijoiden mukaan tavoite perustaa valtio Aasiaan (Ardreyev 2014, 97–104; McCannon 2002; Stasulane 2013). Kyseinen alue olisi ulottunut Tiibetistä aina eteläiseen Siperiaan saakka.

Helena, Nikolai ja Juri lähtivät Yhdysvalloista 1923. Seuraavina vuosina he matkustivat laajalti Aasiassa ja vierailivat Neuvostoliitossa, jossa Nikolai pääsi tapaamaan ulkoasiain kansankomissaari Georgi Tšitšeriniä ja luovutti tälle kaksi kirjettä mahatmoilta (Ardreyev 2014, 238). Tämän jälkeen Roerichit matkasivat apuvoimien saattelemana Mongoliasta Gobin autiomaan kautta sulkeutuneeseen Tiibetiin, johon harva länsimaalainen oli vielä noihin aikoihin päässyt. Siellä Nikolain tavoitteena oli tavata dalai-lama⁶ ”länsimaalaisen buddhalaisuuden” edustajana (mt. 260–261). Matka kuitenkin katkesi pian Roerichien retkikunnan päästyä Tiibetiin syksyllä 1927. Syynä olivat heidän epäillyt yhteytensä Neuvostoliiton kommunisteihin. He joutuivat viettämään viisi kuukautta eristyksissä äärimmäisissä oloissa paikallisten viranomaisten pakottamina. Helena kärsi olosuhteiden vuoksi vakavista terveysongelmista. Lopulta Roerichit päästettiin poistumaan Tiibetistä ilman pääsyä pääkaupunki Lhasaan. (Mt. 298–310.) Nikolai Roerichin matkakirjan *Altai-Himalayan* perusteella (Roerich, N. 2017a) Tiibet oli Roericheille suuri pettymys. Kokonaisuudessaan heidän Keski-Aasian tutkimusretkenä tunnettu matkansa vuosina 1925–1928 vaikuttaa kuitenkin olleen monin tavoin merkityksellinen ja innoittava heidän myöhempien näkemystensä kannalta.

Lähes kohtalokkaaksi osoittautuneen tutkimusretken jälkeen Roerichit asettuivat Intiaan vuonna 1928 ja asuivat siellä pääasiallisesti kuolemaansa asti. Yhteydet Yhdysvaltoihin kuitenkin säilyivät. Helena Roerich piti kirjeitse tiiviisti yhteyttä myös Agni-joogasta kiinnostuneiden eurooppalaisten kanssa. Moryan avulla tuotettuja Agni-jooga-teoksia julkaistiin lopulta reilusti toista kymmentä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelemani kirjeaineisto vuosilta 1929–1935 on peräisin ajalta, jolloin Roerich oli tutustunut empiirisesti erilaisiin kulttuureihin ympäri Aasiaa, saanut uusia vaikutteita ja toisaalta epäonnistunut joissain alkuperäisissä suunnitelmistaan. Samaan aikaan Agni-jooga oli alkanut levitä ympäri maailman. Useita kanavoituja Agni-jooga-kirjoja oli jo julkaistu ja pelkästään 1930-luvun taitteessa perustettiin kahden vuoden aikana peräti neljäkymmentäviisi Roericheille omistettua järjestöä kahteenkymmeneen eri maahan (Roerich

⁶ 13. dalai-lama Thubten Gyatso (1876–1933)

1933a, 177). Helena Roerichin kirjeet ovat syntyneet asemansa jo vakiinnuttaneen henkisen auktoriteetin kynästä maailmansotien välillä, jolloin orientalististen mausteiden kera tarjoillut näkemykset kosmisen evoluution loikasta uuteen aikakauteen solahtivat sujuvasti osaksi aikakauden kulttimiljöötä.

3.2 1900-luvun alun eurooppalainen kulttimiljöö

Isossa-Britanniassa puhuttiin jo 1800-luvun lopulla laajalti meneillään olevasta mystiikan elpymisestä, jolla viitattiin hallitsevan kristillisen maailmankatsomuksen ulkopuolelle asettuvaan vaihtoehtohenkisyyteen, joka koki uuden tulemisen maassa 1880-luvulta alkaen (Owen 2004, 20–21). Vastaava innostus oli läsnä laajemminkin Euroopassa ja jatkui 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Spiritualismi ja teosofia olivat Steven Sutcliffen mukaan tärkeimpiä ”okkultia maailmankuvaa” määrittäviä liikkeitä maailmansotien välisenä aikana (Sutcliffe 2007, 60).

Modernin spiritualismin voidaan katsoa saaneen alkunsa Foxin perheen talossa Yhdysvalloissa vuonna 1848. Tuolloin perheen lapset Margaret (1833–1983) ja Catherine (1837–1892) alkoivat omien sanojensa mukaan kommunikoida henkien kanssa koputusten avulla. Ilmiö herätti laajaa kiinnostusta ja myöhemmin kehitettiin kommunikointijärjestelmä, jossa jokaista aakkosta vastasi tietty määrä koputuksia. Näin oletetulta hengeltä voitiin saada monimutkaisempia viestejä. Pian siskot pitivät spiritistisiä istuntoja suurille ihmisjoukoille rahasta. (Deveney 2006, 1075.) Spiritualismi levisi nopeasti Yhdysvalloista Eurooppaan, jossa se keräsi suurta suosiota kaikissa kansankerroksissa. Yksi aikakauden tunnetuimmista medioista, Daniel Dunglas Home (1833–1886), vieraili sekä Ranskan keisari Napoleon III:n että Venäjän Aleksanteri II:n hoveissa (Owen 2004, 19–20).

Franz Mesmerin (1734–1815) kehittämä mesmerismi tarjosi käsitteitä ja toimintatapoja, joita spiritualistit myöhemmin hyödynsivät. Mesmerismiin oli kuulunut esimerkiksi istuntoja, joissa ihmisiä vaivutettiin transsiin. (Owen 2004, 18.) Spiritualismin levitessä aiheesta kiinnostuneiden parissa alkoi viritä keskustelua oletettujen henkien voimista ja siitä, onko myös elävien kehoja asuttavilla hengillä mahdollisuus käyttää vastaavanlaisia voimia. Spiritualistien keskuudessa ajateltiin nimittäin yleisesti, että henget kykenivät esimerkiksi selvänäköisyyteen sekä matkaamaan vapaasti niin henkimaailmassa kuin fyysisessäkin maailmassa. Monet päättelivät, että tällaiset yliaistilliset kyvyt ovat ihmisten käytettävissä myös elämän aikana. Joidenkin näkemysten mukaan spiritualistisissa ilmiöissä oli itse asiassa kyse pelkästään elävien ihmisten henkisistä voimista. Spiritualismi laajeni nopeasti kuolleiden

kanssa kommunikoinnista henkisten kykyjen tutkimiseksi ja innoitti suuresti 1800-luvun lopun esoteerista liikehdintää. (Deveney 2015, 126–127.) Tunnetuin esimerkki tästä lienee Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891) ja Teosofinen Seura (Theosophical Society), joista lisää tuonnempana.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa perustettiin paljon erilaisia esoteerisia seuroja ja veljeskuntia. Osa alkoi hyväksyä aiemmasta poiketen myös naisia jäsenikseen. Tällainen oli esimerkiksi Englannissa vuonna 1888 perustettu Hermetic Order of the Golden Dawn, jonka toiminnassa muun muassa kabbala ja rituaalimagia näyttelivät merkittävää osaa. Järjestöllä oli useita satoja jäseniä 1800-luvun lopulla, mukana muun muassa runoilija William Butler Yeats (1865–1939). (Owen 2004, 46; Faivre 2010, 84–85.) Monet ajan kulttimiljöössä toimineet seurat ottivat vaikutteita myös 1600-luvulla alkunsa saaneen ruusuristiläisyyden symboliikasta ja vapaamuurariuden vihkimysasteista. Tällainen oli esimerkiksi Martinistinen veljeskunta, jonka perustajajäsenen, ranskalaisen Papuksen (1865–1916) tiedetään vierailleen myös Venäjän keisari Nikolai II:n luona (Faivre 2010, 81). Vuodesta 1913 alkaen suosiota keräsi myös Teosofisesta Seurasta irtaantunut Antroposofinen Seura.

1900-luvun alun eurooppalaista vaihtoehtohenkisyttä leimasi kiinnostus Intiaan ja Tiibettiin, jossa ajateltiin säilyneen muinaista viisautta. Kiinnostus Intiaan oli alkanut viritä jo 1800-luvun taitteessa erityisesti romantikkojen piirissä (Faivre 2010, 77). Eksoottisten mielikuvien lisäksi myös konkreettinen tietoisuus hindulaisuuden ja buddhalaisuuden opeista alkoi lisääntyä 1800-luvun lopulla. Max Müller julkaisi suuren määrän eri Aasian uskontojen pyhiä tekstejä englanniksi *Sacred Books of the East* -kirjasarjassa 1870-luvulta eteenpäin tarjoten suurelle yleisölle mahdollisuuden perehtyä näiden uskontojen oppeihin. Samalla vuosikymmenellä englantilainen kirjailija Edwin Arnold teki osaltaan buddhalaisuutta tunnetuksi runoteoksellaan *The Light of Asia* (1879). (Owen 2004, 29–30.) Maailmansotien välisenä aikana suurta huomiota herättivät puolestaan erilaisten ”itämaisten” gurujen, kuten Jiddu Krishnamurtin (1895–1986), Mohandas Gandhin (1869–1948) ja Meher Baban (1894–1969) vierailut länsimaissa (Sutcliffe 2007, 63–65).

Ajan kulttimiljöö toimi paljolti lehtien välityksellä. Englanninkielisessä maailmassa vaikutusvaltaisia lehtiä olivat esimerkiksi vuonna 1893 perustettu *Borderland* sekä vuodesta 1905 ilmestynyt *The Occult Review* (Owen 2004, 28; Sutcliffe 2007, 66). Tunnetun brittiläisen lehtimiesvaikuttaja W. T. Steadin perustama *Borderland* oli keskittynyt erityisesti spiritualismiin ja paranormaaleihin ilmiöihin. *The Occult Review* puolestaan sisälsi hyvin

laaja-alaisesti kirjoituksia erilaisista esoteerisista aiheista. Vuosien varrella lehteen kirjoittivat muun muassa zen-buddhalaisuuden popularisoijana myöhemmin tunnettu Alan Watts sekä Sherlock Holmes -kirjailija Arthur Conan Doyle. *Occult Reviewin* vuoden 1930 marraskuun numeron pääkirjoituksessa käsiteltiin Nikolai Roerichia. Varsin positiiviseen sävyyn kirjoitetussa tekstissä lainataan runsaasti Roerichien Keski-Aasian matkoja kuvaavaa *Heart of Asia* -teosta. (*Occult Review* 1930.)

Venäjällä puolestaan ilmestyi Maria Carlsonin laskujen mukaan noin kolmekymmentä ”okkultteja” aiheita käsittelevää lehteä vuosien 1881–1919 välillä. Näistä pitkäikäisin oli *Rebus*-niminen viikoittain ilmestyvä julkaisu, joka keräsi tuhansittain lukijoita. (Carlson 2015, 5–22.) Vireään julkaisutoimintaan vaikutti merkittävästi sensuurin hellittäminen maassa vuonna 1905. Aiemmin ortodoksikirkon oppien vastaiseksi katsottujen tekstien levittämisestä oli nimittäin saattanut joutua karkotetuksi Siperiaan. (Carlson 2015, 22.) Painotuotteiden lisäksi esoteeriset teemat tulivat eri kansankerroksille tutuiksi myös elokuvien ja teatterin myötä (Mannherz 2012).

1900-luvun taitteessa, ennen ensimmäistä maailmansotaa, Venäjällä elettiin kulttuurisesti merkittävää aikaa, joka tunnetaan Venäjän hopeakautena. Uudenlaisen taiteen ja filosofian lisäksi aikakaudelle oli tyypillistä myös kiinnostus okkultismiin ja mystiikkaan. Vapaamuurarius, ruusuristiläisyys, teosofia, spiritualismi ja monet muut länsimaisen esoterian piiriin laskettavat liikkeet keräsivät paljon seuraajia. Pelkästään Pietarissa toimi ennen ensimmäistä maailmansotaa yli 35 rekisteröityä ”okkulttia” ryhmittymää. (Carlson 2015, 3–5.) Kaupungissa vuoteen 1916 asuneella Helena Roerichilla oli siis hyvät mahdollisuudet tutustua ajan vaihtoehtohenkisyttä edustaneisiin ajatuksiin.

Spiritualismin kannalta keskeisenä vaikuttajana Roerichille voidaan pitää hänen puolisoaan Nikolaita, joka lähti vuonna 1900 Pariisiin opiskelemaan maalausta (Andreyev 2014, 5). Pariisissa hän osallistui seansseihin ja raportoi tuoreeltaan kokemuksistaan kihlatulleen lähettämässään kirjeissä. Nikolain palattua Pietariin pariskunta järjesti seansseja kotonaan. (Mt. 42–44.) Vaikka Roerichit olivat sittemmin New Yorkissa yhteydessä mestariinsa Moryaan spiritismin keinoin, muuttui suhtautuminen vuosien varrella. Helena Roerichin kymmenisen vuotta myöhemmin kirjoittamissa kirjeissä käsitellään spiritualismia varsin kielteiseen sävyyn (esim. Roerich 2017, 247). Tämän voi nähdä osaltaan kertovan hänen kiinteästä osallistumisestaan aikansa kulttimiljööhön: spiritualismi oli niin suosittua, että Roerich koki tarpeelliseksi ottaa kantaa asiaan, vaikka ei olisikaan harjoittanut sitä enää itse.

Samaan tapaan hän kehotti välttämään magiaa ja ”pseudo-okkultismia”, jotka voivat olla hänen mukaansa haitallisia, mikäli tietoisuus ei ole tarpeeksi kehittynyt (Roerich 2017, 136–137).

Roerich oli kiinnostunut myös Aasian uskonnoista jo paljon ennen matkustamistaan Intiaan. Hän luki Ramakrishnan ja Vivekanandan kirjoja, jotka nauttivat suurta suosiota 1910-luvun Venäjällä (Andreyev 2014, 49–51). Ramakrishna (1836–1888) ja etenkin hänen oppilaansa Swami Vivekananda (1863–1902) edustivat niin sanottua uushindulaisuutta, joka pyrki aktiivisesti levittämään omanlaistaan näkemystä hindulaisuudesta länsimaihin. Heidän filosofiansa mukaisesti kaikki uskonnot olivat tosia ja pyrkivät samaan päämäärään. Vivekanandan ajatukset saivat varsin suuren yleisön hänen esiinnyttyään Chicagossa vuonna 1893 järjestetyssä The World’s Parliament of Religions -tapahtumassa. (Komulainen 2008, 60–68.) Lisäksi Roerich perehtyi vielä Venäjällä asuessaan Yogi Ramacharaka - pseudonyymiä käyttäneen yhdysvaltalaisen William Walker Atkinsonin (1862–1932) teoksiin (Roerich 2017, 326).

Roerichin ja hänen puolisonsa kiinnostusta menneiden aikojen myyttiseen orienttiin ruokkivat osaltaan venäläissyntyisen Zénaïde Ragozin kirjat, joissa tämä käsitteli esimerkiksi Egyptin, Kaldean ja Intian historiaa (Andreyev 2014, 51). Kaldea ja erityisesti Egypti kiinnostivat esoteerikoita jo renessanssiajalla (esim. Partridge 2013, 322). 1900-luvun taitteeseen tultaessa Intia oli noussut Egyptin rinnalle paikkana, josta ajateltiin löytyvän muinaista viisautta.

Roerich eli siis aikana, jolloin hyvin monimuotoiset, perinteisen kristillisyyden ulkopuolelle asettuvat henkiset opit levisivät ennen näkemättömän laajasti ympäri länsimaita. Myös Venäjä ja etenkin kansainvälinen Pietari olivat osa tätä verkottunutta vaihtoehtohenkisyiden kenttää eli kulttimiljöötä, joka ulottui eri kansankerroksiin monarkeista taiteilijoihin. Erityisen tärkeäksi Roerichin uuden aikakauden ajattelun kannalta muodostui teosofinen maailmankuva, josta lisää seuraavaksi.

3.3 Teosofia

Teosofia merkitsee kirjaimellisesti ”jumalviisautta”.⁷ Tässä tutkimuksessa viitataan teosofialla New Yorkissa vuonna 1875 perustetun Teosofisen Seuran (Theosophical Society) edustamaan henkisyteen. Teosofialla viitataan toisinaan myös niin sanottuun kristilliseen teosofiaan, jota

⁷ Kreikan sanoista *theos* ja *sophia*.

edusti esimerkiksi Jakob Böhme (1575–1624) (esim. Faivre 2010, 41–43), mutta kyseessä on erillinen liike, jota en tässä käsittele.

Teosofisen Seuran julkilausutuksiksi tavoitteiksi muotoiltiin myöhemmin kolme kohtaa: ”1. Muodostaa yleisen veljeyden ydin katsomatta rotuun, uskontunnustukseen, sukupuoleen, yhteiskunta-asemaan tai väriin. 2. Edistää vertailevia uskonnollisia, filosofisia tai tieteellisiä tutkimuksia. 3. Tutkia tuntemattomia luonnonlakeja ja ihmisen salaisia voimia.” (Teosofi 1920.) Seuran tunnuslause on ”totuus on uskontoja korkeampi”. Tietynlaisesta epädogmaattisuudesta huolimatta teosofiaan sisältyy erilaisia keskeisiä oppeja, jotka pohjaavat erityisesti H. P. Blavatskyn kirjoituksiin.

Helena Petrovna Blavatsky (os. von Hahn) tutustui jo varhain länsimaiseen esoteriaan, omien sanojensa mukaan isoäitinsä edesmenneelle isälle kuuluneessa mittavassa kirjastossa (Goodrick-Clarke 2013, 264). Nicholas Goodrick-Clarcken mukaan uusplatonistiset ja hermeettiset vaikutteet tulivat tutuksi nuorelle Blavatskylle myös ortodoksikristittyjen kirjoittajien kautta (mt. 268). Blavatsky meni naimisiin kahdeksantoistavuotiaana, mutta jätti miehensä jo muutaman kuukauden kuluttua. Hieman tämän jälkeen hän matkasi Turkkiin ja alkoi kierrellä maailmaa. (Mt. 269; Santucci 2006a, 177–178.)

Vuonna 1871 asuessaan Kairossa Blavatsky kiinnostui spiritualismista ja erityisesti Allan Kardecin kirjoituksista. Hän perusti Société Spirite -nimisen järjestön, jonka tarkoituksena oli tutkia spiritualismia ja meedioita. (Goodrick-Clarke 2013, 262.) Blavatskyn toiminta Société Spiriten kanssa jäi kuitenkin lyhytikäiseksi (mt. 272). Vuonna hän 1873 hän matkusti Yhdysvaltoihin. Siellä hän tapasi Henry Steel Olcottin (1832–1907), jonka kanssa hän jakoi kiinnostuksen spiritualistisiin ilmiöihin. (Santucci 2006a, 179.) Yhdessä he perustivat Teosofisen Seuran, jonka ensimmäiseksi presidentiksi Olcott ryhtyi (Santucci 2006b, 1114).

Vuonna 1877 Blavatsky julkaisi teoksen *Hunnuton Isis*. Kyseessä on yli tuhatsivuinen synteesi valtavasta määrästä erilaisia uskonnollisia perinteitä, jotka ilmentävät Blavatskyn mukaan samaa muinaista ja maailmanlaajuista viisausperinnettä. *Hunnuttoman Isisin* lähteiksi arvellaista teoksista valtaosa kytkeytyy länsimaisen esoterian historiaan. Aasialaisten perinteiden merkitys alkoi korostua Blavatskyn kirjoituksissa ja Teosofisen Seuran toiminnassa Blavatskyn ja Olcottin muutettua New Yorkista Intiaan vuonna 1879. Blavatsky

asettui lopulta Englantiin ja julkaisi vuonna 1888 kaksiosaisen⁸ pääteoksensa *Salainen oppi*. (Goodrick-Clarke 2013.)

Salaisen opin ensimmäinen osa Maailman synty (*Cosmogogenesis*) kertoo universumin kehityksestä ”kosmisen evoluution” kautta, kun taas toinen osa, Ihmisen synty (*Anthropogenesis*) kertoo ihmiskunnan kehityksestä niin sanottujen juurirotujen kautta eteerisistä olennoista hyerborealaisten, atlantislaisten ja lemuralaisten rotujen ja niiden lukuisten alarotujen kautta nykyiseen olomuotoonsa, viidenteen juurirotuun. *Salainen oppi* ammentaa *Hunnuttoman Isisin* tapaan hyvin monipuolisesti erilaisista uskontoperinteistä ja mytologioista. Teoksen pohjan muodostavat kuitenkin niin sanotut Dzyanin säkeet. Niiden lähteenä on puolestaan mystinen Dzyanin kirja, joka on Blavatskyn mukaan ”täysin tuntematon filologeille tai ainakaan he eivät ole koskaan kuulleet siitä sillä nimellä”. (Blavatsky 2017; 2012.)

Teosofialle muodostui keskeiseksi myös ajatus mestareista eli mahatmoista. Mahatma merkitsee kirjaimellisesti suurta sielua.⁹ Teosofeille mestarit olivat salaista tietoa hallussaan pitäviä adepteja. Heihin viitataan toisen polven teosofien teksteistä alkaen myös nimellä Suuri Valkoinen Veljeskunta (The Great White Brotherhood). Blavatsky oli kertomansa mukaan tavannut mestari Moryan Lontoossa vuonna 1851. Myöhemmin Blavatsky muisteli viettäneensä aikaa Moryan ja toisen, Koot Hoomi -mahatman kanssa Tiibetissä 1870-luvun taitteessa. Myös lähtö Yhdysvaltoihin olisi tapahtunut hänen mukaansa Moryan kehotuksesta. (Blavatsky 1925, 328–344; Santucci 2009, 192–193; Goodrick-Clarke 2004, 4–5.)

Vuodesta 1870 lähtien tunnetaan näiden mestareiden kirjoittamaksi esitettyjä kirjeitä. Ensimmäinen näistä oli osoitettu Blavatskyn tädille. Myöhemmin vuonna 1875 myös Olcott alkoi vastaanottaa kirjeitä mestareilta. Nämä varhaiset kirjeet oli laitettu ”Brotherhood of Luxor” -nimisen egyptiläisen veljeskunnan edustajien nimiin. (Jinarajadasa 1926.) Vuonna 1880 Alfred Percy Sinnett (1840–1921) alkoi vastaanottaa Koot Hoomin ja Moryan allekirjoittamia kirjeitä. Tämän kirjeenvaihdon pohjalta syntyi lopulta teos *Esoteric Buddhism* (Santucci 2006a, 181; Sinnett 1883). Sinnettin vuosina 1880–1884 vastaanottamia Mahatma-kirjeitä julkaistiin lisäksi 1920-luvulla kirjassa *Mestarien kirjeet A.P. Sinnettille* (Carpelan 1997).

⁸ Kolmas osa julkaistiin Blavatskyn kuoleman jälkeen.

⁹ Sanskritin sanoista *mahā* ja *ātmān*. Mahatma-arvonimeä on käytetty teosofien mestareiden lisäksi esimerkiksi Mahatma Gandhina yleisesti tunnetusta Mohandas Karamchand Gandhista (1869–1948).

Kysymys mestareiden alkuperästä ja olemassaolosta herätti keskustelua jo Blavatskyn elinaikana. Brittiläinen Society for Psychical Research lähetti vuonna 1884 tarkkailijan Teosofisen Seuran päämajaan. Heidän seuraavana vuonna julkaisemassaan raportissa Blavatskya syytettiin huijariksi ja mahatmojen kirjeitä väärennöksiksi. (Santucci 2006a, 181–182.) Blavatsky joutui puolustautumaan näitä syytöksiä vastaan lopun elämäänsä. Hän otti kantaa tähän keskusteluun esimerkiksi vuonna 1889 julkaistussa *Teosofian avain* -teoksessa (Blavatsky 1925, 335–339). Blavatsky menehtyi 59-vuotiaana vuonna 1891.

Venäjällä Teosofista Seuraa ja Blavatskya käsiteltiin lehdissä säännöllisesti jo 1880-luvulla (Carson 2015, 44). Sanavapauden lisääntymisen myötä maahan perustettiin Teosofisen Seuran osasto vuonna 1908 (Stasulane 2013, 193). Ennen järjestäytynyttä toimintaa teosofia levisi etenkin yksityisissä salongeissa, joissa monet aikakauden kirjailijat, tieteentekijät ja taiteilijat vaihtoivat ajatuksia. Nikolai Roerichin tiedetään vierailleen aktiivisesti samoissa salongeissa, joissa vaikutti varhaisia venäläisiä teosofeja. (Stasulane 2013, 193–194.) Andreyev kuitenkin esittää, että Roerichit olisi tutustuttanut teosofiaan Konstantin Riabin -niminen lääkäri joskus vuosien 1909–1914 välillä (Andreyev 2014, 45–47). Lienee kuitenkin todennäköistä, että teosofia oli Roericheille ainakin jollain tavalla tuttua jo tätä aiemmin. Joka tapauksessa Helena Roerich perehtyi syvällisesti Blavatskyn kirjoituksiin ja muun muassa käänsi *Salaista oppia* venäjäksi (Stasulane 2013, 197).

Teosofinen Seura jakaantui vuonna 1895 sisäisten ristiriitojen vuoksi, kun Yhdysvaltojen Teosofinen Seura irtaantui erilliseksi Theosophical Society in America -järjestöksi. Olcott pysyi Intian Adyarista johdetun Teosofisen Seuran presidenttinä kuolemaansa asti. (Santucci 2006b, 1119–1120.) Olcottin kuoltua vuonna 1907 seuran presidentiksi valittiin Annie Besant (1847–1933). Yhdessä Charles Webster Leadbeaterin (1854–1934) kanssa he veivät teosofiaa uuteen suuntaan. Besant ja Leadbeater alkoivat levittää oppia uuden ”maailmanjohtajan” saapumisesta. Tämä Kristukseen ja buddhalaisuuden tulevaisuuden Buddhaan, Maitreyaan, samaistetun hahmon tuleminen merkitsisi uuden uskonnon ja sivilisaation syntymistä ja siirtymistä viidennen juurirodun kuudenteen ja viimeiseen alarotuun. Vuonna 1909 Leadbeater löysi neljätoistavuotiaan Jiddu Krishnamurtin ja päätteli, että hänessä voisi manifestoitua odotettu uusi maailmanjohtaja. Leadbeater ja Besant alkoivat kouluttaa Krishnamurtia tähän tehtävään ja perustivat asian edistämiseksi erillisen Idän Tähtien Järjestön (Order of the Star in the East). (Wessinger 2013, 38–39.) Krishnamurtin nimiin laitettu varhainen teos *Mestarin jalkojen juuressa* julkaistiin tuoreeltaan myös venäjäksi

vuonna 1911 (Andreyev 2014, 105). Teosofisen Seuran uusi suunta ei kuitenkaan miellyttänyt kaikkia ja sai monet eroamaan järjestöstä (Harmainen 2020a, 110).

Vuonna 1922 Krishnamurti alkoi saada kohtauksia, jotka aiheuttivat hänelle hallusinaatioita, tajunnanmenetyksiä ja kipua. Besant tulkitsi tämän johtuvan Maitreayn saapumisesta Krishnamurtin kehoon. Vuonna 1925 Krishnamurti alkoi esiintyä julkisesti maailmanopettajana. Seuraavina vuosina hän alkoi kuitenkin ottaa etäisyyttä teosofian oppeihin. Lopulta Krishnamurti lakkautti itse koko Idän Tähdien Järjestön vuonna 1929. (Wessinger 2013, 40–43.)

Besantin ja Leadbeaterin kannattamat opetukset Maitreyan saapumisesta ja uuteen rotuun siirtymisestä muistuttavat monilta osin oppeja, jotka olivat keskeisiä Roerichille 1920-luvulta alkaen. Roerich itse kirjoittaa teosofeista kolmannessa persoonassa, josta voisi päätellä, ettei hän mieltänyt itseään osaksi aikansa järjestäytynyttä teosofista liikehdintää. Hän kuitenkin esittää, ettei ”kaikkia H. P. Blavatskyn seuraajien teoksia tulisi tuomita”.¹⁰ (Roerich 2017, 394–395.) Huolimatta jännitteisestä suhteestaan Teosofiseen Seuraan (Stasulane 2014, 196–197), osallistui Roerich kuitenkin omalla tavallaan teosofien parissa virinneeseen millennialistiseen odotukseen.

3.4 Uuden aikakauden kynnyksellä

Owenin mukaan jo 1800-luvun lopun ”mystiikan elpymistä” leimasi apokalyptinen tunnelma. Vuosituhannen viimeinen vuosisata oli alkamassa ja osalle ihmisistä tämä merkitsi uuden henkisyyden aikakauden koittamista. Vuonna 1907 Teosofisen Seuran jäsen A.R. Orange alkoi johtaa New Age -nimistä lehteä, jossa julkaistiin kirjoituksia ajan ilmiöistä laidasta laitaan sosialismista filosofiaan ja mystiikkaan. (Owen 2004, 22–25.) Sanapari ”New Age” esiintyi myös yhdysvaltalaisen, vuonna 1927–1935 ilmestyneen *World Unity* -lehden alaotsikossa: ”Interpreting the Spirit of the New Age”. Kyseinen lehti julkaisi Nikolai Roerichilta ”Maitreya”-nimisen tekstin, joka käsitteli uuden aikakauden saapumista.

Uuden aikakauden teema on kuitenkin ollut läsnä länsimaisen esoterian perinteessä jo paljon pidempään. Esimerkiksi *Aurinkokaupunki*-utopiakirjan kirjoittajana tunnettu Tommaso Campanella (1568–1639) ennusti astrologian keinoin uuden aikakauden alkua ja näki itsellään tärkeän roolin uskonnollisessa reformaatioissa, jossa luonnonmagia olisi näytelty tärkeää

¹⁰ Engl. ”one should not condemn all the works written by the followers of H. P. Blavatsky”

osaa. Hänen ajatuksissaan on nähty hermeettisiä vaikutteita. (Spielvogel 1987, 190–192.) Myös esoterian historiassa hyvin vaikutusvaltaisissa 1600-luvun ruusuristiläisissä teksteissä on uutta aikakautta enteileviä sävyjä (Edighoffer 2006, 1011–1012).

Kuten mainittua, New Age -käsitteen popularisoijana pidetään kuitenkin Alice Baileyä. Bailey'n tarinassa on paljon yhtäläisyyksiä häntä vain vuotta vanhempaan Helena Roerichiin. Bailey oli aktiivisesti mukana Teosofisessa Seurassa ja kertoi saaneensa vuonna 1919 yhteyden Djwhal Khul -nimiseen mestariin.¹¹ Myöhemmin hän tuotti Roerichin tapaan suuren määrän kirjallisuutta mestarinsa vaikutuksesta. (Sutcliffe 2007, 68.) New Agen käsite, jota Bailey käytti ensimmäisen kerran vuonna 1932 julkaistussa teoksessaan, on keskeisenä hänen tuotannossaan (Sutcliffe 2007, 70). Bailey'n tiedetään myös olleen yhteydessä Roericheihin ja tavanneen Nikolai Roerichin loppuvuodesta 1929. Suunniteltu yhteistyö jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. (Stasulane 2013, 198.)

Myös moni muu Roerichin aikalainen esitti näkemyksiä aikakausien vaihtumisesta. Tunnettu brittiläinen okkultisti Aleister Crowley (1875–1947) julisti Horuksen aionin alkaneen jo vuonna 1904 (Bogdan 2012, 89). Suomalaisen teosofian voimahahmo Pekka Ervast (1875–1934) piti luentoja Vesimiehen ajasta (Ervast 1982, 127–166). Antroposofian kehittäjä Rudolf Steiner (1861–1925) puolestaan luennoi Mikaelin aikakaudesta, jonka hän esitti alkaneen 1879 (Steiner 1994, 31–34).

Roerich kuvasi aikakausien vaihtumista ajoittain hindulaisuudesta peräisin olevan Kali Yuga -käsitteen avulla. Hindulaisessa perinteessä ajatellaan neljän aikakauden eli yugan seuraavan toisiaan syklisesti. Jokaisella aikakaudella on omat erityispiirteensä, ja jokainen on edellistä turmeltuneempi. Kali Yuga on viimeinen ja rappeutunein näistä neljästä aikakaudesta. Sen päätyttyä koittaa jälleen ensimmäinen aikakausi, turmeltumaton Satya Yuga. Roerichin mukaan Kali Yuga lähestyi loppuaan ja Satya Yuga oli alkamassa (Roerich 2017, 419–420). Teosofian piirissä Kali Yugasta puhuttiin jo 1800-luvun loppupuolella. Aikakauden ei kuitenkaan ajateltu vaihtuvan välttämättä lähitulevaisuudessa. (Esim. *The Path* 1888, 17–21.)

1920-luvulla Kali Yugasta kirjoitti muun muassa ranskalaissyntyinen René Guénon (1886–1951). Guénonin mukaan ihmiskunta eli Kali Yugan viimeistä kautta, ”pimeän ajan pimeintä ajanjaksoa”, josta ainoa ulospääsy oli suurten mullistusten kautta (Guénon 2007, 27–28).

¹¹ Djwhal Khul oli Moryan ja Koot Hoomin ohella yksi ensimmäisen sukupolven teosofien mestareista. Kaksi Djwhal Khulin allekirjoittama kirjettä on julkaistu *Mestarien kirjeet A.P. Sinnettille* -teoksessa nimillä ”D.K.” ja ”Djual-Khool.” (Carpelan 1997, 122–124, 270.)

Guénon oli puolestaan merkittävä vaikuttaja italialaiselle Julius Evolalle (1898–1974), joka käsitteli Kali Yugaa vuonna 1934 ilmestyneessä teoksessaan *Rivolta contro il mondo moderno*. Kumpikin esitti maailmassa vallinneen alkuperäisen tradition rappioituneen ja ihmiskunnan taantuneen edistyksen sijaan koko kirjoitetun historian ajan. (Goodrick-Clarke 2001, 56–59.) Roerichin näkemykset eivät kuitenkaan olleet aivan näin pessimistisiä, vaan hän näki tapahtuneen myös parempaan suuntaan johtanutta kehitystä.

4 Aineisto ja menetelmät

4.1 Aineiston kuvaus

Tutkimuksessani analysoin Helena Roerichin julkaistuja kirjeitä vuosilta 1929–1935. Kyseiset vuodet ovat hedelmällisiä tutkimuksen kohteita monesta syystä. Ensinnäkin vaikuttaa siltä, että Roerich sai uusia vaikutteita tuota aikaa edeltävillä matkoillaan Aasiassa. Toisekseen aineistossa ennustetaan aineistorajauksen jälkeen koittavan vuoden 1936 olevan merkittävä uutta aikakautta edeltävän Harmageddonin ajanjakson kannalta (Roerich 2017, 300, 307). Tämä lähitulevaisuuteen kohdistunut odotus lienee vaikuttanut uuden aikakauden käsittelyyn kirjeissä. Kolmas syy aikarajaukselle on puhtaasti käytännöllinen: tuolta ajalta on saatavilla kattava englanninkielinen kirjekokoelma.

Aineistona käyttämäni teos on yhdysvaltalaisen Agni Yoga Societyn julkaisema *Letters of Helena Roerich Volume I: 1929–1935*. Kyseisen kirjekokoelman julkaisi alun perin venäjäksi Riiassa vuonna 1940 latvialainen Roerich-seura. Agni Yoga Society julkaisi englanninkielisen käännöksen ensimmäistä kertaa vuonna 1954. Käyttämäni versio teoksesta on vuonna 2017 julkaistu uusi painos tästä englanninkielisestä editiosta. Kirjeitä myöhemmiltä vuosilta on julkaistu kirjan toisessa osassa, mutta se jää tutkimukseni aikarajauksen ulkopuolelle.

Käyttämäni 472-sivuinen kokoelma sisältää yhteensä 109 kirjettä jaoteltuna kolmeen osaan. Ensimmäinen osa koostuu vuosina 1929–1932 Yhdysvaltoihin lähetetyistä kirjeistä. Toinen osa sisältää 1931–1934 Eurooppaan lähetettyjä kirjeitä. Kolmas osa sisältää tarkemmin määrittelemättömiin paikkoihin lähetettyjä kirjeitä vuodelta 1935. Teoksen esipuheen mukaan kirjekokoelma sisältää vain osia Helena Roerichin kirjeistä ja koostuu suurimmaksi osaksi vastauksista ”työtovereiden” (*co-workers*) kysymyksiin. Teoksesta on häivytetty vastaanottajien nimet, sillä kirjan alkuperäiset julkaisijat pitivät käsiteltävää asiaa tätä tärkeämpänä. (Roerich 2017, v–viii.) Useimmista kirjeistä kerrotaan tarkka päiväys, mutta muutamissa tapauksissa vain vuosi.

Kirjeet tarjoavat hyvän kurkistusaukon Roerichin ajatteluun. Ne on tarkoitettu toisten luettavaksi, joten ne ovat lähtökohtaisesti jäsennellymmässä muodossa kuin vaikkapa päiväkirjamerkinnot. Kirjeet edustavat siis Roerichin ajattelua punnitussa muodossa, sellaisena kuin hän haluaa sitä muille välittää. Lisäksi kirjeiden vastaanottajien tietynlainen sisäryhmäläisyys tuo kirjeisiin avoimuutta. Roerich itse piti kirjeitä psyykkisen energian välittäjinä ja kaukana toisistaan olevien aurojen kommunikointina (Roerich 2017, 177).

Uusi aikakausi on esillä heti ensimmäisestä kirjeestä alkaen ja läpi kokoelman. Toisaalta kirjassa on myös paljon kirjeitä, joissa aihetta ei suoraan käsitellä. Monet tällaisistakin kirjeistä kuitenkin täydentävät kuvaa Roerichin uuden aikakauden ajattelusta. Tyypillisesti kokoelman kirjeissä kommentoidaan joitain vastaanottajan esittämiä ajatuksia sekä vastataan näiden kysymyksiin. Painopiste on opetuksessa tai tarkemmin sanottuna opetuksen tulkinnassa. Roerichin mukaan tätä Opetusta (*The Teaching*) tai Elämän opetusta (*the Teaching of Life*) on tallennettu niin sanottuihin Opetuksen kirjoihin (*books of the Teaching*), joita ovat ”idän helmien” sekä teosofisten *Salaisen opin* ja *Mestarien kirjeiden* lisäksi Agni-jooga-teokset (Roerich 2017, 148). Roerich itse asemoi tulkitsemansa opetuksen ikään kuin vanhojen perinteiden oikeaoppiseksi ja ajantasaiseksi tulkinnaksi: ”Elämän opetuksen tarkoituksena, paljastaessaan uuden puolen yhdestä ikuisesta totuudesta, ei ole korvata aiempien aikojen suuria opetuksia; se tuo niiden tulisen puhdistuksen ja vahvistuksen.”¹² (Mt. 219.)

Kirjeiden vastaanottajatietojen häivyttäminen, editoiminen, kääntäminen ja osittaisuus asettavat tiettyjä rajoituksia niiden käytölle tutkimusaineistona. Toisaalta on huomionarvoista, että Agni-joogan filosofiaa levittävä julkaisijataho on päättänyt jakaa Roerichin kirjoituksia nimenomaan tässä muodossa. Teoksen alkusanojen mukaan Agni Yoga Society pitää kirjeitä oleellisena osana Elävän etiikan opetusta (Roerich 2017, v). Järjestö myös jakaa teosta internetsivuillaan ilmaiseksi digitaalisessa muodossa varsinaisten Agni-jooga kirjojen ohella (Agni Yoga Societyn verkkosivut). Juuri nämä kirjeet ovat siis vaikuttaneet osaltaan siihen, kuinka Roerichin henkistä oppia on tulkittu tämän kuoleman jälkeen Agni-joogan / Elävän etiikan -harjoittajien parissa.

Lisäksi kyseessä on kattavin yksien kansien välissä oleva englanninkielinen esitys Helena Roerichin ajattelusta tutkimukseni kiinnostuksen kohteena olevana aikana. Monien vastaanottajien kirjeiden etuna on myös ilmaisun monipuolisuus. Vaikka henkilökohtainen aines on enimmäkseen poistettu, vaikuttaa siltä, että osa kirjeistä on lähetetty Roerichin lähipiirille, joille Agni-joogan periaatteet ovat ennestään tuttuja. Osassa kirjeistä puolestaan esimerkiksi erilaisia käsitteitä avataan paljon yksityiskohtaisemmin. Etenkin kirjan toisessa osiossa korostuu opetuksen perusteellisempi selittäminen, joka puolestaan tekee sen

¹² Engl. ”The Teaching of Life, while revealing a new aspect of the one eternal Truth, has not the intention of replacing the great Teachings of former times; it brings a fiery purification and affirmation of them.”

ymmärrettävämmäksi kaltaiselleni ulkoryhmäläiselle, joka lähestyy aihetta tutkimuksen näkökulmasta.

Roerich käyttää runsaasti isoja alkukirjaimia tehokeinona kirjeissään. Luettavuuden ja suomen kielen konventioiden vuoksi olen jättänyt useimmat tällaisista pois kääntämistäni aineistolainauksista ja jättänyt isot alkukirjaimet vain erisnimiksi tulkitsemiini sanoihin ja sanapareihin. Alaviitteistä löytyvissä englanninkielisissä lainauksissa tekstit ovat kuitenkin alkuperäisessä muodossaan.

4.2 Kirjeiden tutkimus

Aineistotyyppinä kirjeet sisältävät tiettyjä erityispiirteitä suhteessa muihin tekstiaineistoihin. Kirje tekstilajina sijoittuu yksityisen ja julkisen välimaastoon sisältäen piirteitä yksityisistä keskusteluista. Toisaalta kirjeet voivat päätyä muiden kuin varsinaisten vastaanottajien luettavaksi, joko tarkoituksella tai tahattomasti. (Stanley 2004, 209.)

Roerichin kirjekokoelman esipuheessa kerrotaan, että Roerich vastusti alun perin kirjeidensä julkaisua. Hänen ”lukuisat ystävänsä” olivat kuitenkin jakaneet keskenään kopioita hänen kirjeistään ja kokivat, että niiden julkaisulle kirjana on tarvetta lisääntyneen kysynnän vuoksi. Lopulta Roerich oli tähän myös suostunut. (Roerich 2017, viii.) Kyseiset kirjeet eivät siis olleet ainoastaan kahden ihmisen välistä viestintää myöskään ennen julkaisuaan. Julkaisun myötä ne saivat kuitenkin tietyllä tapaa uuden funktion, kun niitä saattoivat lukea myös ihmiset, joilla ei ollut henkilökohtaista suhdetta Roerichiin tai hänet tunteviin ihmisiin.

Kirjeet ovat dialogia ihmisten välillä, jolloin myös vastaanottaja vaikuttaa tekstin sisältöön. Lisäksi kirjeet viittaavat niitä myöhemmin tarkastelevalle tutkijalle tuntemattomiin asioihin ja henkilöihin itse tekstin ulkopuolella. (Leskelä-Kärki 2009.) Tämä korostuu silloin, kun kirjeenvaihdon toisen osapuolen kirjeet puuttuvat kirjekokoelmasta, mikä on varsin tyypillistä arkistoiduille ja julkaistuille kirjekokoelmille. Tämä puolestaan vaikuttaa vääjäämättä lukijan muodostamaan käsitykseen kirjeistä. Voidaan ajatella, että osa kokonaisuudesta puuttuu. (Stanley 2004, 210.)

Tässä tutkimuksessa pyrin täydentämään kirjeiden vääjäämättä osittaista kuvaa Roerichista hänen ja hänen lähipiirinsä elämää koskevan tutkimustiedon avulla, joka puolestaan perustuu monenlaiseen arkistoaineistoon. Tiedostan, että Roerichien perinnettä vaalivien henkilöiden näkemykset voivat erota Roericheja historiallisesta perspektiivistä tarkastelleiden ulkopuolisten tutkijoiden näkemyksistä. Menneisyydessä esimerkiksi International Center of

the Roerichs -järjestö on painokkaasti vastustanut Helenan Roerichin päiväkirjojen julkaisua (Shaposhnikova).

Kirjeille ylipäätään on ominaista myös omanlaisensa ajallisuus. Ne on kirjoitettu jonain tietynä ajanhetkenä. Vastaanottajan tai myöhemmän lukijan lukiessa kirjettä, toistuu sen ”nykyhetki” tietyllä tapaa uudestaan. (Stanley 2004, 208.) Kirjeet eivät kuitenkaan välttämättä jähmety lopulliseen muotoonsa niiden lähettämisen jälkeen, vaan saattavat kokea erilaisia muutoksia ennen päätymistään tutkimuskohteeksi. Etenkin julkaistujen kirjeiden tapauksessa on otettava huomioon myös editoinnin, valikoinnin ja mahdollisen kääntämisen vaikutukset.

Aineistona käyttämäni kirjekokoelman toimitusprosessista on mahdollista saada vihiä Nicholas Roerich Museumin digitaalisen arkiston avulla, sillä sieltä löytyy joitain kokoelmaan sisällytettyjen, Yhdysvaltoihin lähetettyjen kirjeiden alkuperäisiä versioita (Nicholas Roerich Museumin kirjearkisto). Arkisto sisältää sekä englannin- että venäjänkielisiä Helena Roerichin kirjeitä. Onkin luultavaa, että myös käyttämäni kokoelmaan on valittu alun perin kummallakin kielellä kirjoitettuja kirjeitä.

Vertailun perusteella Roerichin englanniksi kirjoittamat kirjeet poikkeavat kieliasultaan käyttämäni englanninkielisen kirjekokoelman vastaavista. Syynä tähän on saattanut olla kirjan toimittajien pyrkimys kielen sujuvoittamiseen ja selkiyttämiseen. Esimerkiksi lause ”I rejoiced at your intensification [?] into the Teaching and the thoughts quoted by you from Agni Yoga, are very timely.” on kirjekokoelmassa muodossa: ”I was happy to see your penetration into the Teaching. The thoughts you quoted from the book Agni Yoga are very timely.” (Roerich 2017, 45.) Toisaalta lienee myös mahdollista, että alun perin englanninkieliset kirjeet on käännetty ensin venäjäksi kokoelman alkuperäistä versiota varten ja myöhemmin vielä uudestaan englanniksi englanninkieliseen editioon. Venäjäksi kirjoitettujen kirjeiden käännösprosessista minulla ei ole tietoa.

Vaikuttaa myös siltä, että joitain käsitteitä on vaihdettu yhdenmukaisuuden nimissä. Esimerkiksi alkuperäisen kirjeen lause ”Cosmos exists only upon a principle of *unlimitedness*” on kirjassa muodossa ”Cosmos exists by the principle of *Infinity*” (Roerich 2017, 50) [kursivoinnit omiani]. Tämä saattaa liittyä siihen, että Agni-jooga-kirjallisuuteen kuuluu myös kaksiosainen *Infinity*-niminen teos (Agni Yoga Society 2019b; 2016a), jossa käsite on keskeinen. On siis mahdollista, että alkuperäisen toimitusprosessin sekä myöhemmin englanninkielisen version työstämisen myötä kirjeitä on editoitu vastaamaan

käsitteellisesti Agni-joogan myöhempiä oppeja. Lisäksi kirjeistä on poistettu osia, kuten kirjeiden alun henkilökohtaiset tervehdykset tai läheisten kuulumisten kysely.

Kirjeiden tutkimuksessa voidaan kiinnittää huomiota myös materiaalisuuteen. Esimerkiksi käsiala, kirjepaperi ja tekstin asettelu voivat kertoa jotain olennaista. (Leskelä-Kärki 2009.) Nicholas Roerich Museumin arkiston perusteella Helena Roerich kirjoitti ainakin vuosina 1929–1932 kirjeitä sekä käsin että kirjoituskoneella (Nicholas Roerich Museumin kirjearkisto). Käyttämäni aineisto ei kuitenkaan anna mahdollisuuksia kirjeiden materiaalisuuden tulkintaan.

Puutteistaan huolimatta Roerichin julkaistu kirjekokoelma tarjoaa arkistoaineistoon nähden tiettyjä etuja, joista tärkeimpinä ovat sen saavutettavuus, kattavuus ja englanninkielisyys. En osaa venäjää, jolla osa kirjeistä on todennäköisesti kirjoitettu, eikä minulla ollut mahdollisuuksia päästä käsiksi muihin kuin digitaalisiin arkistoihin. Kaikkien teoksessa julkaistujen kirjeiden alkuperäiskappaleet eivät myöskään ole välttämättä käytettävissä tutkimustarkoituksiin. Tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten ja analyysimenetelmän kannalta oleellista on nimenomaan kirjeiden opillinen asiasisältö, jota kokoelman editoinnissa on selvästi pyritty tuomaan esille. Tiedostan kuitenkin, että kirjeiden analysointi tässä muodossa on voinut vaikuttaa tulkintoihini.

4.3 Laadullinen sisällönanalyysi

Analysoin aineistoani teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Toisin kuin pelkän aineiston pohjalta tehtävässä aineistolähtöisessä analyysissä tai aikaisemman teorian pohjalta tehtävässä teorialähtöisessä analyysissä, teoriaohjaavassa analyysissä aikaisempi tieto toimii analyysin apuna, mutta aineistoyksiköt valitaan aineistosta itsestään (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107–111). Tutkimukseni kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että modernia länsimaista esoteriaa ja 1900-luvun alun länsimaista kulttimiljöötä koskeva aiempi tutkimus on osaltaan vaikuttanut siihen, kuinka tulkitsen aineistoani.

Olen järjestänyt aineiston teemoittelun avulla. Oleellista teemoittelussa ei ole teemojen lukumääräinen esiintyvyys, vaan se, mitä kustakin teemasta on sanottu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105–107). Teemoittelulla haen vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni eli siihen, millainen on Helena Roerichin kirjeiden kautta hahmottuva uusi aikakausi. Teemojen muodostus perustuu ensimmäisen tutkimuskysymyksen mukaisesti Roerichin uuden aikakauden ajattelun sisällölliseen puoleen. Esimerkiksi naiseus ja erilaiset naisen asemaan

liittyvät kysymykset nousivat aineistossa monella tapaa esille uuteen aikakauteen liittyen. Näiden perusteella muodostin ”Maailmanäidin aikakausi” -nimisen teeman. Sen sijaan en muodostanut erillisiä teemoja sellaisista uuden aikakauden yhteydessä mainituista tekijöistä, joiden en katsonut olevan keskeisiä sen sisällön kannalta. Roerich käyttää esimerkiksi ajoittain kirjeissään uuden aikakauden symbolina buddhalaisesta perinteestä tuttua Maitreyaa. Kuitenkin Roerich kirjoittaa, että ”Maitreyan epookki on naisen epookki”¹³ (Roerich 2017, 416). Tässä yhteydessä olen siis valinnut kiinnittää huomioni Maitreyan sijaan naiseuteen, sillä sen kautta Roerichin uuden aikakauden näkemykset aukeavat konkreettisemmin.

Tutkimuksen sisällönanalyysi eteni siten, että aluksi luin aineistona käyttämäni kirjekokoelman läpi tehden muistiinpanoja kaikesta, joka liittyy jollain tapaa kiinnostukseni kohteena olevaan uuteen aikakauteen. Ensimmäisen lukukerran myötä keskeiset teemat alkoivat hahmottua. Samalla myös ymmärrykseni Roerichin laajemmasta maailmankuvasta syveni. Aiempi tutkimustieto, johon olin perehtynyt ennen syventymistäni aineistoon, auttoi luomaan alustavaa kuvaa Roerichin uuden aikakauden teemojen mahdollisista vaikutteista ja linkittymisestä laajempaan kulttimiljööseen. Esimerkiksi Hanegraaffin 1800- ja 1900-luvun okkultistisen miljöön keskeiseksi piirteeksi esittämä ajatus universaalista henkisestä kehityksestä (Hanegraaff 2004, 497–498) oli nähtävillä jo ensimmäisellä lukukerralla monien teemojen kohdalla. Teemat muodostettuani kävin jokaisen kohdalla aineistoa vielä uudestaan läpi. Tässä kohtaa hyödynsin myös sähköistä versiota kirjekokoelmasta ja tein tekstihakuja erilaisilla teemoihin liittyvillä hakusanoilla. Tämä paljasti joitain ensimmäisellä lukukerralla huomaamatta jääneitä yksityiskohtia. Lopuksi aloin pureutua laajemmin toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseen etsimällä kutakin teemaa käsittelevää aiempaa tutkimusta.

¹³ Engl. ”The Epoch of Maitreya is the epoch of woman.”

5 Helena Roerichin uusi aikakausi

5.1 Uuden aikakauden käsittely kirjeissä

Uusi aikakausi on monin tavoin läsnä aineistossa. Sekä Yhdysvaltoihin että Eurooppaan lähetetyissä kirjeissä niiden vastaanottajilla esitetään olevan erityinen merkitys käynnissä olevana mullistusten aikana, joka edeltää uutta aikakautta. Eräässä kirjeessä Roerich nimittää vastaanottajaa ”nykypäivän Nooaksi”, jonka arkkiiin kaikki eivät tule mahtumaan (Roerich 2017, 143). Toisaalla hän kirjoittaa vastaanottajista ”uuden epookin edustajina” (mt. 84). Ihmiskunnan toiminta tulee Roerichin mukaan ratkaisemaan, millä tavoin aikakausi muutos toteutuu:

Haluan muistuttaa sinua uuden aikakauden kiistattomasta varmuudesta. Tuliset energiat ovat korkeimmassa jännitteessään suunnattuina kohti maata, ja jos niitä ei hyväksytä, ymmärretä ja omaksuta, ne aiheuttavat kauheita maanjäristyksiä ja muita kosmisia mullistuksia, ja lisäksi vallankumouksia, sotia ja uusia epidemioita.¹⁴ (Roerich 2017, 137.)

Merkittävänä syynä Roerichin uudesta ajasta kirjoittamiseen vaikuttaa olleen tarve herätellä hänen välittämästään opetuksesta kiinnostuneita kehittämään itseään uuden maailman vaatimuksiin. Henkisesti edistyneempien yksilöiden on mahdollista olla osa lopulta parempaan maailmaan johtavaa kehityskulkua: ”Uuden aikakauden aamunkoitto kajastaa jo etäällä, ja on oleellista kyetä kohtaamaan se uudella, heränneellä hengellä.”¹⁵ (Roerich 2017, 156.) Kristilliseen eskatologiaan viittaavista käsitteistä huolimatta Roerichin tulevaisuusajattelu vertautuukin ennen kaikkea aikalaisteosofien, etenkin Leadbeaterin ja Besantin millennialistiseen tulkintaan Blavatskyn opetuksista sekä laajemmin modernille länsimaiselle esoterialle tyypilliseen kehitysajatteluun (ks. Wessinger 2013, 33–34; Hammer 2004, 51).

Aineisto ei sisällä mitään järjestelmällistä uuden aikakauden kuvausta, aiheen keskeisyydestä huolimatta. Joissain kirjeissä uuteen aikakauteen liitetään erilaisia määreitä kuten kulttuurin uusi aikakausi, suuren yhteistyön epookki¹⁶, tai Maailmanäidin aikakausi. Siirtymä uuteen

¹⁴ Engl. ”I want to remind you about the absolute inevitability of the New Era. The fiery energies are in their greatest tension attracted toward Earth, and if not accepted, realized and assimilated they will cause terrific earthquakes and other cosmic perturbations, and also revolutions, wars and new epidemics.”

¹⁵ Engl. ”The dawn of the New Era already shimmers in the distance, and it is essential to be able to face it with the new, awakened spirit.”

¹⁶ Uuden aikakauden (*New Era*) lisäksi kirjeissä käytetään ilmauksia uusi epookki (*New Epoch*) ja uusi maailma (*New World*). Olen tulkinnut näiden viittavan samaan asiaan.

aikakauteen merkitsee samalla rotujen vaihtumista, sillä ”kuudennen rodun on aloitettava uusi aikakausi”¹⁷ (Roerich 2017, 207).

Pelkästään näiden lausumien perusteella, ei voi kuitenkaan päätellä sitä, millaisena Roerich näkee uuden aikakauden. Tätä selvittääkseni olen pyrkinyt tulkitsemaan myös implisiittisempiä vihjeitä uuden aikakauden luonteesta. Aineistossa ei esimerkiksi suoraan sanota uuden aikakauden olevan erityisen hierarkkinen aikakausi, mutta siinä kuvaillaan ”Hierarkkisen periaatteen” läpäisevän kaiken ja olevan edellytys kehitykselle. Roerich myös kritisoi modernia demokratiaa ja tasapäistämistä sekä esittää toiveen, että koittavien katastrofien myötä ihmiskunta hyväksyisi henkisen johtajuuden ja näin turvaisi tulevaisuutensa (Roerich 2017, 208). Tulkitsen siis myös Roerichin kirjeiden kirjoitusajan maailmaa ja lähitulevaisuutta koskevan kommentoinnin antavan vihiä hänen uutta aikakautta koskevista visioistaan.

Olen järjestänyt seuraavat alaluvut niin, että jokainen vastaa yhtä aineiston pohjalta muodostettua teemaa. Teemoja on kuusi: ”Maailmanäidin aikakausi”, ”uusi tietoisuus ja hengen uudistuminen”, ”todellisen tiedon synteesi”, ”kulttuurin ylivalta”, ”Valon hierarkia” sekä ”yhteistyön epookki”. Nämä teemat vastaavat ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, eli siihen, millainen on Roerichin kirjeiden kautta hahmottuva uusi aikakausi. Kunkin teeman kohdalla tarkastelen erikseen sitä, millaisista aineksista nämä näkemykset ovat mahdollisesti syntyneet (toinen tutkimuskysymys) sekä sitä, kuinka nämä asettuvat osaksi oman aikansa länsimaista kulttimiljöötä (kolmas tutkimuskysymys). Tässä tukeudun ensisijaisesti tutkimuskirjallisuuteen, mutta esittelen myös joitain havainnollistavia esimerkkejä alkuperäislähteistä. Joitain teemoja käsitellään aineistossa enemmän kuin toisia, mistä johtuen myös analyysini alaluvut ovat kattavuudeltaan erilaisia.

Maailmanäidin aikakausi -teemassa käsittelen Roerichin käsityksiä uuteen aikakauteen vahvasti liittämästään Maailmanäiti-hahmosta sekä siihen kytkeytyvistä näkemyksistä sukupuoleen liittyen. Tietoisuuden laajentaminen ja henkinen uudistuminen kytkeytyvät kirjeissä toisiinsa ja liittyvät oleellisesti ihmiskunnan henkiseen evoluutioon. Tarkastelen tämänkaltaisia asioita teeman ”uusi tietoisuus ja hengen uudistuminen” kautta. Todellisen

¹⁷ Engl. ”the sixth race must begin the New Era”. Aineistosta ei käy ilmi, onko kyse ns. juurirodusta vai sen alarodusta, mutta taustalla vaikuttaa olevan joka tapauksessa nimenomaan teosofinen rotujattelu, joka paikoin rasisistista sävyistään huolimatta (esim. Roerich 2017, 207; Lubelsky 2013) poikkesi monelta osin oman aikansa rotunäkemyksistä (Santucci 2008). Tässä tutkimuksessa rotu-sanaa käytetään ainoastaan emic-käsitteenä. Kyseessä on siis aina joko Roerichin tai jonkun muun hänen ajatteluunsa rinnastuvan kirjoittajan oma sanavalinta.

tiedon synteesi -teema puolestaan kuvaa tieteen roolia uudella aikakaudella. Leimallista Roerichin uuden ajan tiedeihanteelle on ajatus kokonaisvaltaisesta tavasta hahmottaa maailmaa, jossa uusimpia luonnontieteellisiä löydöksiä tarkastellaan Opetuksen kautta ja yhdistellään esimerkiksi astrologiaan ja aurojen kuvaukseen. Kulttuurin ylivalta -teeman kautta käsittelen Roerichin kulttuurikäsitystä ja hahmottelen sen merkitystä uuteen aikakauteen liittyen. Teemassa Valon hierarkia tarkastelen puolestaan Roerichin tulevaisuussuuntautuneita hierarkiaoppeja. Hierarkia on aineistossa usein esiintyvä ja monenlaisia merkityksiä saava käsite, joka kytketään myös uuteen aikakauteen. Lopuksi avaan yhteistyön epookki -teemassa Roerichin yhteistyön, suvaitsevaisuuden ja uhrautuvaisuuden ideaaleja, joiden pohjalle hän kertoo uuden aikakauden rakentuvan.

5.2 Maailmanäidin aikakausi

5.2.1 Maailmanäiti symbolina

Suuri äiti lähestyy!¹⁸ (Roerich 2017, 257.)

Uusi aikakausi liitetään aineistossani vahvasti entiteettiin nimeltä Maailmanäiti¹⁹. Tätä tulevaisuuden epookkia myös nimitetään Maailmanäidin aikakaudeksi (esim. Roerich 2017, 142). Maailmanäiti kytkeytyy kirjeissä ”feminiiniseen elementtiin” sekä naiseuteen ja tätä kautta Roerichin käsityksiin sukupuolista ja niiden tulevaisuudesta uudella aikakaudella.

Maailmanäiti-termillä saattaa olla esikuvansa teosofisissa kirjoituksissa. Blavatskyn *Hiljaisuuden ääni* -teoksessa²⁰ käytetään kerran käsitettä Maailmanäiti²¹: ”Älä anna mäyän mereen sulautuneen ’taivassyntyisesi’ riistäytyä irti universaalista vanhemmastaan (SIELUSTA), vaan anna tulisen voiman vetäytyä sisimpään, sydämen kammioon ja maailmanäidin asuntoon.” (Blavatsky 2014, 21). Loppuviitteessä Blavatsky selittää tämän Maailmanäidin olevan nimitys kundalini-voimalle. Roerich piti Blavatskyä suuressa arvossa (esim. Roerich 2017, 277) ja tunsikin kyseisen teoksen²², joten sillä lienee ollut jonkinlainen vaikutus hänen kannattamansa Maailmanäiti-käsitteen muodostumiseen. Tuli- ja sydänsymboliikka toistuvat myös Roerichin kirjeissä, vaikkakaan eivät erityisesti yhteydessä

¹⁸ Engl. ”The Great Mother is approaching!”

¹⁹ Engl. ”Mother of the World”

²⁰ Kirjassa kerrotaan sen tekstin olevan peräisin ”Kultaisten ohjeiden kirjasta” ja Blavatskyn (nimellä H. P. B) toimineen kääntäjänä ja lisänselitykset.

²¹ Roerichista poiketen englanninkielisessä muodossa ”World’s Mother”

²² Roerich suosittelee *Hiljaisuuden ääntä* tutkimuksen aikarajauksen ulkopuolelle jäävässä kirjeessä (Roerich 1967, 48).

Maailmanäitiin.²³ Muutoin Blavatskyn esittelemä näkemys Maailmanäidistä ei muistuta Roerichin uuden ajan symbolina toimivaa Maailmanäitiä.

Toisen sukupolven teosofien teksteissä Maailmanäiti saa kuitenkin uudenlaisia merkityksiä ja tulee lähemmäs Roerichien näkemyksiä. Vuonna 1928 Besant ilmoitti Maailmanäidin²⁴ saapumisesta. Blavatskystä poiketen Maailmanäitiä kuvailtiin nyt ”suureksi henkiseksi olennoiksi, joka edustaa jumaluuden feminiinistä puolta” ja ”ideaalista naiseutta”. Lisäksi hänen edustajakseen nimettiin Shrimati Rukmini Devi -niminen henkilö. Maailmanäiti oli siis ikään kuin feminiininen vastine Maailmanopettajana toimineelle Krishnamurtille. (Dixon 2001, 206.)

Leadbeater julkaisi samana vuonna uutta oppia selittävän kirjansen nimeltä *The World-Mother as Symbol and Fact* (1928). Teoksessa hän samaistaa Maailmanäidin kristinuskon Mariaan ja kertoo tämän olevan naisten ja erityisesti äitiyden suojelija. Maailmanäidillä on tekstissä myös yhteytensä aikakausien vaihtumiseen, sillä Leadbeater kirjoittaa alkamaisillaan olevasta naisten ajasta. Naisten ja naiseuden merkitys kiteytyy Leadbeaterille kuitenkin ennen kaikkea synnyttämiseen ja kasvattamiseen, sillä näin voidaan saattaa uusia inkarnoituvia kehoja maailmaan ja edistää henkistä evoluutiota:

Vaikuttaa monin tavoin siltä, että uusi aikakausi on avautumassa edessämme – että on merkkejä uuden päivän sarastuksesta. Tuon aikakauden, tuon päivän, tulisi olla naisen aikakausi ja naisen päivä; sillä, kuten yksi Mestareistamme kauan sitten osoitti, ennen kuin nainen ottaa oikeutetun paikkansa maailmassa, ei hän voi synnyttää Buddhalle tai Kristukselle sopivia kehoja.²⁵ (Leadbeater 1928, 41–42.)

Teoksessaan Leadbeater pyrkii myös selittämään Maailmanäidin suhdetta kannattamaansa monimutkaiseen, erilaisia säteitä, olentoja ja initiaation asteita sisältävään Hierarkia-oppiin. Maailmanäiti sijoittuu tässä Hierarkiassa korkealle: ”Maailmanäiti on siis mahtava olento, joka on maailman organisaation ja hallinnon merkittävän osaston johdossa.”²⁶ (Leadbeater 1928, 4.)

²³ Selkeämpi sydämen ja Maailmanäidin yhteys on nähtävillä Nikolai Roerichin kirjoituksessa ”To the Woman’s Heart” (Roerich 1933b).

²⁴ Roerichista ja Blavatskystä poiketen englanninkielisessä muodossa ”World-Mother”

²⁵ Engl. ”In many ways it seems that a new age is opening before us—that there are signs of the dawn of a new day. That age, that day should be the woman’s age and the woman’s day; for, as one of our Masters long ago pointed out, it is not until the woman takes her rightful place in the world that she can bear bodies fit for the Buddha or the Christ.”

²⁶ Engl. ”The World-Mother, then, is a mighty Being who is at the head of a great department of the organization and government of the world.”

Roerich lienee ollut tietoinen aikalaisteosofien näkemyksistä. Häneltä on myös mahdollisesti kysytty nimenomaan Leadbeaterin esittelemistä näkemyksistä koskien Maailmanäidin suhdetta Hierarkiaan. Vuonna 1935 lähettämässään kirjeessä Roerich kirjoittaa: ”Nyt kysymyksiisi. Totta kai ’Maailmanäiti’ on planeettamme suuren Valon hierarkian johdossa.”²⁷ (Roerich 2017, 448.) Samassa yhteydessä hän kehottaa lukemaan *On Eastern Crossroads* -teoksen (Agni Yoga Society 2016b) kuvauksen Maailmanäidistä. Tässä Roerichin alun perin vuonna 1929 salanimellä julkaisemassa²⁸ teoksessa Maailmanäidin kerrotaan Atlantiksen tuhon jälkeen hunnuttaneen itsensä ja kieltäneen nimensä lausumisen, kunnes tähdet olisivat oikeassa asennossa.²⁹ Hahmo samaistetaan ”ääneen Siinaista” sekä useisiin feminiinisiin jumaluuksiin; Isisiin, Ishtariin ja Kaliin. Maailmanäiti saa myös Leadbeaterin visioita muistuttavan merkityksen ”herrojen äitinä”: ”Herrojen äiti ei ole symboli, vaan suuri feminiinisen alkuperän manifestaatio, jossa paljastuu Kristuksen ja Buddhan henkinen äiti - hän, joka opetti ja vihki heidät saavutukseen.”³⁰

On Eastern Crossroadsin Maailmanäitiä kuvaavat katkelmat rakentavat siis kuvaa Maailmanäidistä feminiinisenä periaatteena, joka tarjoaa ihmiskunnalle jälleen henkisen kasvun potentiaalın palatessaan sille kuuluvaan asemaan. Eri uskontoperinteiden jumalattaret esitetään tämän saman voiman ilmentyminä³¹. Eriolaisten jumalatarperinteiden kohtaaminen kirjallisuudessa ja matkoilla on siis antanut vaikutteita Roerichille teosofisten tekstien lisäksi. Toisaalta Roerich myös tulkitsee näitä perinteitä oman Maailmanäiti-näkemyksensä kautta. Stasulane on esittänyt Roerichin ottaneen vaikutteita myös Kalia palvoneen, uushindulaisuutta edustaneen Ramakrishnan jumalallista äitiä koskevista ajatuksista (Stasulane 2013, 205).

Maailmanäidin huntutematikka voisi viitata myös Blavatskyn *Hunnuton Isis* -teokselle nimen antaneeseen Isis-jumalattareen. Antiikin teksteihin pohjaava ajatus Isisin hunnusta oli saanut Euroopassa modernilla ajalla uusia merkityksiä symboloiden luonnon kätkeytyjä salaisuuksia, joita pyrittiin lähestymään tieteen keinoin. Blavatskylle jumalattaren hunnun takana oli kuitenkin muutakin kuin vain fyysikaalinen maailma. (Ziolkowski 2008, 71–76.) Maailmanäiti

²⁷ Engl. ”Now to your questions. Of course, the ‘Mother of the World’ is at the head of the Great Hierarchy of Light of our planet.”

²⁸ Teos julkaistiin venäjäksi vuonna 1929 ja englanniksi 1930 nimellä Josephine Saint-Hilaire. Agni Yoga Society julkaisi teoksen uudestaan vuonna 1992 Helena Roerichin nimellä. Käyttämäni Agni Yoga Societyn editio vuodelta 2016 on kuitenkin julkaistu nimettömänä.

²⁹ Engl. ”until the Hour of the Constellations would strike”

³⁰ Engl. ”The Mother of the Lords is not a symbol but a Great Manifestation of the Feminine Origin in which is revealed the spiritual Mother of Christ and Buddha—She Who taught and ordained Them to achievement.”

³¹ Roerich samaistaa myös tiibetiläisen Dukkarin ja hindulaisen Lakshmin Maailmanäitiin (Roerich 2017, 457).

esiintyy nimenomaan hunnutettuna myös Nikolai Roerichin maalauksissa. Lisäksi ortodoksisella perinteellä lienee ollut vaikutuksensa. Andreyev on tulkinnut Maailmanäiti-hahmon esiintyneen jo Nikolai Roerichin 1910-luvun alussa toteuttamassa kirkkomaalauksessa, jossa hänen mukaansa ortodoksinen Jumalanäiti yhdistyi itämaiseen uskonnolliseen kuvastoon (Andreyev 2014, 28–29).

Sekä Helena Roerichin kirjeissä että Leadbeaterin Maailmanäitiä käsittelevässä teoksessa kritisoidaan kristinuskoa feminiinisen aspektin unohtamisesta (Roerich 2017, 341; Leadbeater 1928, 62–63). Maailmanäidin korostaminen voikin liittyä kristinuskosta puuttuvan feminiinisen jumaluuden kaipuuseen. Anglikaanisena pappina aiemmin toimineen Leadbeaterin näkemyksessä Maailmanäiti yhdistetään ennen kaikkea Marian hahmoon, kun taas Roerichin visiossa Maailmanäiti konkretisoituu ensisijaisesti ei-kristillisten perinteiden jumalattarien kautta. Feminiinisyys kuitenkin merkitsee heille osin erilaisia asioita. Leadbeater korostaa naiseuden merkitystä ennen kaikkea äitiyden kautta, synnyttäjänä ja kasvattajana. Maailmanäiti toimii tässä yhteydessä eräänlaisena suojeluspyhimyksenä: ”Maailmanäiti on itse läsnä jokaisen kärsivän äidin vuoteen vierellä.”³² (Leadbeater 1928, 40.)

Roerichille puolestaan Maailmanäiti merkitsee laajemmin naisia ja naiseutta ylipäätään. Esimerkiksi naisten merkitystä ja mahdollisuuksia käsittelevässä kirjeessään hän kirjoittaa: ”Nyt, anna naisen – Maailmanäidin – sanoa, ’tulkoon valo,’ ja anna hänen vahvistaa tuliset saavutuksensa.”³³ (Roerich 2017, 44.) Maailmanäiti uuden aikakauden symbolina kuvaakin Roerichin kirjeissä myös konkreettisia muutoksia naisten asemassa yhteiskunnassa.

5.2.2 Kohti elementtien tasapainoa

Uusi aikakausi on Roerichin mukaan läheisessä yhteydessä naisten valta-asemaan. Pyrkimys naisen roolin aktiiviseen uudistamiseen liittyy naisille määrättyyn erityiseen tehtävään ihmiskunnan pelastamiseksi. (Roerich 2017, 13.) Roerich ei ollut ajatuksineen yksin. Esimerkiksi teosofisen Lomaland-yhteisön perustanut Katherine Tingley (1847–1929) kirjoitti vuonna 1922: ”Nainen, sovittelija, maailman rauhantekijä, pitää avainta tulevaisuuteen kädessään.”³⁴ (Tingley 1922, 124.) Roerichin mukaan tämä muutos kohti naisen aseman

³² Engl. ”World-Mother Herself is present at the bedside of every suffering mother.”

³³ Engl. ”Now, let woman—the Mother of the World—say, ‘Let there be Light,’ and let her affirm her fiery achievements.”

³⁴ Engl. ”Woman, the reconciler, the world’s peace-maker, holds the key to all the future in her hand.”

palauttamista sille kuuluvalle paikalle oli jo käynnissä. Hän kirjoittaa naisten heräämisestä, joka on tapahtumassa ympäri maailman. Positiivisena esimerkkinä hän nostaa Kaukoidän ja Intian naisten vuosia aiemmin alkaneen kamppailun oikeuksiensa puolesta (Roerich 2017, 150–151).

Maailmanäidin aikakauden lähestyminen oli havaittavissa myös astrologian keinoin. Roerich kirjoittaa ”Maailmanäidin tähdeksi” nimeämänsä Venus-planeetan olleen erityisen lähellä maata vuonna 1924. Tämä oli herättänyt hänen mukaansa monia ”feminiinisiä liikkeitä” (Roerich 2017, 345). Tapahtuman merkittävydestä Roericheille kertovat osaltaan myös Nikolai Roerichin tuona vuonna maalaamat taulut *Star of the Mother of the World* ja *Mother of the World*. Ensin mainitussa teoksessa on kuvattuna aavikolla vaeltava karavaani, jonka yllä taivaalla loistaa yksinäinen valo. Jälkimmäisessä, Maailmanäiti-hahmoa kuvaavassa maalauksessa on näkyvissä erilaisia tähtikuvioita sekä yksinäinen, muita kirkkaampi tähti Maailmanäidin hunnutetun pään yläpuolella.

Maailmanäidin aikakaudessa ei ole Helena Roerichin kirjeiden perusteella kyse naisten valta-asemasta miesten yli vaan tasapainon saavuttamisesta. Roerich näkee koko kosmoksen kaksinaisena. Aineistossa useaan kertaan toistuvan hermeettisen maksimin mukaisesti ihmiset ovat korkeamman todellisuuden kuvajaisia. Roerich tulkitsee tämän kaksinaisuuden koskevan myös sukupuolia, joita hän kuvaa vastakkaisiksi elementeiksi. Uudella aikakaudella näiden elementtien tasapaino palautuu sille kuuluvaan tilaan:

Kuten ihmiskunnan parhaina päivinä, tulevaisuuden epookki tarjoaa jälleen naiselle hänen oikeutetun paikkansa hänen ikuisen matkakumppaninsa ja työtoverinsa, miehen, vierellä. Sinun täytyy muistaa, että kosmoksen loisteliaisuus on rakennettu kaksinaiselle alkuperälle. Onko silloin mahdollista vähätellä yhtä elementtiä siitä?³⁵ (Roerich 2017, 13.)

Kirjoittaessaan naisten kamppailusta ”kosmisten oikeuksiensa” puolesta Roerich vetoaa Vivekanandan esittämään vertaukseen ihmiskunnasta lintuna, joka ei voi lentää yhdellä siivellä (Roerich 2017, 300–301). Ajatus maskuliinisen ja feminiinisen elementin tasapainosta on ollut Roerichin mukaan alun perin osana myös vanhoja uskontoperinteitä tai opetuksia. Näiden uskontojen suurten opettajien kuten Jeesuksen, Zarathustran ja Buddhan opetuksia on kuitenkin Roerichin mukaan vääristelty ajan saatossa. (Mt. 420–421.)

³⁵ Engl. ”As in the best days of humanity, the future epoch will again offer woman her rightful place alongside her eternal fellow traveler and co-worker, man. You must remember that the grandeur of the Cosmos is built by the dual Origin. Is it possible, therefore, to belittle one Element of It?”

Eri perinteiden jakamaa yhtenäistä viisautta korostavalla *philosophia perennis* -ajattelulla³⁶ on pitkät perinteet länsimaissa ja sen ovat eri muodoissa jakaneet monet länsimaiseen esoteriaan yhdistetyt ajattelijat. Roerichin mukaan hänen itsensä välittämä Elämän opetus paljastaa uusia puolia tästä ikuisesta totuudesta ja pyrkii menneiden aikojen opetusten puhdistamiseen (Roerich 2017, 219). Eri uskontojen auktoriteetit antavat siis Roerichin tulkinnassa tukea tämän ajatuksille sukupuolten luonnollisesta järjestyksestä, joka palautuu asteittain siirryttäessä uuteen aikakauteen.

Länsimaisten naisten vapautumiseen Roerich suhtautuu kuitenkin kriittisesti. Länsimaiset naiset ovat hänen mukaansa jo ”hereillä” ja ymmärtäneet voimansa. Tämä ei ole kuitenkaan tapahtunut naisille tarkoitettuun tapaan, vaan naiset ovat sortuneet ottamaan mallia miesten tavoista ja paheista. Roerich esittää toiveen, että tämä jäisi vain ohimeneväksi vaiheeksi. Ideaalina on saavuttaa syvempi ymmärrys luontoäidistä, ja tämän myötä löytää naisille sopivat ”todelliset ja alkuperäiset itseilmaisun tavat”.³⁷ (Roerich 2017, 14.)

Roerichin kirjeen kannanottojen voi nähdä heijastelevan sukupuoliroolien murrosta sekä laajemmin yhteiskunnassa että ajan kulttimiljöön parissa. Tutkimuksessa on käytetty myöhemmin termiä ”New Woman” kuvaamaan 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä syntynyttä uudenlaista naisen roolia, jolle oli ominaista esimerkiksi naimattomana pysyminen, itsensä elättäminen, osallistuminen julkiseen elämään ja monenlainen aktivismi. Monet teosofit Blavatskystä alkaen ilmensivät tätä uutta, laajempaa naiskuva. (Kraft 2013, 357–359.) Esimerkiksi Annie Besant oli toiminut aktiivisesti työväen ja naisten oikeuksien puolesta ennen liittymistään Teosofiseen Seuraan (Wessinger 2005, 844).

Roerichin elinaikana kysymys naisten äänioikeudesta oli ollut näkyvästi esillä. Sen puolesta suoraa toimintaa harjoittaneen suffragettiliikkeen joukossa oli myös teosofejia. Tällainen oli esimerkiksi Clara Codd (1876–1971), joka päätti aktivismista saamansa vankilatuomion jälkeen omistaa elämänsä Teosofiselle Seuralle. Roerichin tapaan Codd näki sukupuolen kaksinaisuuden olevan olevaisen perustavanlaatuinen ominaisuus ja linkitti naisten kamppailut uuteen aikakauteen. Lisäksi Codd liitti uhrautuvaisuuden ja jumalallisen viisauden

³⁶ *Philosophia perennis* tarkoittaa kirjaimellisesti ikuista filosofiaa. Sillä tarkoitetaan ajatusta muinaisesta viisaudesta, joka ilmenee aikojen saatossa eri kulttuureissa. Samankaltaiseen näkemykseen on viitattu myös käsitteellä *prisca theologia* eli muinainen teologia. Hanegraaffin (2006c) mukaan *prisca theologia* -näköyksessä painottuu oletus muinaisen viisauden unohtumisesta, kun taas *philosophia perennis*llä viitataan ennemmin tämän viisauden jatkumiseen aikojen halki.

³⁷ Engl. ”true and original ways of self-expression”

kanavoinnin kaltaisia asioita naiseuteen. (Dixon 2001, 177–178.) Hieman samaan tapaan myös Roerich esitti naisten olevan linkki näkymättämän ja näkyvän maailman välillä (Roerich 2017, 14), ja naisen olevan ”uhrautuvaisuuden personifikaatio” (mt. 420).

Radikaalin naisliikkeen ja kulttimiljööön leikkauspisteessä vaikuttaneista brittiläisistä aikalaisistaan poiketen Roerich suhtautui kuitenkin kielteisesti suoran toiminnan aktivismiin. Lähes kaksikymmentä vuotta suffragettien aktiivisen kampanjoinnin jälkeen Roerich kirjoitti näiden toiminnasta tuomitsevaan sävyyn. Ikkunoiden rikkomisen ja postilaatikoiden polttamisen kaltaiset menettelytavat olivat hänen mukaansa ”rumia”. Todellista rohkeutta naiset saattoivat osoittaa sen sijaan ”vakaalla pyrkimyksellä tietoon ja kauneuteen yhteisen hyvän puolesta”.³⁸ (Roerich 2017, 153.)

Tämän kaltaisten oman aikansa naisliikettä koskevien kommenttien voidaan ajatella kertovan Roerichin sukupuolirooleihin kohdistamista ihanteista, jotka tulisivat vallitseviksi uudella ajalla. Esimerkiksi kauneus liittyy Roerichin kirjeissä ”uuteen maailmaan” (Roerich 2017, 133) ja nainen on ”kauneuden inspiroija” (mt. 44), joten kauneuden vastaiseksi tulkittu toiminta on tuomittavaa myös kirjeiden nykyhetkessä.

5.2.3 Uuden aikakauden naiseuden ihanteet

Suorasanaissimmin naiseuden ideaaleja ruoditaan 7. lokakuuta 1930 päivätyssä kirjeessä. Roerichin mukaan sukupuolten välisen tasapainon saavuttamisen on tapahduttava niin, että tietyt ihanteet säilyvät:

Ihmiskunnan tulisi ymmärtää ekvivalenssin majesteettinen laki, kaksinaisen alkuperän laki, olemassaolon perustaksi. [...] Mutta älköön nainen, joka on tajunnut tämän lain, ja joka ponnistelee kohti tasapainoa, älköön hän menettäkö naisellisen kuvan kauneutta; älköön hän menettäkö sydämen hellyyttä, tunteiden hienovaraisuutta, itseuhrautuvaisuutta ja kärsivällisyyden rohkeutta.³⁹ (Roerich 2017, 44–45.)

Kauneus, helläsydämisyyden, tunteellisuus, kärsivällisyys ja uhrautuvaisuus ovat siis Roerichille nimenomaan naisellisia hyveitä, joista näiden on syytä pitää kiinni myös siirryttäessä kohti uutta aikakautta. Samassa kirjeessä Roerich kirjoittaa naisten merkityksestä listaamalla

³⁸ Engl. ”firm striving toward knowledge and beauty directed toward the General Good”

³⁹ Engl. ”Humanity should realize the majestic cosmic law of equivalency, the law of the dual Origin, as the foundation of existence. [...] But let not the woman who has realized this law, and who strives toward equilibrium, let her not lose the beauty of the feminine image; let her not lose tenderness of heart, subtlety of feelings, the self-sacrifice and the courage of patience.”

eräänlaisia naiseuden arkkityyppejä. Näitä ovat ”äiti ja vaimo”, ”kauneuden inspiroija” sekä ”pyhän voiman ja hengen tiedon kantaja”.⁴⁰ Äitinä ja puolisona nainen on ”miehen nerouden kehityksen todistaja”.⁴¹ Kauneuden inspiroijiksi naiset sopivat, koska ymmärtävät kauneuden voiman. Pyhän voiman ja tiedon kantaminen puolestaan antaa naisille mahdollisuuden johtajuuteen. (Roerich 2017, 44.) Naiset eivät siis niinkään itse luo kauneutta maailmaan vaan toimivat ikään kuin sen muusina. Toisessa kirjeessä Roerich selittää asiaa lainamaalla ylöskirjaamansa *Fiery World III* -teoksen (Agni Yoga Society 2021) kohta, jossa selitetään, että naisen osana on luoda ”maskuliinisen periaatteen” kautta kohottamalla miestä. Kyetäkseen tähän naisten olisi pyrittävä nostamaan henkistä, moraalista ja älyllistä kapasiteettiaan (Roerich 2017, 254).

Aktiivisempi rooli naiselle tarjoutuu Roerichin mukaan julkisessa päätöksenteossa. Roerich esittää, että naiset voivat sydämensä avulla tehdä hyviä päätöksiä ja näiden tulisi ottaa osaa valtionhallintoon (Roerich 2017, 256). Tältä osin Roerichin dualistinen maailmankuva vaikuttaa siis tukevan perinteistä ajatusta intuitiosta nimenomaan feminiinisenä ominaisuutena.

Toisaalta Roerichin mukaan Maailmanäidin aikakaudella tarvitaan myös sivistyneitä naisia, jotka ovat kouluttautuneet erilaisilla tiedon, taiteen ja käsitöiden aloilla. Samassa yhteydessä Roerich ehdottaa, että kaikkien naisten tulisi kouluttautua hoitajiksi (*nurse*) ja mahdollisesti täydentää osaamistaan henkiparannuksella. (Roerich 2017, 142.) Tämän kouluttautumisen voisi ajatella olevan osa mainittua luovan maskuliinisen periaatteen innoittamiseen tarvittavaa itsensä kehittämistä. Toisaalta hoivatyön opetteluun merkitys liittyy myös erityisesti feminiinisiksi vahvuuksiksi ymmärrettyjen ominaisuuksien hyödyntämiseen.

Kirjeistä luettavien naiseuden ihanteiden voi nähdä osin heijastelevan Roerichin ja hänen puolisonsa suhdetta. Nikolai Roerich oli pariskunnasta se, joka loi taidetta ja kirjoitti suurelle yleisölle suunnattuja teoksia. Helena Roerich puolestaan oli pääasiallisessa vastuussa heidän mestarinsa kanavoinnista (Andreyev 2014, 321), joten hänen voidaan näin ollen ajatella toimineen ”hengen tiedon” välittäjänä.

⁴⁰ Engl. ”mother and wife”, ”inspirer of beauty”, ”bearer of the sacred power and knowledge”

⁴¹ Engl. ”witness of the development of man’s genius”

5.2.4 Sukupuoli ja ruumiillisuus uudella aikakaudella

Äitiyden ihannointiin liittyy kysymys lisääntymisestä uudella ajalla. Roerich ilmaisee useaan otteeseen suhtautuvansa kielteisesti aborttiin. Kanta liittyy hänen evolutionistiseen tulevaisuusajatteluunsa. Roerichin mukaan henki kiinnittyy alkioon hedelmöityksen hetkellä. Näin ollen raskauden keskeyttäminen voi estää pitkälle kehittyneen hengen inkarnoitumisen ja aiheuttaa tälle kärsimystä. Myös äiti keräisi tällä tavoin itselleen huonoa karmaa. Ratkaisuksi epätoivottuihin raskauksiin Roerich ehdottaa pidättyväisyyttä seksistä, joka mahdollistuu ”korkeampien kiinnostusten hallitessa mieltä ja sydäntä”.⁴² Tämän kaltainen perhesuunnittelu tulisi yleistymään tulevaisuudessa. (Roerich 2017, 165.)

Roerich ei pidä lisääntymisen kaltaisia ruumiillisia toimintoja sinällään huonoina, eikä näe selibaattia tarpeellisena (Roerich 2017, 341–342, 397). Hänen mukaansa evoluution myötä fyysisen hedelmöityksen, syntymän ja jopa vauva-ajan ”epätäydellisyydet” tulevat kuitenkin poistumaan. Hengen ”tiivistyminen” fyysiseen kehoon olisi tämän myötä sekä äidin että isän vastuulla. (Mt. 426.) Roerich ei kuitenkaan aineistossa mainitse, tapahtuisiko tämä jo seuraavan rodun aikana. Ajatuksella saattaa kuitenkin olla yhteytensä *Salaisen opin* toiseen osaan, jossa kerrotaan, kuinka ”kuudes Rotu tulee kasvamaan nopeasti aineellisuuden ja jopa lihan kahleistaan” (Blavatsky 2012, 471).

Teosofiaan pohjaava näkemys evoluutiosta herättää kysymyksiä myös kaksinaisen sukupuolen säilymisestä uudella aikakaudella. Blavatskyn evoluutiokäsityksessä ihmiskunta on kehittynyt alun perin ruumiittomista ja sukupuolettomista olennoista. Kolmannen juurirodun edustajat olisivat olleet biologisesti alkujaan hermafrodiitteja eli heillä olisi ollut kahden sukupuolen ominaisuudet. Biologisen sukupuolen eriytyminen tapahtui tämän kolmannen juurirodun aikana. Nykyistä, viidettä juurirotua edeltänyt neljäs juurirotu oli Blavatskyn mukaan jakautunut kahteen sukupuoleen. (Blavatsky 2012.) Ajatuksilla ihmisen jakautumisesta sukupuoliin on yhteytensä myös vanhempaan länsimaiseen esoteeriseen perinteeseen. Erin Prophet on esittänyt, että *Corpus Hermeticum* on ollut keskeinen vaikutte Blavatskyn juurirotunäkemyksille ja ajatukselle nykyihmisen hermafrodiittisista/androggyneistä esivanhemmista (Prophet 2018, 98–100).

Blavatskyn ihmiskuvan mukaan materiaalinen keho on kuitenkin vain ihmisen ulkoisin osa, jonka kautta ihmisen kuusi muuta periaattia toimivat hänen elinaikanaan (esim. Blavatsky

⁴² Engl. ”when high interests occupy the head and the heart”

1925, 111). Blavatskyn kirjoituksia on siis mahdollista tulkita niin, että sukupuoli koskee vain materiaalista kehoa. 1900-luvun alussa teosofien parissa esitettiin erilaisia näkemyksiä sukupuolen muuttumisesta uudelleensyntymien myötä (Dixon 1997).

Kysymys sukupuolesta kytkeytyy oleellisesti myös ihmiskunnan tulevaisuuden evoluutioon. Nykyinen rotu oli Blavatskyn mukaan kehittymässä jälleen pois päin aineellisuudesta (Blavatsky 2012, 471), mikä jätti mahdollisuuden ajatukselle kaksijakoisen sukupuolen häviämisestä ajan myötä. Roerich ottaa kuitenkin suorasanaisesti kantaa tällaisia tulkintoja vastaan. Toukokuun 5. päivälle vuonna 1934 päivätyssä kirjeessä hän esittää, että ajatusta sukupuolet yhdistävästä olennosta tulisi lähestyä symbolisesti. (Tässä yhteydessä hän lainaa itsensä kirjoittamaa tekstiä, jonka hän kertoo julkaisevansa tulevaisuudessa.) Hän kirjoittaa, että Opetuksen mukaan hermafrodiittia ei olisi ikinä ollut olemassa yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Kuitenkin, ”kaikilla androgyynin symboleilla on tarkoituksena näyttää kaksoiselementin välttämättömyys kosmoksessa”⁴³ (Roerich 2017, 178). Hän jatkaa selittäen, että sukupuolten kaksinaisuus tulisi säilymään myös tulevaisuudessa:

...rumilla hermafrodiiteilla tai ihmisillä, joilla on kaksi selkärankaa tai muita fantastisia omituisuuksia, joita eräät tietämättömät ja rumasti ajattelevat kirjoittajat kuvittelevat, ei ole sijaa tulevaisuuden evoluutiossa. Evoluutio etenee kauneuden kautta, ja tulevaisuuden rodut tulevat kehittymään ja jalostumaan henkisen kehityksensä mukaisesti.⁴⁴ (Roerich 2017, 179)

Roerich vaikuttaa ottavan tässä kantaa aikansa kulttimiljöössä vaikuttaneisiin kirjoittajiin, joiden näkemyksiä hän ei hyväksy. Tällainen saattaisi olla esimerkiksi yhdysvaltalainen teosofi Fritz Kunz (1888–1972), jonka Joy Dixon on maininnut teosofian ja feminismin suhdetta käsittelevässä teoksessaan *Divine Feminine: Theosophy and Feminism in England* (Dixon 2001, 115). Kunz esitti vuonna 1926 pitämässään, myöhemmin painetussa puheessa *Sex Concepts for the New Age*, että ihmiskunnan kehitys tulisi johtamaan sukupuolen merkityksen häviämiseen, ainakin kulttuurisessa mielessä:

Näkymättömistä maailmoista on marssimassa ulos joukko uusia sieluja, jotka syntyvät uuden rodun kehoihin, rohkeita miehiä ja naisia, meitä parempia. He saavat meidät näyttämään vanhanaikaisilta, antiikkisilta, vanhentuneilta, nämä nuoret ihmiset aamunkoiton aurinko silmissään ja kevään henkäys hiuksissaan;

⁴³ Engl. ”All symbols of the Androgyne have as their aim the showing of the necessity of the twin Elements in the Cosmos...”

⁴⁴ Engl. ”...the ugly hermaphrodite, or people with two spines or with similarly fantastic peculiarities imagined by some ignorant and ugly-thinking writers, have no place in the future evolution. Evolution proceeds by way of beauty, and the future races will be improved and refined according to their spiritual progress.”

poikia ja tyttöjä, jotka eivät tiedä, että ovat poikia ja tyttöjä, jotka tietävät vain olevansa sieluja.⁴⁵ (Kunz 1926, 30–31.)

Roerichin sukupuoliin ja ruumiillisuuteen liittämät ajatukset ammentavat siis ainakin Blavatskyltä (joka puolestaan ammensi vanhemmista perinteistä), mutta tekevät samalla pesäeroa joidenkin aikalaisteosofien tulkintoihin sekä osin *Salaisen opin* kirjaimelliseen tulkintaan. Roerich vaikuttaa näkevän uuden aikakauden tuovan muutoksia ihmisten kehoihin ja sukupuolten välisiin suhteisiin. Sukupuolten kaksinaisuus on kuitenkin hänelle niin perustavanlaatuinen kosminen asia, että hän näkee sen heijastuvan myös evoluution jokaiselle askelmalle.

5.3 Uusi tietoisuus ja hengen uudistuminen

Tuliset kutsut uuteen tietoisuuteen, uuteen rakentavuuteen, toistuvat Opetuksessa monin tavoin. Vain uudella ymmärryksellä ja uusilla tavoilla sekä uudistuneella hengellä voi päästä uuteen maailmaan. Totisesti, suuri siirtymä on nyt käynnissä.⁴⁶ (Roerich 2017, 460.)

Tietoisuuden laajentaminen on tuttu teema nykyaikaisen New Age -liikkeen parissa. Samankaltaisia näkemyksiä esitettiin kuitenkin jo viime vuosisadan alkupuolella. Ajatus uudenlaisen tietoisuuden kehittymisestä onkin vahvasti esillä aineisossani. Roerichin ajattelussa tietoisuus kytkeytyy erottamattomasti myös henkeen, joten olen nimennyt uutta aikakautta koskevan teeman ”uudeksi tietoisuudeksi ja hengen uudistumiseksi”. Roerich kirjoittaa henkisyyden olevan tietoisuutta, joka puolestaan on universumin perusta (Roerich 1954, 178). Tietoisuutta kuvaillaan eräässä kirjeessä myös ”perimmäiseksi energiaksi”⁴⁷ (mt. 458). Naiset toimivat Roerichin mukaan tämän varsin perustavanlaatuisesti ymmärretyn tietoisuuden muutoksen vartijoina Maailmanäidin aikakauden lähestyessä (mt. 416).

Roerich avaa ajatuksiaan tietoisuuden merkityksestä aikakausien vaihtuessa muun muassa Yhdysvaltoihin kesäkuun kuudentena 1934 lähettämässään kirjeessä. Hän kirjoittaa, että käynnissä on muutos ”järjen evoluutiosta henkisyyden evoluutioon”, jolloin henki alkaa hallita enemmän kuin äly. Muutos ei ole pelkästään vähittäinen, vaan uuden aikakauden

⁴⁵ Engl. ”Tramping down out of the invisible worlds is marching a host of new souls that will be born in the bodies of the new race, brave and noble men and women, better than ourselves. They will make us look antique, antiquated, obsolete, these young people with the sun of the dawn in their eyes and the breath of spring in their hair; boys and girls that don't know they are boys and girls, that only know they are souls.”

⁴⁶ Engl. ”The fiery calls to the new consciousness, to the new constructiveness, are repeated in the Teaching in many different ways. Only with a new understanding and new ways, and with a regenerated spirit, can one enter the New World. Indeed, a great shifting is taking place now.”

⁴⁷ Engl. ”fundamental energy”

aloittava siirtymä kuudenteen rotuun tuo Roerichin mukaan mukanaan myös ”suuren ilmestyksen”, jonka kehittyneemmälle tasolle kehittyneet yksilöt sisäistävät muita paremmin. (Roerich 2017, 206–207.) Uusi aikakausi vaikuttaa siis olevan jollain tapaa aiempaa henkisempi. Ihmisten tietoisuuden taso ei kuitenkaan Roerichin kirjeen perusteella kehity aivan tasatahtisesti.

Kuinka tietoisuuden laajentaminen sitten Roerichin mukaan tapahtuu? Hän kirjoittaa, että tarvittavat keinot tähän löytyvät Opetuksen kirjoista (Roerich 2017, 50). Roerich lainaakin kirjeissään peräti neljä kertaa samaa katkelmaa Opetuksen kirjoihin kuuluvaksi katsomastaan *Fiery World III* -teoksesta (Agni Yoga Society 2021), jossa uuden maailman tehtäväksi nimetään ”tietoisuuden herättäminen ja ennalta määrätyn kauneuden kuvan palauttaminen maailmaan”⁴⁸ (esim. Roerich 2017, 278). Myöhemmässä kirjeessään hän esittää, että Opetus kokonaisuudessaan on suunnattu juuri tietoisuuden laajentamiseksi (mt. 327).

Roerich kirjoittaa myös, kuinka ”korkeamman tahdon”⁴⁹ toteuttaminen on ainoa tapa oppimisessa ja tietoisuuden laajentamisessa. Apuna tässä voi toimia opettaja, joka on kerryttänyt omaa oppimistaan. (Roerich 2017, 64–65.) Roerich käyttää tässä yhteydessä englannin sanaa ”accumulations”, jolla hän vaikuttaa viittaavan toisaalla aineistossa monien elämien aikana kertyneeseen tietoon (mt. 187, 190). Näin ollen henkilökohtaisen, monien elämien aikana tapahtuneen tietoisuuden laajenemisen kautta voidaan nostaa myös toisten tietoisuutta. Roerich vaikuttaa näkevän myös itsellään ja kirjeiden vastaanottajilla olevan merkitystä tietoisuuden lisäämisessä. Hän kirjoittaa:

Meidän täytyy herättää ihmisten tietoisuus, joka polkee paikallaan tunkkaisissa ennakkoluuloissa ja jota painavat uhkaavat tapahtumat. Uuden aikakauden aamunkoitto kajastaa jo kaukaisuudessa, ja on oleellista kyetä kohtaamaan se uudella heränneellä hengellä.⁵⁰ (Roerich 2017, 156.)

Sen sijaan tietoisuutta ei voi Roerichin mukaan nostaa spiritualismin ja magian keinoin, sillä ne eivät hänen mukaansa edistä evoluutiota (Roerich 2017, 247). Myöskään hatha-joogan kaltaiset ”mekaaniset” harjoitteet eivät Roerichin mukaan edistä kehitystä. Hänen itsensä

⁴⁸ Engl. ”...to rouse the consciousness and to restore to the world the predestined Image of Beauty.”

⁴⁹ Engl. ”Higher Will”

⁵⁰ Engl. ”We must awaken the consciousness of people, which stagnates in musty prejudices and is depressed by the threatening events. The dawn of the New Era already shimmers in the distance, and it is essential to be able to face it with the new, awakened spirit.”

edustama Agni-jooga painottaa sen sijaan Opettajan vaikutuksesta syntyvää ja jokapäiväisessä elämässä tapahtuvaa kehitystä. (Mt. 187–188.)

Roerichin ajatuksissa tietoisuuden kehityksestä on mahdollista nähdä samankaltaisuuksia hänen aikalaisiinsa, jotka operoivat vaihtoehtohenkisyyden kentällä. Kanadalainen R. M. Bucke (1837–1902) esitti ajatuksen ”kosmisesta tietoisuudesta” teoksessaan *Cosmic Consciousness* vuonna 1901. Hänen mukaansa ihmiskunta oli kehittymässä kohti uutta, korkeampaa tietoisuutta. Tietyt tunnetut henkilöt Buddhasta William Blakeen olisivat jo elinaikanaan saavuttaneet koko ajan yleisemmäksi käyvän kosmisen tietoisuuden. Bucke ajatteli tämän uuden tietoisuuden saavuttavan ennen pitkää koko ihmiskunnan, jolloin tulevaisuuden maailma muuttuisi jonkinlaiseksi utopiaksi. Bucken teos innoitti osaltaan venäläistä P. D. Ouspenskyä (1878–1947), joka käsittelee tämän ajatuksia muun muassa alun perin vuonna 1912 julkaisemassaan teoksessa *Tertium Organum*. Ouspensky ei kuitenkaan allekirjoittanut Bucken näkemystä tietoisuuden kohoamisesta vääjäämättä ja yhteisesti, vaan esitti, että uusi tietoisuus saavutetaan yksilöllisten ponnistusten avulla. (Lachman 2003, 3–49.) Hän kirjoittaa *Tertium Organumissa* näin:

Mikä on tärkeää [Bucken kirjassa] on yleinen johtopäätös, johon tohtori Bucke päätyy – UUDEN TIETOISUUDEN mahdollisuus ja immanenssius. [...] Tulevaisuus ei kuulu ihmiselle vaan yli-ihmiselle, joka on jo syntynyt ja elää keskuudessamme.⁵¹ (Ouspensky 1930, 324.)

Samaan tapaan Roerich näki, että uusi tietoisuus on mahdollinen ja hänen siihen liittämänsä uuden rodun edustajia on alkanut ilmestyä eri puolilla maailmaan (Roerich 2017, 206–207). Roerich myös kirjoittaa, kuinka tietoisuuden laajentamisen edellytykseksi nimetty Opetus ei ole ”heikoille ja pelkureille”⁵² (mt. 461). Toisaalta hän näki Ouspenskystä poiketen, että myös ihmismassojen tietoisuus on muuttunut (mt. 291).

Tutkimustiedon valossa Ouspenskyyn teos oli Roerichille tuttu. Andreyevin mukaan Morya olisi kehottanut vuonna 1922 Roericheja tutkimaan *Salaisen opin* lisäksi myös *Tertium Organumia*.⁵³ Andreyev on tulkinnut Helena Roerichin ottaneen kirjasta vaikutteita omiin oppeihinsa. (Andreyev 2014, 118.) Roerich lienee siis tutustunut myös Bucken ajatuksiin

⁵¹ Engl. ”What is important is the general conclusion to which Dr. Bucke comes—the possibility and the immanence of the NEW CONSCIOUSNESS. [...] The future belongs not to man, but to superman, who is already born, and lives among us.

⁵² Engl. ”not for the weak and the cowardly”

⁵³ Andreyevin muutoin lähteytetystä kirjasta ei selviä, mistä juuri tämä tieto on peräisin, mutta luultavasti pariskunnan päiväkirjoista tai kirjeistä.

ainakin epäsuorasti Ouspenskyn kautta. Lisäksi ensimmäisen polven teosofien vaikutteet on tässäkin otettava huomioon. Blavatsky oli jo ennen Buckea tehnyt länsimaissa tunnetuksi näkemyksiä kaiken tietoisuudesta (esim. Blavatsky 2017, 100) ja esittänyt tulkintansa ihmiskunnan nousujohteisesta tulevaisuuden evoluutiosta. Tietoisuuden evoluutio oli keskeinen myös esimerkiksi Steinerille, joka oli Roerichin tavoin saanut paljon vaikutteita teosofiasta (Lachman 2003, 78). Laajemmin voidaan ajatella, että moderniin länsimaiseen esoteriaan paljon vaikuttaneet evoluutioteorian ja psykologian synty ovat osaltaan herättäneet kiinnostusta tietoisuuden evoluutioon. Kosmisesta tietoisuudesta ensimmäisenä kirjoittanut Bucke työskentelikin psykiatrina.

Roerichille evoluutio toimii, ”kuten lanka, joka kulkee aineellisten ja henkisten tasojen läpi”⁵⁴ (Roerich 2017, 169). Tietoisuus on hänelle kuitenkin aineellisenkin universumin perusta, vaikkakin sen asteet vaihtelevat (mt. 178). Uusi aikakausi merkitsee näin ollen vääjäämättä myös muutosta tietoisuudessa. Kuten Roerich asian ilmaisee: ”On mahdotonta astua Uuteen maailmaan eilisen romun kanssa!”⁵⁵ (Mt. 428.) Tietoisuuden laajentamisen tematiikka tuokin hyvin esiin hänen kehitysjattelunsa kaksijakoisuuden: toisaalta muutos on vääjäämätöntä, toisaalta taas sitä on aktiivisesti edistettävä.

5.4 Todellisen tiedon synteesi

5.4.1 Tulevaisuuden tiedeihanne

Moderni tiede lähestyy nopeasti suurta totuutta niin kuin se on määrätty Opetuksessa ja idän uskonnoissa; pian, hyvin pian, ne kohtaavat ja paiskaavat toistensa kättä.⁵⁶ (Roerich 2017, 358.)

Roerichin kirjeissä toistuu henkisen kehityksen teeman lisäksi myös ajatus tieteellisestä edistymisestä. Roerich kirjoittaa uuden aikakauden merkitsevän samalla ennennäkemättömiä löydöksiä tieteen saralla (Roerich 2017, 97). Kiinnostus tieteeseen näkyi myös Roerichin perheen omissa hankkeissa. He perustivat oman tutkimusaseman asetuttuaan asumaan Kullun laaksoon Himalajan vuoriston juurelle vuonna 1929. Tutkimusaseman oli ilmeisesti tarkoitus

⁵⁴ Engl. ”like a thread which goes through all the physical and spiritual degrees”

⁵⁵ Engl. ”It is impossible to enter the New World with the junk of yesterday!”

⁵⁶ Engl. ”Modern science rapidly approaches the great Truth as laid down in the Teachings and religions of the East; soon, very soon, they will meet and shake hands with each other.”

toimia alkuna Roerichien visioimalle ”Tiedon kaupungille”.⁵⁷ Asema nimettiin Urusvatiksi, joka oli myös Helena Roerichista käytetty nimi. (Andreyev 2014, 314–315.)

Roerich avaa tulevaisuuden tiedeihannettaan kirjoittaessaan Tiedon kaupungista lokakuun 13. päivälle vuonna 1930 päivätyssä kirjeessään:

Keskuksen tulisi kehittyä tiedon kaupungiksi. Tässä kaupungissa toivomme luovamme tieteellisten saavutusten synteisiin. Näin ollen kaikkien tieteen haarojen tulisi ennen pitkää olla siellä läsnä. Ja, koska tiedon lähde sijaitsee kosmoksessa, tieteellisen keskuksen työtoverien tulisi kuulua koko maailmalle – eli sisältää kaikki kansallisuudet. Lisäksi, kosmoksen ollessa jakamaton kaikkine toimintoineen, tulisi maailman tiedemiesten olla jakamattomia saavutuksissaan. Tosin sanoen, heidän pitäisi olla yhdistyneinä lähimmässä yhteistyössä.⁵⁸ (Roerich 2017, 47–48.)

Tärkeää on siis monialainen yhteistyö, jonka kautta muodostetaan tieteellinen synteesi. Roerichin tiedekäsitys ei kumpua esimerkiksi positivistisesta luonnontieteestä, vaan hän toivottaa tervetulleeksi ”kaikki tieteen alat, erityisesti jos ne ovat vapaita perinteisistä tieteellisistä rajoitteista”⁵⁹ (Roerich 2017, 148). ”Tulevaisuuden tieteksi” hän nimeää erityisesti avioliittojen järjestämisen pohjaten ”muuttumattomiin kosmisiin lakeihin”⁶⁰ (mt. 168). Lisäksi Roerich osoittaa kirjeissä kiinnostusta muun muassa unien tutkimusta, astrologiaa sekä lähimmän tulevaisuuden tieteksi nimeämäänsä astrokemiaa kohtaan. Ihmiskunnan tulevaisuuden kehityksen suhteen Roerich näki mahdollisuuksia muun muassa aurojen valokuvauksessa, sillä se mahdollistaisi hänen mukaansa ihmisten todellisen luonnon tarkastelun ja pakottaisi nämä itsensä kehittämiseen ihmiskunnan evoluution hyväksi (mt. 435–436).

Oleellista ”tieteen oikeanlaiselle lähestymiselle”⁶¹ on hänen mukaansa sen tarkastelu Opetuksen kautta. Hän myös kertoo uusien tieteellisten löydösten vahvistavan Opetuksen kirjoissa kerrottuja asioita. Roerich kirjoittaa näiden kirjojen olevan välttämättömiä

⁵⁷ Andreyevin mukaan Tiedon kaupunki (engl. City of Knowledge) oli ollut Roericheille alun perin yhtä kuin Zvenigorod, uuden Venäjän pääkaupungiksi tulevaisuudessa perustettava keskus, jonka oli määrä sijaita Altain vuoristossa. Ajatus syntyi Helena Roerichin kanavointien myötä 1924. (Andreyev 2014, 160.)

⁵⁸ Engl. ”The center should be developed into a city of knowledge. In this city we wish to create a synthesis of scientific achievements. Therefore, all branches of science should eventually be established there. And, since the source of knowledge lies in the Cosmos, the co-workers of the scientific center should belong to the whole world—that is, should include all nationalities. And, as the Cosmos is indivisible in all its functions, the scientists of the world should be indivisible in their achievements. In other words, they should be united in closest cooperation.”

⁵⁹ Engl. ”...all branches of science, especially if free from orthodox scientific limitations.”

⁶⁰ Engl. ”True lawful union is a great science of the future. This science will be based on the immutable cosmic laws.”

⁶¹ Engl. ”correct approach to science”

nimenomaan siksi, että ne ”johtavat tulevaisuuteen”.⁶² Tästä syystä niiden tulisi olla ”ainainen tiedon lähde tieteilijöille, joiden tietoisuus ei ole ennakkoluulojen hämärtämä”.⁶³ (Roerich 2017, 147–148, 224.) Ensimmäisen polven teosofiset teokset sekä Roerichin itsensä välittämät ja tulkitsemat tekstit ovat siis avainasemassa hänen kokonaisvaltaisessa tieteen ymmärryksessään.

Kirjeiden visiot holistisesta tieteen tekemisestä eivät olleet mitenkään poikkeuksellisia. Roerichin perheen tiedenäkemystä ja -hankkeita on mahdollisesti inspiroinut venäläinen filosofi ja runoilija Vladimir Solovjov (1853–1900), joka oli esittänyt jo kymmeniä vuosia aiemmin ajatuksia teologian, filosofian ja kokeellisen tieteen synteestistä muodostuvasta ”vapaasta teosofiasta”. Andreyev arvelee ainakin Nikolai Roerichin olleen tietoinen tämän näkemyksistä. (Andreyev 2014, 9.)

Henkisyiden ja tieteen yhteensovittamisen Helena Roerichin ajattelussa voi ajatella heijastelevan myös laajempaa uskonnollisuuden ja länsimaisen esoterian muutosta valistuksen jälkeisellä ajalla. Hammer huomauttaa, että renessanssihermeetikkojen elinaikana ei ollut vielä varsinaisesti muodostunut erillistä tiedettä, jota heidän olisi tarvinnut asettua haastamaan. Tilanne oli toinen valistuksen jälkeisen esoterian edustajille, joiden oli asemoitava itsensä ajan tieteseen. Erilaisten uskonnollisten maailmankatsomusten edustajat alkoivat nojata erilaisiin strategioihin vastatakseen uudenlaisiin tieteellisiin tapoihin hahmottaa todellisuutta. Tämä on näkynyt myös esoteerisissa teksteissä. Erityisen leimallista esoterialle on Hammerin mukaan ollut legitimaation hakeminen ajan tieteestä. Hän käyttää tässä yhteydessä termiä tieteellistäminen⁶⁴ kuvaamaan ”omien väittämien aktiivista asemoimista minkä tahansa akateemisen tieteenalan ilmenemismuotojen kanssa” hyödyntäen esimerkiksi tieteellistä terminologiaa, laskelmia ja tyyllillisiä piirteitä ilman tiedeyhteisön laajempaa hyväksyntää. (Hammer 2004, 201–212.)

Egil Aspremin on kuitenkin kritisoinut Hammerin ja muiden tutkijoiden tapaa esittää moderni esoteria ensisijaisesti tieteen hyödyntäjänä. Aspremin mukaan tämä jättää huomiotta tieteen ja esoterian välisen molemminpuolisen rajankäynnin. Esimerkiksi hän nostaa muun muassa parapsykologisen tutkimuksen, joka sai jalansijaa yliopistoissa 1930-luvulla otettuaan tätä ennen etäisyyttä spiritualistisiin juuriinsa. Juuri spiritualistien väitteet olivat kuitenkin

⁶² Engl. ”These books are so vital, so essential, because they lead to the future.”

⁶³ Engl. ”...a perpetual source of knowledge to the scientist whose consciousness is not obscured by prejudices.”

⁶⁴ Engl. scientism. Olen käyttänyt Boguslawskin (2020, 203) suomennosta tieteellistäminen, sillä suomen kielen ”skientismillä” on vakiintuneita merkityksiä, jotka poikkeavat Hammerin määrittelystä.

innoittaneet brittiläisiä tiedevaikuttajia perustamaan aikanaan vaikutusvaltaisen Society for Psychical Researchin vuonna 1882. (Asprem 2015; Gutierrez 2010, 601.) Tätä taustaa vasten Roerichin aineistossa esittämän kommentin siitä, kuinka ”kaikki kehittyneet maat pyrkivät lähestymään tieteellisesti psyykkisiä ja parapsyykkisiä ilmiöitä”⁶⁵, voidaankin tulkita liittyvän oman aikansa tieteellisiin keskusteluihin (Roerich 2017, 444).

Tietynlainen neuvottelu tieteen kanssa leimasi teosofiaa alusta lähtien. Blavatskyn *Hunnuttoman Isisin* koko ensimmäinen puolisko keskittyy nimenomaan tieteen kommentointiin. Tiedekritiikki on läsnä myös esimerkiksi *Mestarien kirjeet A.P. Sinnettille* -teoksessa julkaistussa Koot-Hoomin kirjeessä. Siinä tämä kommentoi kriittisesti esimerkiksi ajan termodynamiikkaa ja kirjoittaa tiedemiesten teorioiden olevan ”horjuvia ja epävakaisia” ja heidän opetustensa ”epätäydellisiä”. Toisaalta kirjeessä kirjoitetaan, kuinka ”nykyajan tiede on paras liittolaisemme” (Carpelan 1997, 179–183). Blavatskyn teksteissä erityisesti evoluutio sai tärkeän roolin ja se on yksi keskeisimmistä käsitteistä *Salaisessa opissa*. Tämä teosofinen kehitysoppi tosin poikkesi suuresti valtavirran luonnontieteestä. Asprem esittää, että merkittävimmät vuodet luonnontieteellisten käsitteiden omaksumisessa teosofiaan koittivat kuitenkin vasta Blavatskyn jälkeisenä aikana, uusien fysiikan ja kemian alojen löydösten myötä. (Asprem 2013; Hammer 2004, 257.)

1900-luvulle tultaessa tieteellistä lähestymistapaa hyödynnettiin eurooppalaisessa kulttimiljöössä muun muassa Steinerin ja Crowleyn kaltaisten ajattelijoiden teksteissä. Steinerin hengentieteessä on havaittu kaikuja saksalaisesta idealismista, kun taas brittiläisen Crowleyn luonnontieteellistä metodologiaa jäljitelleessä lähestymistavassa magian harjoittamiseen on nähty myöhäisviktorianaisen naturalismin vaikutus. (Asprem 2014, 528–529.) Esoteria toimi siis vuorovaikutuksessa vallitsevien tieteellisten paradigmojen kanssa. Julia von Boguslawskin mukaan esoteria sijoittuikin 1900-luvun taitteessa nimenomaan toisistaan enenevässä määrin etäännyvien tieteen ja uskonnon välille (Boguslawski 2020, 196).

Tieteen ja uskonnon rajapinnassa toimiminen toi mukanaan myös tietynlaisen ristiriidan muinaiseksi ymmärretyn tiedon kunnioittamisen ja uusimpien tutkimustulosten välille. Esimerkiksi Hammer huomauttaa, että *Salaisessa opissa* pyritään yhtä aikaa sekä kumoamaan perinteistä tiedettä että vetoamaan tieteellistämisretoriikkaa hyödyntäen sen tuloksiin.

⁶⁵ Engl. ”all progressive countries are making attempts to approach scientifically the psychic and parapsychic phenomena”

Roerichin aikalaisteosofit puolestaan päätyivät muun muassa tutkimaan kemiallisia ilmiöitä materialistisen tieteen sijaan selvänäköisyyden keinoin. (Hammer 2003, 221; Aspren 2013.)

Vastaava jännite on nähtävillä myös Roerichin kirjeissä. Hän kirjoittaa läpi aineiston muinaisista kulttuureista ja teksteistä, jotka ”tiesivät paljon sellaista, mikä on meiltä salattua”⁶⁶ (Roerich 2017, 293). Toisaalta hän pitää tieteellistä tutkimusta arvossa, sillä sen kautta voidaan lähestyä tätä muinoin tunnettua, mutta sittemmin kadonnutta tai vääristynyttä tietoa. Aineistossa Roerich kirjoittaaakin kannattavansa tieteellistä lähestymistapaa: ”Jokainen tieteellinen metodi ja jokainen rohkea tutkimus tulisi toivottaa tervetulleeksi.”⁶⁷ Tutkijan tulisi kuitenkin olla varustautunut oikeanlaisilla motiiveilla ja riittävällä henkisellä tasolla välttääkseen vaarat. (Roerich 2017, 325.) Tiede esitetään siis aineistossani välineenä kehitykseen, mutta sitä ei voida erottaa henkisyydestä ja se saa tietyllä tapaa validaationsa muinaisesta viisaudesta.

Modernille länsimaiselle esoterialle tyypillinen tieteellistäminen on monin tavoin läsnä Roerichin kirjeissä. Hän esimerkiksi varoittaa siddhien⁶⁸ opettelusta, nimittäen näitä ”tieteeksi, joka vaatii varovaista, hienovaraista ja tarkkaa tieteellistä metodologia”⁶⁹, hieman samaan tapaan kuin maagisiin harjoitteisiin (Roerichista poiketen) varsin positiivisesti suhtautunut Crowley. (Roerich 2017, 324–325.) Kirjeissä myös käytetään näennäisesti tieteellistä puhetta ei-tieteellisissä yhteyksissä, esimerkiksi tähän tapaan: ”Me kaikki tiedämme, että fysikaalisissa ja kemiallisissa kokeissa uusia kaavoja syntyy vain suurimman jännitteen rajalla. Näin ollen, käyttäen suurta vastaavuutta, joka on kosmoksessa, meidän täytyy jatkuvasti ponnistella ja tehostaa kykyjämme.”⁷⁰ (Mt. 134.)

Tiede näyttölee siis monin tavoin osaa Roerichin uutta aikakautta ja laajemmin tulevaisuutta koskevissa näkemyksissä. Ihmiskunnan henkinen evoluutio edistää tiedettä, joka puolestaan kirkastaa muinaista viisautta. Samalla tiede itsessään nähdään väylänä kehitykseen. Roerich myös hyödyntää tiede-sanaa ja tieteellisiä käsitteitä erilaisissa yhteyksissä. Samaan aikaan hän luo omaa tiedeihannettaan, jossa yhtenä keskeisenä osana on hänen välittämänsä henkinen

⁶⁶ Engl. ”the ancients knew much that is concealed from us”

⁶⁷ Engl. ”One should welcome every scientific method, every bold research.” [kursivointi alkuperäisessä]

⁶⁸ Yliaistillisia / maagisia kykyjä hindulaisessa perinteessä.

⁶⁹ Engl. ”this science, which demands a careful, subtle, and precise scientific method”

⁷⁰ Engl. ”We all know that in physical and chemical experiments new formulae are born only at the edge of greatest tension. Therefore, using the great analogy which exists in Cosmos we must continually strive and intensify all our abilities.”

oppi. Tämä kaikki voidaan nähdä yhdenlaisena strategiana vastata tieteen kehityksen luomaan laajempaan maailmankuvan muutokseen modernin esoterian kentällä.

5.4.2 Oikean avioliiton tiede

Evoluutioteorian vanavedessä 1800-luvulla kehittyi ajatus ihmiskunnan jalostukseen valikoivan lisääntymisen keinoin tähtäävästä eugeniikasta, joka oli suosionsa huipulla 1920-luvulla (Levine & Bashford 2010). Lisäksi esimerkiksi Nietzchen *Übermensch*-ajatuksen on katsottu inspiroineen eugenistisia hankkeita. Eugeniikka ja sosiaalidarwinistiset ajatukset olivat suosittuja myös Intiassa aikana, jolloin Roerichit asuivat siellä. Mark Singleton on esittänyt, että tällä mielipideilmastolla oli vaikutuksensa myös joogafilosofiaan. Esimerkiksi Helena Roerichin ihailema Vivekananda, samoin kuin niin ikään moderniin joogaan vaikuttanut Besant näkivät joogan keinona evoluution edistämiseen. Tämä siitakin huolimatta, että perinteinen joogafilosofia ei tunne lineaarisesti etenevän evoluution ajatusta. (Singleton 2007.)

Aineistoni perusteella Roerich ajatteli eugenikkojen tavoin parinvalinnalla ja lisääntymisellä olevan suuri merkitys ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta. Hän käsittelee aihetta muun muassa heinäkuun 21. päivälle vuonna 1934 päivätyssä kirjeessä (Roerich 2017, 231–233). Roerichin mukaan monet laillisiksi katsotut avioliitot ovat itse asiassa kosmisen lain näkökulmasta kiellettyjä. Seurauksena ”vääristä avioliitoista” on ”kammottavia rikoksia, kokonaisten kansakuntien rappeutumista ja sivilisaation romahdusta”.⁷¹ Kosmisten lakien mukaisten avioliittojen solmimista Roerich nimittää suureksi tulevaisuuden tieteksi. Siinä ihmiset yhdistetään ”elementtien” mukaisesti. Roerich kirjoittaa:

Opetus sanoo, että ihmisten tulisi yhdistyä elementtien mukaisesti. Vain samaan elementtiin kuuluvat vanhemmat voivat saada tasapainoisia jälkeläisiä. Sitä vastoin elämässä näemme usein, että tuli on sekoittunut veden kanssa tai ilma tulen. Totisesti, hedelmättömyys ja kokonaisten kansakuntien rapeutuminen on seurauksena sen kaltaisista sekoituksista.⁷²

Toisessa kirjeessä Roerich kertoo, että ihmisten elementti on mahdollista selvittää horoskoopin perusteella (Roerich 2017, 254–255). Astrologiassa jokaista syntymäajan perusteella määrittyvää eläinradan merkkiä vastaa jokin neljästä klassisesta elementistä. On

⁷¹ Engl. ”...terrible crimes, the degeneration of whole nations and a downfall in civilization result from many such wrong marriages.”

⁷² Engl. ”The Teaching says that people should unite according to the elements. Only parents who belong to the same elements can have balanced descendants. Whereas, in life we see that often fire is mixed with water, or air with earth. Verily, sterility and degeneration of whole nations is the result of such mixtures.”

huomionarvoista, että syntymäaikojensa perusteella sekä Roerich että hänen puolisonsa Nikolai kuuluivat astrologian näkökulmasta kumpikin ilmaelementtiin ja olivat siis näin ollen avioliiton tieteen mukaisesti sopivia hankkimaan jälkeläisiä. Toisaalta Roerich täsmentää mainitussa kirjeessä, että ihmisten yhdistämisessä olisi otettava elementtien lisäksi huomioon myös ihmiskunnan muinoin tuntema ”kosminen oikeus” -niminen kosminen laki sekä ”hengen siemenen” syntymään vaikuttaneet säteet.⁷³ Tämä edellyttäisi kuitenkin ihmiskunnan tietoisuuden kasvattamista. (Mt. 255.)

Vääränlaisten avioliittojen alkuperän Roerich jäljittää ihmisen kehityksen aiempaan vaiheeseen. Materiaalisemmaksi muuttumisen myötä ”elementtien magneetit” heikkenivät, joka puolestaan johti vääränlaisiin liittoihin. Roerich tulkitsee arvostamansa kirkkoisä Origeneksen (n.184–253) kirjoitusten tukevan tätä käsitystä. Samassa kirjeessä hän mainitsee, että kuudennen rodun lopulla alkaa ilmetä astraalikehojen materialisaatioita, jota voidaan niin ikään edistää oikeanlaisilla liitoilla. (Roerich 2017, 179.)

Oikean avioliiton tieteessä ei siis ole kyse biologisesta perinnöllisyydestä, johon liittyviin (sittemmin laajalti vääräksi osoitettuihin) oletuksiin Roerichin ajan valtavirtainen eugeniikka perustui. Toisaalta myös Roerich kannatti aineiston perusteella ihmisen evoluution tietoista ohjaamista lisääntymisen kautta. Hänen tieteeksi nimeänsä kosmisesti laillisten avioliittojen järjestäminen pohjaa kuitenkin teosofiseen näkemykseen evoluutiosta. Roerichin ihmiskuvassa henki ja materia ovat yhtä, mutta henkisyys asetetaan tietyllä tapaa ensisijaiseksi. Avioliittoasiassa tämä näkyy niin, että Roerich kertoo verisukulaisuuden ja henkisten suhteiden ristiriidan ratkeavan itsestään, kunhan saavutetaan oikeanlainen ymmärrys avioliitoista. Ennen tätä hän kehottaa keskittymään itsensä kehittämiseen. (Roerich 2017, 233.)

Henkisyyden ensisijaisuutta biologisen ”rodun” kustannuksella kuvaa myös Roerichin kirjeissään esittämä näkemys siitä, että uuden aikakauden aloittavan kuudennen rodun edustajat eivät synny mihinkään tiettyyn paikkaan tai kansallisuuteen, vaan ympäri maailman (Roerich 2017, 207). Myöskään elinolosuhteet eivät Roerichin kytkeydy suoraan kehityksen tasoon. Päinvastoin, ”köyhyys ja koettelemukset vain kehittävät vahvan hengen voimaa”.⁷⁴

⁷³ ”...not only must people be combined according to the elements and to the basic luminary under the rays of which the seed of the spirit (not personality) was born, but there must be taken into consideration another fundamental cosmic law, called 'The Cosmic Right.'”

⁷⁴ Engl. ”Poverty and hardships will but develop the power of a strong spirit.”

Kehittynyt henki voi hänen mukaansa syntyä materiaalisesti vaatimattomiinkin olosuhteisiin, mutta vanhempien elementtien epäsopevuus johtaa henkiseen taantumiseen. (Mt. 181–182.)

Roerichin näkemyksissä voi nähdä kaikuja Nietzschen ajattelusta. Hän nimittää eräässä kirjeessään Nietzscheä suureksi ajattelijaksi ja kehuu tämän *Näin puhui Zarathustra* -teosta lainaten siitä *Übermensch*ä käsittelevää kohtaa. Samassa yhteydessä hän puhuu rohkeiden yksilöiden puolesta ja kehottaa heitä yhdistämään voimansa. Massat sen sijaan ”eivät ole koskaan luoneet; niiden kohtalo on ollut tuhota”.⁷⁵ (Roerich 2017, 460–461.)

Ihmiskunnan kollektiivinen kehitys on selvästi tärkeä asia Roerichille. Avioliittoja koskeva tulevaisuuden tiede liittyy paitsi kaksinaisuuden yhdistämiseen myös jälkeläisten tuottamiseen. Oleellista siinä on syntymäaikoihin perustuva elementtien yhdistäminen, joka pohjaa astrologiaan. Sen sijaan Roerichin näkemykset evoluutiokehityksen jouduttamisesta eivät roduista puhumisesta huolimatta vaikuta kytkeytyvän kirjeiden kirjoitusajalla suosittuihin rotuoppeihin tai ihmisen fyysisiin ominaisuuksiin perustuvaan eugeniikkaan, vaan ovat ehkä tietyllä tapaa henkistetty rinnakkaismuoto niistä. Varmaa lienee kuitenkin, että Roerich oli tietoinen näistä keskusteluista, joten vaikutteet ovat mahdollisia. Omassa ajattelussaan Roerich kuitenkin näki vastuun evoluution edistämisestä olevan ensisijaisesti yhteisen hyvän parhaaksi toimivilla yksilöillä. Oikean avioliiton tiede voi siis jouduttaa ”yli-ihmisen” saapumista, mutta ensisijaisesti tämä tapahtuu kunkin henkilökohtaisten ponnistelujen avulla.

5.5 Kulttuurin ylivalta

Te olette Uuden epookin edustajia, laajan yhteistyön ja kulttuurin ylivallan julistamisen epookin.⁷⁶ (Roerich 2017, 84.)

Kirjeissään Roerich puhuu monin tavoin kulttuurista ja esittää sillä olevan tärkeä merkitys tulevaisuuden kannalta. Roerichille kulttuuri toimii vastavoimana tuholle, ilmentää henkeä ja yhdistää ihmiskuntaa. Hän kirjoittaa, kuinka uudella aikakaudella ihmiset yhdistyvät ”kulttuurin merkin alle”⁷⁷ (Roerich 2017, 137). Kulttuurin puolustajina Roerichin näkemyksessä toimivat etenkin naiset ja nuoremmat sukupolvet (mt. 69). Tieteen tapaan myös hänen kulttuurikäsitteensä pohjaa ajatukseen synteisistä. Pohjimmiltaan kulttuurissa on

⁷⁵ Engl. ”Crowds have never created; their destiny has been to destroy.”

⁷⁶ Engl. ”You are representatives of the New Epoch, the epoch of broad cooperation and the proclamation of the supremacy of culture.”

⁷⁷ Engl. ”...New Era, the era of spiritual knowledge and great cooperation of peoples under the sign of culture.”

hänen mukaansa kyse ”luovan tulen palvonnasta”⁷⁸, joka on puolestaan yhtä kuin elämä itse. (Mt. 77.)

Roerichin aviopuolison merkitystä ei voida ohittaa pohdittaessa tämän uutta aikakautta ja kulttuuria koskevien näkemysten yhteyksiä oman aikansa keskusteluihin ja esoteriaan. Roerich toimi vuosikymmeniä läheisessä yhteistyössä puolisonsa Nikolain kanssa. Usein onkin hyvin vaikea päätellä, kummalta jokin heidän molempien kannattamansa filosofian osalualue on alun perin peräisin. Moni heidän henkiseen oppiinsa liittyvä ajatus lienee syntynyt nimenomaan heidän yhteistyönsä tuloksena. Aineiston ja tiettyjen tutkimuslähteiden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että pariskunnan kulttuuria koskevat tulevaisuusvisiot juontuisivat monilta osin Nikolai Roerichilta. Lokakuun 21. päivälle vuonna 1931 päivätyssä kirjeessä Helena Roerich käsittelee puolisoaan ja kulttuuriteemaa seuraavasti:

N.K. [Nikolai Konstantinovitš] ei ole ainoastaan hyväntahtoinen profeetta, joka kutsuu puhtaaseen ajatteluun, paheista pidättäytymiseen ja kaiken anteeksiantavuuteen, kuten ihmiset hänet näkevät, vaan hän on myös todellinen johtaja ja rakentaja, sillä hän tuntee kamppailun elämästä ja aseistaa työtoverinsa ottamaan osaa tähän kamppailuun. [...] Tärkein edellytys pelastukselle on hänen vaatimuksessaan koko kulttuurisen maailman yhtenäisyydestä ja nuorten kouluttamisesta ymmärrykseen luovasta ajattelusta ja laajasta yhteistyöstä, perustuen ajatukseen suuresta kulttuurista, Cult-Urista, Valon kultista.⁷⁹ (Roerich 2017, 107–108.)

Kulttuuriteema oli tärkeä Nikolai Roerichille monella tapaa. Hän toimi jo Venäjällä asuessaan piirustuskoulun johtajana, kirjoitti kulttuurin tärkeydestä monissa yhteyksissä (esim. Roerich, N. 2017b) ja perusti useita kulttuurin ympärille keskittyneitä järjestöjä. Lisäksi hän kampanjoi näkyvästi kulttuurikohteiden suojeluun tähänneen kansainvälisen sopimuksen puolesta, jonka symbolina toimi niin sanottu Banner of Peace⁸⁰ (Andreyev 2014, 337–340). Helena Roerich kirjoittaa Banner of Peacen ilmentävän uutta askelta ihmiskunnan tietoisuuden kehityksessä ja luovan pohjan uudelle luovuudelle, josta tulevaisuuden lapset oppivat jo koulusta alkaen. (Roerich 2017, 309, 98).

⁷⁸ Engl. ”worship, or reverence of creative fire”

⁷⁹ Engl. ”N.K. is not only a benevolent prophet who calls for pure thinking, abstinence and all-forgiveness, as people do see him, but he is also a true leader and builder, for he knows the battle of life and he arms his co-workers for participation in this battle. [...] The main condition for salvation is in his call for the unity of the whole cultural world and for educating the young people in a new understanding of creative thought and broad cooperation, based on the concept of great culture, the Cult-Ur, or the Cult of Light.”

⁸⁰ Banner of Peace -symboli muodostuu kolmesta kolmion muotoon sijoitetusta punaisesta pallosta, joita kehystää punainen ympyrä. Symboli on edelleen käytössä monilla Roerich-järjestöillä (Stasulane 2013, 208).

Stasulane esittää, että Nikolai Roerichin näkemyksiin kulttuurista ihmisiä tulevaisuudessa yhdistävänä asiana olisi vaikuttanut keskeisesti hänen suuresti ihailemansa bengalilainen runoilija Rabindranath Tagore (1861–1941).⁸¹ Näiden kahden ajattelun yhtäläisyyksiä hahmotteleva Stasulane huomauttaa myös, että Nikolai Roerichin teksteissä aletaan käyttää synteessin ja yhteistyön (*co-operation*) käsitteitä vasta vuoden 1920 jälkeen, jolloin hän tapasi Tagoren ja alkoi tämän kanssa kirjeenvaihtoon. (Stasulane 2005, 44–56.) Myös Helena Roerichille synteessi ja yhteistyö ovat keskeisiä käsitteitä. Aineistossa Tagore mainitaan kahdesti, mutta vain lyhyesti ja samassa yhteydessä muiden kulttuurin- ja tieteentekijöiden kanssa. Roerich ei vaikuta suhtautuvan Tagoreen yhtä suurella innolla kuin puolisonsa.⁸²

Taide laaja-alaisen kulttuurisen synteessin ilmentäjänä korostuu Nikolain teksteissä mahdollisesti Helenaa enemmän tämän taiteilijataustasta johtuen. Aineisto tarjoaa kuitenkin vihiä myös Helena Roerich omista taidenäkömyksistä. Heinäkuun kuudentena päivänä vuonna 1934 kirjoittamassaan kirjeessä hän valittelee teatterin tilaa ja kirjoittaa, kuinka ”radio ja elokuva korvaavat todellisen taiteen, ja pyhän tulisen henki-luovuuden suora vaikutus on kaikkoamassa”.⁸³ Hän pitää myös maalausten korvautumista valokuvilla valitettavana, vaikka näkee valokuvauksella myös arvoa. Roerich kytkee valitettavaksi kokemansa tilanteen ihmishengen evoluution hitaaseen vaiheeseen, jonka kertoo olevan käynnissä. Tilanne tulee hänen mukaansa korjautumaan tietoisuuden kasvattamisella, jonka vuoksi on ”tarpeellista nostaa mahdollisimman paljon keskimääräisen henkilön maun tasoa ja ymmärrystä kaikilla luovuuden aloilla niin paljon kuin mahdollista”.⁸⁴ Teatteria hän pitää erinomaisena tähän tehtävään. (Roerich 2017, 225.)

Taide ja luovuus on siis Roerichille koko ihmiskunnan yhteinen asia, joka kytkeytyy hengen evoluutioon. ”Henki-luovuus” puolestaan ilmeni kirjeen kirjoitusaikaan paremmin perinteisemmissä taiteenlajeissa. Roerich ei kirjoita aineistossa suoraan taiteesta uudella aikakaudella. Siihen liittyvä kehittyneempi tietoisuuden taso vaikuttaa kuitenkin merkitsevän kirjeessä esitettyjen ajatusten pohjalta myös muutosta taiteessa. Samaan aikaan oikeanlaisista

⁸¹ Varhaisen kosketuksen Tagoreen Nikolai oli saanut Helenan löytämän venäjänkielisen Tagore-käännöksen kautta (Stasulane 2005, 44).

⁸² Tutkimuksen aikarajauksen ulkopuolelle jäävässä kirjeessä Roerich kertoo arvostavansa Tagorea runoilijana, mutta pitävänsä Vivekanandaa suuremmissa arvossa hindulaisen uskonnollisen filosofian heijastajana (Roerich 1967, 501).

⁸³ Engl. ”The radio and the cinema are replacing true art, and the direct influence of the sacred fiery spirit-creativity is departing.”

⁸⁴ Engl. ”...it is necessary to uplift as much as possible the level of taste and the understanding of the average person, in all spheres of creativity...”

lähtökohdista tehty taide voi jouduttaa tätä kehitystä. Vuotta aiemmin Roerich kiteytti hengen merkitystä korostavan taidenäkemyksensä hieman toisella tapaa:

Taide kaikissa ilmentymissään ja tavanomaisissa muodoissaan pysyy pohjimmiltaan henkisenä. Se herättää kaipuumme kauneuteen, Korkeimpaan; ja tässä on sen ensisijainen ja suuri merkitys. [...] Totisesti, todellinen ponnistelu kohti kauneutta tulee johtamaan meidät ymmärrykseen korkeammasta kauneudesta koskien lakeja, jotka hallitsevat universumia ja ilmenevät täydellisessä mielessä ja täydellisessä sydämessä.⁸⁵ (Roerich 2017, 155–156.)

Näkemyksissä taiteen ja hengen yhteydestä on mahdollista nähdä yhteyksiä laajempaan taiteen ja taidentutkimuksen muutokseen modernilla ajalla. Esimerkiksi Kokkinen on kirjoittanut ”modernin taiteen henkistymisestä” 1800-luvulta alkaen. Tämä liittyy hänen mukaansa laajempaan uskonnollisuuden muutokseen tuona aikana. Kokkinen nostaa myös esiin, että ”uusi aika ja henkinen herääminen” olivat esillä taiteilijoiden puheissa 1900-luvun alussa. (Kokkinen 2019, 62–66.) Kansainvälisissä taidepiireissä 1900-luvun taitteesta alkaen vaikuttaneen Nikolai Roerichin voidaan nähdä olleen osa tätä samaa ilmiötä. Tätä kautta ajan taidekeskusteluilla lienee ollut vaikutusta myös Helena Roerichin yllä esitettyjen näkemysten muotoutumiseen.

Konkreettisimman ilmauksensa Roerichin uuden aikakauden kulttuuria koskevat näkemykset saavat tämän hahmottelemassa kansainvälisessä kulttuuriliittoumassa, League of Culturessa. Toukokuun lopulla 1931 kirjoittamassaan kirjeessä hän vahvistaa kirjeen vastaanottajalle, että sellainen tullaan perustamaan lähitulevaisuudessa ja se korvaa ”sammuneen”⁸⁶ Kansainliiton (League of Nations). League of Culturessa olisi edustettuna ”ajattelun, tiedon ja luovuuden parhaat edustajat”⁸⁷ ja naiset saisivat äänensä kuuluviin. (Roerich 2017, 76.) Roerich oli selvästikin pettynyt ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustetun YK:n edeltäjän kykyyn yhdistää ihmiskuntaa. Muutamaa viikkoa myöhemmin hän kirjoittaa, että League of Culture on itse asiassa jo olemassa, mutta näkymättömänä. Banner of Peace pitäisi kuitenkin vahvistaa ennen kuin uusi liitto ottaisi vallan. Tämä on erityisesti naisille suunnattu tehtävä. Samassa yhteydessä Roerich kirjoittaa, kuinka ihmisten tulisi ymmärtää henkisen luovuuden ja sen ilmenemismuotojen arvo. (Mt. 86.)

⁸⁵ Engl. ”Art, in all its manifestations and in all its conventional forms, remains basically spiritual. It awakens our longing for beauty, for the Highest; and here is its chief and great significance. [...] Verily, the true striving toward the beautiful will lead us to the understanding of the higher beauty of the laws which rule the Universe and are expressed in the Perfect Mind and the Perfect Heart.”

⁸⁶ Engl. ”extinct”

⁸⁷ Engl. ”all the best representatives of thought, knowledge and creativeness”

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että Roerich näkee League of Culturen pitkäaikaiseksi tulevaisuuden instituutioksi, ei ainoastaan välivaiheeksi ennen uutta aikakautta. Hän kirjoittaa: ”Kulttuurin kupoli on kaikenkattava; League of Culture on kuin suuri temppeli, jossa kaikki, jotka tahtovat harjoittaa itsensä täydellistämistä ja palvella ihmiskuntaa löytävät paikkansa.”⁸⁸ Hän suunnittelee liiton pohjaavan erilaisiin ryhmiin, jotka säilyttäisivät oman nimensä yhdistettynä liiton nimeen. Tässä yhteydessä Roerich listaa, millaisten asioiden ympärille järjestäytyneitä järjestöjä League of Cultureen voisi liittyä. Tällaisia ovat: rauha, henkinen kehitys (mukaan lukien uskonnon ja filosofian tutkimus), taide, äitiys, opetus, käsityöt ja työnteko, yhteistyö ja teollisuus, turvallisuus, maatalous, arkkitehtuuri ja terveys. (Roerich 2017, 140–141.) Kulttuuri, jonka perusteella ihmiskunnan tulevaisuudessa tulisi järjestyä, pitää siis Roerichille sisällään varsin monenlaisia inhimillisen elämän alueita. Hänen kulttuurikäsitystään leimaakin samankaltainen kokonaisvaltaisuus kuin hänen tiedeajatuksiaankin, sillä erotuksella, että kulttuuri tuntuu olevan ikään kuin suurempi kattokäsite.

5.6 Valon hierarkia

Asettakaamme tasapainoon kaksi suuren lähestyvän ajan mitä tärkeintä käsitettä – Äärettömyys ja Hierarkia.⁸⁹ (Roerich 2017, 92.)

Tulevaisuuden johtajia eivät valitse vastuuttomat massat vaan, totisesti, Valon ja tiedon hierarkia.⁹⁰ (Roerich 2017, 295.)

Yksi useimmin toistuvista käsitteistä Roerichin kirjeissä on Hierarkia, joka kytkeytyy, kuten yllä olevat lainaukset osoittavat, vahvasti myös tämän tulevaisuusajatteluun. Hierarkia (toisinaan muodossa Valon hierarkia) saa aineistossa monenlaisia merkityksiä. Laajimmassa merkityksessään se merkitsee muuttumatonta kosmista periaatetta, joka toimii elämän ja hengen evoluution perustana. Valkoinen Veljeskunta puolestaan toimii Hierarkian ylläpitäjänä. (Roerich 2017, 58, 67.)

Aineistossa Hierarkia esitetään kaiken kehityksen edellytyksenä, joka tekee siitä keskeisen Roerichin tulevaisuusvisioiden kannalta. Tämä ilmaistaan varsin suoraan Yhdysvaltoihin syksyllä 1929 lähetetyssä kirjeessä: ”On välttämätöntä ymmärtää Hierakia selvästi, tarkasti ja

⁸⁸ Engl. ”The dome of culture is all-embracing; the League of Culture is like a great temple in which everyone who wishes to practise self-perfection and serve humanity will find his place.”

⁸⁹ Engl. ”...let us place on the balance the most urgent concepts of the great approaching age–Infinity and Hierarchy.”

⁹⁰ Engl. ”...the leaders of the future will be selected not by the irresponsible masses but, verily, by the Hierarchy of Light and Knowledge.”

laajasti ainoana tienä kehitykseen. Meidän täytyy ymmärtää koko Hierarkian ketju pitäen kiinni lähimmästä lenkistä.”⁹¹ Samassa kirjeessä Roerich selittää Opettajaa lainaten, kuinka korkeammalle alistuminen johtaa lopulta alemman tietoisuuden transmutaatioon. Käytännössä tämä voi tapahtua esimerkiksi maallista guraa kunnioittamalla. (Roerich 2017, 16–17.)

Toisaalta Roerich kirjoittaa myös, kuinka Hierarkiaa on mahdollista lähestyä ikään kuin Jumalana. Tämä on kuitenkin vain välivaihe ihmisten tietoisuuden kehityksessä.

Kehittyneemmät olennot voivat luopua Jumalan kohtaamisesta persoonallisena olentona ja lähestyä sitä persoonattomana absoluuttina. (Roerich 2017, 353–363.) Hierarkian jumalallistamisella vaikuttaa siis olevan vain välineellistä arvoa ja nimenomaan tässä ajassa. Tärkeintä on välttää projisoimasta inhimillistä näkemystä itsestä Jumalaksi:

Kaikki suurimmat mielet pitäytyivät korkeassa epäpersoonallisessa käsityksessä, mutta ei ole haitaksi, jos kehittyvä tietoisuus vaatii tietyssä vaiheessa persoonallista olentoa Jumalan käsitteeksi. Tärkeintä on, ettei tätä persoonallista olentoa pidetä itsen heijastuksena vaan Valon tikapuiden korkeimman hierarkin todellisena kaltaisena. Ja sinun on oikeutettua hyväksyä ”korkein hierarkki Jaakobin tikapuilla” Jumalaksesi.⁹² (Roerich 2017, 360.)

Yllä olevassa lainauksessa mainitut Jaakobin tikapuut ovat aineistossa useaan kertaan toistuva käsite. Roerich rinnastaa tämän Raamatun Mooseksen ensimmäisestä kirjasta (1. Moos. 28:12) juontuvan ajatuksen Valon hierarkiaan ja samalla ”kosmiseen älyyn” sekä todellisuuteen itsessään. (Roerich 2017, 312, 216). Kuten mainittua, Roerichit olivat mahdollisesti saaneet vaikutteita Vladimir Solovjovilta. Solovjovin tiedetään olleen kiinnostunut kabbalasta ja hän kirjoitti Jaakobin portaista allegoriana kabbalistiselle maailmanjärjestykselle, jossa jumaluus emanoituu vaiheittain kohti materiaalista maailmaa (Aptekman 2011, 163). Lienee mahdollista, että Helena Roerich on ollut tietoinen näistä ajatuksista.

Hanegraaffin mukaan ajatus ei-inhimillisten hengellisten olentojen hierarkioista tuli keskeiseksi okkultismissa 1800-luvulla. Tämä olentojen hierarkia otti tietyllä tapaa kristillisen Jumalan paikan samalla kun jumaluus alettiin nähdä persoonattomana alkulähteenä. Näkemys

⁹¹ Engl. ”It is necessary to realize the Hierarchy clearly, precisely, and broadly as the only way toward progress. We must realize the whole chain of Hierarchy, holding strongly to our nearest link.”

⁹² Engl. ”All the greatest minds held always to a high impersonal concept, but there is no harm if, at a certain stage, the developing consciousness requires a Personal Being for the concept of God. The most important thing is that this Personal Being should not be the reflection of oneself, but a true likeness of the Highest Hierarch on the Ladder of Light. And you will be justified in accepting the ‘Highest Hierarch upon Jacob’s Ladder’ as your God.”

salaisesta veljeskunnasta on puolestaan keskeisenä jo ruusuristiläisyydessä, joka taas antoi vaikutteita osalle 1700-luvun vapaamuurareista. Myöhemmin ajatus mestarien salaisesta hierarkkisesta järjestöstä tuli tunnetuksi ennen kaikkea teosofian kautta 1800-luvun lopulla. (Hanegraaff 2006a, 629–630.) Roerich jatkaa selvästi tätä perinnettä seuraavalla vuosisadalla, kuten yllä olevista aineistoesimerkeistä käy ilmi.

Hierarkian tulisi Roerichin mukaan ulottua myös maalliseen johtajuuteen. Hän kirjoittaa ajatuksiaan asiasta erityisesti syyskuun 10. päivälle 1934 päivätyssä kirjeessä (Roerich 2017, 293–297). Siinä viitataan vastaanottajan lähettämään kirjeeseen, jossa tämä on ilmeisesti esittänyt ajatuksia demokratian mahdollisuuksista. Omassa kirjeessään Roerich kuvailee evoluution perustuvan siihen, että ”alempaa periaatetta hallitsee korkeampi”.⁹³

Vastaavuuksien periaatteen mukaisesti hän esittää samojen periaatteiden pätevän myös yhteiskunnan tasolla. Roerich kritisoi suorasanaisesti modernia demokratiaa ja kutsuu ihmisten tasapäästämistä ”aikamme vitsaukseksi”⁹⁴, joka on johtamassa planeetan rappeutumiseen ja jopa mahdolliseen ennen aikaiseen tuhoutumiseen.

Johtajuus ei kuitenkaan ole Roerichille mikään itseisarvo, vaan tulevaisuuden johtajan ideaalina on toimia sopusoinnussa kosmisten periaatteiden kanssa. Keskeistä on monien elämien aikana kertynyt henkinen synteesi. Tätä kehitystä on Roerichin mukaan edistettävä ylhäältä alas:

Massojen valitsemilta johtajilta puuttuu synteesi, nimenomaan koska massoilla itsellään ei ole sitä. Todellisella johtajuudella ei ole mitään tekemistä tämänkaltaisen pseudojohtajuuden kanssa, eikä se varmasti ole ristiriidassa hierarkkisen periaatteen kanssa, joka on sen [synteesin] perusta.⁹⁵

Johtajuus vaikuttaa olevan tärkeä tekijä nimenomaan uuden aikakauden aloittavan kuudennen rodun ajalla. Roerich kommentoi kirjeen vastaanottajan esittämiä näkemyksiä yksilön velvollisuuksien ymmärtämiseen ja yhteistyöhön perustuvasta demokratiasta kirjoittamalla, että tällainen voisi olla mahdollista ehkä seitsemännen rodun lopulla, mutta ei mitenkään vielä siirryttäessä kuudenteen. Tällöinkin tarvittaisiin kuitenkin johtajia. Kaikkeuden perusperiaatteeksi ymmärretty hierarkkisuus säilyy siis Roerichin katsannossa vääjäämättä.

⁹³ Engl. ”the lower principle is subordinated to the higher”

⁹⁴ Engl. ”menace of our time”

⁹⁵ Engl. ”The leaders elected by the masses usually lack synthesis, for precisely the masses themselves *do not possess it*. True leadership has nothing to do with this kind of pseudoleadership, and it certainly does not contradict the Hierarchic principle, being the foundation of it.” [kursivointi alkuperäisessä]

Roerich ei kuitenkaan kannata suoranaisesti ihmisten syntyperään perustuvaa hierarkiaa. Hän esimerkiksi tuomitsee omin silmin todistamansa Intian kastijärjestelmän kovin sanoin (esim. Roerich 2017, 157–158). Hän pitää ”hengen tasa-arvoa”⁹⁶ perustavanlaatuisena tosiasiana ja massojen kouluttamista hallitusten tärkeimpänä haasteena, sillä ”ainoastaan tiedon, ei luokkajaon, tulisi tuoda etuoikeuksia”.⁹⁷ (Roerich 2017, 181.) Myös kehittyneempien henkien johtajuus toimii Roerichin mukaan lopulta kaikkien hyväksi, sillä ilman sitä ihmiskunnan evoluutio viivästyisi jopa miljoonia vuosia (mt. 358–359).

Ajatus hengen tasa-arvosta oli läsnä 1800-luvulta alkaen spiritualismissa, jossa ihmiset nähtiin pohjimmiltaan kehittyvinä henkinä. Spiritualismi motivoikin joitain sen kannattajia myös tasa-arvon yhteiskunnalliseen edistämiseen. (Harmainen 2020b, 181.) Vastaavasti spiritualistisista ajatuksista varhaisia vaikutteita ottaneen Teosofisen Seuran promoitoima ihmiskunnan yleinen veljeys pohjasi tämän kaltaiseen ihmiskuvaan. Teosofisen Seuran parissa toimikin muun muassa suffragetteja, sosialisteja ja anti-imperialisteja (Dixon 2001, 9–10). Toisaalta näkemys eri kehitysasteilla olevista yksilöistä tarjosi mahdollisuuden myös toisenlaisiin tulkintoihin ihmiskunnan ihanteellisesta järjestämisestä, kuten tasapäistämistä karttaneen Roerichin esimerkki osoittaa.

Aineistossa esitetyt näkemykset Valon hierarkiasta ottavat lähtökohtansa paljolti 1800-luvun länsimaisesta esoteriasta, joka puolestaan heijastelee laajemmin muuttunutta eurooppalaista maailmankuvaa ja Jumalan paikkaa siinä. Roerichin tulevaisuusihanteessa kaikkeuden perusrakenteeksi ymmärretty hierarkkisuus ulotetaan hermeettistä vastaavuusoppia mukailien samaan aikaan sekä ihmiskunnan ideaaliksi että kehityksen edellytykseksi. Niin ikään modernille esoterialle tyypillinen ajatus henkisestä evoluutiosta liittyikin oleellisesti myös tähän teemaan. Tämän kaikkeutta järjestävän Jaakobin tikapuiden nouseminen on Roerichin mukaan ainoa tie kehitykseen. Hierarkiaihanteen kautta hän kytkee myös itsensä suurempaan järjestykseen. 20. joulukuuta 1934 päivätyssä kirjeessä hän kirjoittaa: ”Kysyt Valon hierarkian kieltäjistä. Intiassa noita opettajia, jotka hylkäävät hierarkkisen ketjun, pidetään ’juurettomina puina’, eikä kukaan huomio heitä.”⁹⁸ (Roerich 2017, 337.)

Roerichin oma tausta saattaa myös osaltaan selittää hänen näkemyksiään koskien hierarkioiden välttämättömyyttä uuteen aikakauteen siirryttäessä. Roerichilla oli

⁹⁶ Engl. ”equality of spirit”

⁹⁷ Engl. ”Only knowledge should bring privilege, not class distinction.”

⁹⁸ Engl. ”You ask about the deniers of the Hierarchy of Light. In India, those teachers who reject the succession of the Hierarchic Chain are considered ‘rootless trees,’ and no one heeds them.”

aristokraattisia sukujuuria. Hän todisti omin silmin vanhan järjestyksen murenemistä Venäjällä ja pakeni kotimaastaan iskulauseissaan ”kaikkea valtaa neuvostoille” vaatineiden vallankumousten vuoksi. Aineistossa toistuu myös tietynlainen sankaruuden ihanne. Roerich kertoo ihailevansa sankaritekoja ja kehottaa kasvattamaan lapsia sankaruuteen yhteisen hyvän vuoksi (esim. Roerich 2017, 152.) Kehitys tapahtuu siis tietyllä tapaa yksilöllisesti, mutta osana laajempaa ylhäältä alas suuntautuvaa järjestystä, joka tullaan tunnustamaan uudella aikaudella.

5.7 Yhteistyön epookki

Pseudoisänmaallisuus ja pseudoskonnollisuus ovat vähenemässä, ja näitä vanhentuvia linnunpelättimiä tulee korvaamaan riemullisen, rakentavan elämän tulevaisuuden aikakausi, joka perustuu ihmisten suureen yhteistyöhön.⁹⁹ (Roerich 2017, 199.)

Uuden aikakauden teemat konkretisoituvat Roerichin kirjeissä ihmisten käytännön toiminnassa yhteisen hyvän eteen. Yhteistyöstä puhutaan toistuvasti läpi aineiston ja käsite liitetään myös eksplisiittisesti uuteen aikakauteen. Roerich näkee ihmiskunnan uudenlaisen yhteistyön nimenomaan tulevaisuuden asiana. Hän kirjoittaakin, että ”ihmisluonto ei ole vielä valmis alkeellisimpaankaan yhteistyöhön”¹⁰⁰ (Roerich 2017, 455). Uusi epookki rakennetaan sen sijaan yhteistyön ja suvaitsevaisuuden pohjalle (mt. 418).

Yhteistyö vaikuttaa olevan Roerichille myös kehityksen edellytys. Hän avaa yhteistyötä koskevia näkemyksiään esimerkiksi kesäkuun 24. päivänä vuonna 1930 Yhdysvaltoihin lähettämässään kirjeessä, jossa hän nimeää Maailmanäidin aikakauden myös ”mitä suurimman yhteistyön epookiksi”.¹⁰¹ Roerich selittää vastaanottajalle yhteistyön olevan henkilökohtaisen vastuunoton perustana. Lisäksi hän esittää, että yhden ihmisen johtamien instituutioiden tulisi toimia muiden instituutioiden kanssa yhteistyössä kuin saman käden sormet. Yhteistyöstä vetäytymistä hän vertaa kuolioon. Asiayhteys jää epäselväksi, mutta kyse on mahdollisesti nimenomaan Roerichien itsensä perustamista organisaatioista. Vertaus vaikuttaa joka tapauksessa olevan linjassa Helena Roerichin yhteistyötä laajemmin koskevien ajatusten kanssa. Samassa hän kirjeessä hän kirjoittaa: ”Kosmos on rakennettu yhteistyölle; ja ihminen, Kosmoksen osana ja heijastumana ei voi poissulkea itseään tältä lailta, jos hän ei

⁹⁹ Engl. ”Pseudopatriotism and pseudoreligion are falling away, and to replace these expiring scarecrows there is coming a future era of new joyous, constructive life, based on the great cooperation of peoples.”

¹⁰⁰ Engl. ”Human nature is not yet ready for even the most primitive cooperation!”

¹⁰¹ Engl. ”epoch of utmost cooperation”

tahdo tuhota itseään.”¹⁰² (Roerich 2017, 36–37.) Roerich näkee siis yhteistyön ainoaksi mahdollisuudeksi edistää mitään. Samalla tarvitaan kuitenkin johtajuutta, kuten edellisessä luvustakin kävi ilmi.

Yhteistyön lisäksi aineistossa toistuu usein myös sanapari yhteinen hyvä.¹⁰³ Roerichille Valon hierarkian palveleminen on samalla yhteisen hyvän palvelemista. Tämä edellyttää uhrautuvaisuutta: ”...todellinen palvelus yhteiselle hyvälle, joka johtaa Valon linnakkeen porteille, vaatii uhrausta ja kaiken henkilökohtaisen täydellistä halveksuntaa, toisin sanoen, täydellistä minuuden uhraamista.”¹⁰⁴ (Roerich 2017, 60–61.) Uhrautuvaisuuden ihannetta Roerich perustelee, kuten montaa muutakin tulevaisuuden ideaaliaan, koko kosmosta koskettavilla lainalaisuuksilla. Eläinten tappamisen problematiikkaa pohtivassa kirjeessä hän kirjoittaa seuraavasti: ”Emme voi tehdä muuta, kuin hyväksyä suuren lain, joka on asetettu koko kosmoksen elämän perustaksi, Suuren uhrauksen lain. Totisesti, kaikki luonnossa elää jonkin toisen kustannuksella.”¹⁰⁵ (Mt. 386–387.)

Yhteistyön, yhteisen hyvän ja uhrautuvaisuuden ideaaleilla on mahdollista nähdä esikuvansa Teosofisen Seuran keskeisissä periaatteissa. Kuten mainittua, seuran ensimmäisenä peruseriaatteena oli muodostaa ihmiskunnan ”yleisen veljeyden ydin”. Blavatsky piti myös uhrautuvaisuuden ihannetta suuressa arvossa. Hän kirjoittaa teosofian perusasioita kysymys-vastausmuodossa selittävässä *Teosofian avain* -teoksessa, kuinka ”jokainen tosi teosofi on siveellisesti velvollinen uhraamaan persoonalliset asiat persoonattomille, omat nykyiset etunsa toisten ihmisten vastaiseksi hyväksi” (Blavatsky 1925, 321). Kysymykseen, onko uhrautuvaisuutta pidettävä velvollisuutena, kirjassa annetaan seuraava vastaus: ”Pidämme; ja selitykseksi osoitamme, että epäitsekkyys on yksi osa itsensäkehittämisestä.” (Mt. 275.)

Aineistoni kanssa samansuuntaisia ajatuksia ihmisten uudenaikaisesta yhteistyöstä koittavalla aikakaudella esitti myös aiemmin mainittu Roerichin aikalaisteosofi Clara Codd. Hän kirjoittaa ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa julkaistussa teoksessaan *Looking Forward* (1918) uudesta sosiaalisesta järjestyksestä, joka koittaa päättymäisillään olevan aikakauden jälkeen. Tässä yhteydessä hän viittaa paljon ”henkisimmäksi koskaan eläneeksi

¹⁰² Engl. ”The Cosmos is built upon cooperation; and man, being part of and a reflection of the Cosmos, cannot exclude himself from this law if he does not wish to destroy himself.”

¹⁰³ Engl. ”General Good”

¹⁰⁴ Engl. ”...true service to the General Good, which leads to the gates of the Stronghold of Light, requires sacrifice and complete disdain for everything personal, in other words, the complete abandonment of selfhood.”

¹⁰⁵ Engl. ”We can do nothing but accept the great law which is laid in the foundation of the life of the entire Cosmos, the law of the Great Sacrifice. Indeed, everything in Nature lives at the expense of something else.”

uudistajaksi” nimeämensä italialaisnationalisti Giuseppe Mazzininin (1805–1872) ajatuksiin.¹⁰⁶ On huomionarvoista, että K. Paul Johnson on esittänyt Mazzinin olleen tärkeä vaikuttaja myös Blavatskylle ja olleen mahdollisesti Moryan sijaan se ”mestari”, jonka Blavatsky kertoi tavanneensa Lontoossa 1950-luvulla (Johnson 1994, 38–43).

Codd referoi *Looking Forwardissa* Mazzinin ajatusta siitä, että kristinuskon aikakausi olisi ohjannut ihmisiä kohti tietoisuutta yksilöllisestä vapaudesta. Tämä kehitys olisi huipentunut Ranskan vallankumoukseen. Tämän jälkeen olisi Coddin mukaan siirrytty kohti luokkatietoisuutta ja lopulta kansallista tietoisuutta. Seuraava askel olisi hänen mukaansa, Mazzinin ajatuksia seuraten, ”kollektiivinen ihmiskunta”, joka perustuu aktiiviselle yhteistyölle individualistisen kilpailun sijaan. Codd kirjoittaa: ”Ihmiskunnan yhtenäisyys, yhteistyön henki sen eri osien välillä, nämä ovat ajatuksen ja työn suuria ihanteita, jotka tulevat hallitsemaan tulevaa aikaa.”¹⁰⁷ Teosofiselle ajattelulle tyypillisesti hän näkee ihmisten olevan pohjimmiltaan samaa syntyperää, mutta kehitysasteiltaan erilaisia: ”Todellisen demokratian aika tarkoittaa veljeyden valtakautta, jonka aristokratia ei perustu vereen tai rahaan, vaan luonteen ja arvon aateliuuteen.”¹⁰⁸ (Codd 1918.) Tämä tuo mieleen Roerichin esittämät ajatukset koskien etuoikeuksia ja johtajuutta. Kuten mainittua, Roerich esitti koulutukseen liittyen, että tiedon tulisi tuoda etuoikeuksia yhteiskuntaluokan sijaan (Roerich 2017, 181). Lisäksi Roerich kirjoittaa, että maiden johtajilla tulisi olla ”loistava äly ja erityisesti henkinen synteesi”,¹⁰⁹ jotta kehitys olisi mahdollista (mt. 104).

Codd kirjoittaa teoksessaan myös sen kirjoitusaikana ajankohtaisen Saksan häviön ensimmäisessä maailmansodassa johtavan ”maailman federalisaatioon”. Tulevaisuuden maailma kaikkine inhimillisine osa-alueineen olisi hänen mukaansa yhteen liittyneiden valtioiden käsissä. (Codd 1918.) Tässä on helppo nähdä samankaltaisuuksia Roerichin visioimaan League of Cultureen. Roerich ei niin ikään vaikuta ennustavan tai toivovan kansallisvaltioiden loppua. Hän kirjoittaa: ”Hyvä isänmaallisuus ja kansalliskiihko ovat täydelliset vastakohtat. Ensimmäinen käsite on kaikenkattava ja kykeneväinen kasvuun,

¹⁰⁶ Engl. ”the most spiritual reformer who ever lived”. Codd käyttää kirjassaan Mazzinin etunimestä englantilaista muotoa ”Joseph”.

¹⁰⁷ Engl. ”The Unity of Humanity, the spirit of cooperation between its different parts, these are the great ideals of thought and work, which will dominate the coming age.”

¹⁰⁸ Engl. ”The Age of the true Democracy means the Reign of Brotherhood, whose aristocracy is neither of blood nor of money, but a nobility of character and worth.”

¹⁰⁹ Engl. ”brilliant intellects and especially a spiritual synthesis”

toisen ollessa eksklusiivinen, kokoon puristava ja näin ollen tappava.”¹¹⁰ Roerich täsmentää, että kansallishengen¹¹¹ tarkoituksena on ottaa huomioon kunkin maan kaikki kansallisuudet ja vähemmistöt ja luoda näistä jonkinlainen synteesi. Maiden välinen yhteys puolestaan perustuisi kaikkia hyödyttävään vuorovaikutukseen: ”...aika ei ole kaukana, seuraavan vaiheen aikana, jolloin kokonaiset maat pyrkivät kohti kulttuurista, henkistä yhteistyötä ja vaihtoa, tarjoten kukin saavutustensa kukkia. Elämän opetus valmistaa meitä tätä uutta vaihetta varten.”¹¹² (Roerich 2017, 213–214.)

Uudella aikakaudella ihmiskuntaa siirtyy siis Roerichin mukaan uudenlaiseen, yhteisölliseen tapaan toimia maailmassa. Näin ihminen toimii kaikkeutta määrittävien lakien mukaisesti ja mahdollistaa uuden luomisen. Yhteistyö merkitsee myös uhrautuvaisuutta ja oman edun alistamista suuremmalle hyvälle. Myös ihmisten roolit vaikuttavat olevan keskenään erilaisia Roerichin yhteistyön epookkia koskevissa visioissa: hierarkioita tarvitaan ja kehittyneempien yksilöiden tehtävänä on johtaa muita. Valtiot säilyisivät, mutta maiden välinen vuorovaikutus perustuisi ennen kaikkea kulttuuriin, paikallisia erityispiirteitä kunnioittaen. Tämä toteutuisi League of Culturen kautta. Roerichin ihmiskunnan tulevaisuuden järjestäytymistä koskevissa näkemyksissä voidaan nähdä yhtäältä Blavatskyn ja Teosofisen Seuran vaikutusta ja toisaalta heijastumia kirjeiden kirjoitusajan maailmasta. Aineistonani käyttämät kirjeet on kirjoitettu aikaisteosofi Coddin tulevaisuusnäkemyksiä esittelevän kirjan tapaan maailmansotien välisenä aikana, jolloin ihmiskunta oli kohdannut ennennäkemätöntä hävitystä ensimmäisessä maailmansodassa ja oli toisaalta vielä tietämätön toisessa maailmansodassa koittavista tuhoista.

¹¹⁰ Engl. ”True patriotism and chauvinism are complete opposites. The first concept is all-embracing and therefore capable of growth while the other is exclusive, compressive and therefore deathly.”

¹¹¹ Engl. ”national genius”

¹¹² Engl. ”...the time is not far off, during the next step, when whole countries will aspire toward cultural, spiritual cooperation and exchange, each one offering its flowers of achievement. For this new step the Teaching of Life is preparing us.”

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut Helena Roerichin uuteen aikakauteen liittämiä ajatuksia käyttäen aineistonani kirjekokoelmaa, joka sisältää hänen vuosina 1929–1935 lähettämiään kirjeitä. Muodostin teemoittelun avulla aineiston pohjalta kuusi teemaa kuvaamaan sitä, millainen on tämä kirjeiden kautta hahmottuva uusi aikakausi. Teemat olivat ”Maailmanäidin aikakausi”, ”uusi tietoisuus ja hengen uudistuminen”, ”todellisen tiedon synteesi”, ”kulttuurin ylivalta”, ”Valon hierarkia” sekä ”yhteistyön epookki”. Kunkin teeman kohdalla hahmottelin näiden näkemysten kytkeytymistä oman aikansa länsimaisen vaihtoehdohenkisyiden parissa käytyihin keskusteluihin. Tarkastelin sekä Roerichin mahdollisia vaikutteita että asettumista osaksi laajempaa toimintaympäristöä, jota hahmotin Campbellin kulttimiljöön käsitteen avulla.

Roerichin uuden aikakauden ajattelulle keskeistä on kokonaisvaltainen käsitys evoluutiosta. Tämä evoluutio on luonteeltaan sekä henkistä että fyysistä. Siirtyminen uuteen aikakauteen on mahdollista vain niille, jotka pysyvät kehityksen mukana. Uuden aikakauden aloittava kuudes ”rotu” on näin ollen myös tietoisuudeltaan erilainen kuin sitä edeltäneet ihmiset. Kehitys on Roerichin mukaan mahdollista ainoastaan ylhäältä alas. Kirjeissä uudelle aikakaudelle tärkeäksi nimetty Hierarkian käsite ulotetaan koskemaan koko kosmosta persoonattomasta absoluutista, yli-inhimilliseen Valkoiseen veljeskuntaan ja yhteiskunnan ideaaliseen järjestykseen. Sekä Roerichin evoluutioajattelun että ei-inhimillisten olentojen hierarkian näkeminen Jumalan tilalla voi nähdä heijastelevan tutkimuksessa modernille länsimaiselle esoterialle tyypilliseksi nähtyjä, 1800-luvulta alkaneita kehityskulkuja. Erityisesti teosofisia vaikutteita on helppo nähdä tässä yhteydessä. Myös Roerichin tunnetut aikalaisteosofit ammensivat vahvasti näistä samoista aineksista. Roerichin näkemykset tietoisuuden evoluutiosta vertautuvat niin ikään 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten keskusteluihin.

Kaikkia teemoja yhdistää myös ajatus siitä, että kehitys kohti parempaa on yhtä kuin toimiminen kosmosta jäsentävien periaatteiden mukaisesti. Nämä ovat yhtä aikaa sekä uutta aikakautta määrittäviä tekijöitä että sen edellytyksiä. Aineistossa usein eksplisiittisestikin toistuvan hermeettisen ”niin ylhäällä kuin alhaalla” -periaatteen mukaisesti inhimillinen maailma heijastaa korkeampaa todellisuutta. Tämä länsimaiselle esoterialle keskeiseksi nähty ajatus vastaavuuksista ilmenee aineistossa niin, että uuden aikakauden teemat ulottuvat Roerichin näkemyksissä inhimillisen elämän tasolta aina kaikkeuden perustavanlaatuisiin

lainalaisuuksiin asti. Esimerkiksi naisten parempi asema uudella aikakaudella liittyy Roerichille tasapainon saavuttamiseen koko olemassaolon perustana olevan ”kaksinaisen alkuperän lain” mukaisesti. Roerichin Maailmanäidin aikakautta koskevat näkemykset voi nähdä myös kannanottona naisten roolin murrokseen yhteiskunnassa, aiempien vuosikymmenten suffragettiaktivismiin sekä kulttimiljööön parissa esitettyihin näkemyksiin kaksinaisen sukupuolen tulevaisuudesta.

Uudella aikakaudella eläminen ja sitä kohti kulkeminen ilmenevät Roerichin kirjeissä myös aktiivisena toiminta. Ihmisten välinen epäitsekkäs yhteistyö näyttelee tässä tärkeää osaa. Konkreettisen ilmauksensa ihmisten välinen yhteistyö saa League of Culture -liittoumassa, jota Roerich pyrkii henkilökohtaisesti edistämään. Uudella aikakaudella ihmiskunta tunnustaisi hänen mukaansa ”kulttuurin ylivallan”. Roerichin kulttuurikäsitys pitää sisällään hyvin monenlaisia asioita taiteesta arkkitehtuuriin. Taiteen hän näkee luonteeltaan ennen kaikkea henkisenä, mikä voi heijastella laajempia kiinnostuksia ajan taidemaailmassa, jossa hänen puolisonsa vaikutti. Roerichin kanssa samansuuntaisia ajatuksia ihmiskunnan tulevaisuuden yhteistyöstä on esittänyt ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa myös ainakin Clara Codd.

Kulttuurikäsitystä leimaava kokonaisvaltaisuus ilmenee niin ikään Roerichin uuden aikakauden tiedeihanteissa. Tulevaisuudessa tiede todistaa Roerichin näkemyksissä ”idän uskontojen” puolesta, pitää sisällään muun astrologian ja tulee tulkituksi hänen itsensä välittämän opetuksen kautta. Kirjeiden tiedepuheen voi nähdä noudattelevan tässä yhteydessä modernille länsimaiselle esoterialle tunnuksenomaista tieteellistämispuhetta sekä rajankäyntiä tieteen ja uskonnon välimaastossa.

Tietoisuuden laajentaminen kuvataan kirjeissä tärkeäksi siirryttäessä kohti ”uuden aikakauden aamunkoittoa”. Vaikuttaa siltä, että Roerichin kirjekokoelmaan tallennetut ajatukset ovat osa hänen omaa panostaan ihmiskunnan tietoisuuden laajentamiseksi. Aineistossa usein toistetun lainauksen mukaan uuden maailman on tietoisuuden herättämisen lisäksi palautettava ”ennalta määrätty kauneuden kuva”. Roerichille tuo kauneus ja sen pohjana oleva järjestys eivät ole subjektiivisia ja aikaan sidottuja asioita vaan ikuisia, kaikkeutta koskettavia totuuksia, jotka tulevat kukoistamaan mullistusten jälkeen koittavalla uudella aikakaudella – mikäli ihmiskunta ymmärtää toimia etenevän evoluution mukaisesti.

Länsimaista esoteriaa etenkin valistuksen jälkeisellä ajalla koskeva aiempi tutkimus toi esiin monia Roerichin uuden aikakauden ajattelun lähtökohtia ja kytköksiä aikalaiskeskusteluihin.

Campbellin kulttimiljööön käsite puolestaan toimi tätä tutkimusta ohjaavana käsitteenä auttaen rajaamaan sitä henkisyiden toimintaympäristöä, johon rinnastin Roerichin ajatuksia. Roerichin kytkökset oman aikansa kulttimiljööhön eli ”epätavallisten ja poikkeavien” uskomusjärjestelmien ilmenemismuotoihin ilmenivät aineistossa sekä todennäköisinä vaikutteina, että kielteisinä kannanottoina kulttimiljööön parissa esitettyihin näkemyksiin.

Tutkimuskysymysteni ja yllä mainittujen teoreettisten valintojen vuoksi analyysini paljasti Roerichin ajattelun yhteyksiä ennen kaikkea valtavirtaisen uskonnollisuuden ulkopuolelle asettuvan henkisyteen. Kirjeiden kristillinen aines jäi näin ollen vähemmälle huomiolle. On kuitenkin syytä muistaa, että Roerich eli elämänsä alkupuolen Venäjällä, jossa ortodoksikristillisuus oli hallitseva uskonnollisuuden muoto. Aineistossa onkin nähtävillä monia kristillisiä elementtejä. Lisäksi Roerich tutustui laajoilla matkoillaan Aasiassa paikallisiin uskontoperinteisiin. Kirjeissä uuteen aikakauteen kytkeytyvät esimerkiksi hindulaisuudesta ja buddhalaisuudesta juontuvat Kali Yugan, Maitreyan ja Shambhalan käsitteet. Vaikka suurten maailmanuskontojen vaikutteet näyttäytyvätkin kirjeissä usein modernille länsimaiselle esoterialle tyypillisten tulkintojen läpi, olisi laajemmassa tutkimuksessa kiinnostavaa tarkastella sitä, millä tavoin juuri Roerich hyödyntää näitä uskontoja ja niiden eskatologiaa.

Etsiessäni vertailukohtaa Roerichin näkemyksille kävi ilmi, että uuden aikakauden ajattelua länsimaisessa esoteriassa ja etenkin modernilla ajalla on tutkittu yllättävän vähän. Esoteerisen ajattelun tulevaisuusutopiat ja uuden aikakauden visiot 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun teksteissä olisivatkin hedelmällinen tutkimuskohde myös muiden kuin Helena Roerichin osalta. Tuona aikana elettiin ennennäkemättömän nopean muutoksen aikaa tieteen ja sitä kautta koko maailmankuvan muutoksen kannalta. Toisaalta uudet aatteet ja lopulta myös ensimmäisen maailmansodan tuhot muokkasivat ihmisten tulevaisuushorisonttia. Kuten olen osoittanut, tämä näkyi myös ajan vaihtoehtohengellisyydessä, jossa uuden aikakauden ajattelu sai monenlaisia ilmenemismuotoja vuosikymmeniä ennen New Age -liikettä.

Tämän tutkimuksen rajauksen ulkopuolelle jäivät myös alkuperäiset kirjeaineistot. Arkistoja hyödyntävä jatkotutkimus voisi tarjota kiinnostavaa tietoa Roerichin suhteesta kirjeiden vastaanottajiin ja hänen laajempiin verkostoihinsa. Henkilökohtaisen aineksen huomioiminen antaisi myös paremmat mahdollisuudet tarkastella Roerichin erityistä roolia kanavoidun tiedon välittäjänä ja tulkitsijana. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia Roerichin uuden

aikakauden ajattelun mahdollista muutosta analysoimalla säilynyttä kirjeenvaihtoa myös vuoden 1935 jälkeen.

Lähteet

Aineisto

Roerich, Helena

2017 *Letters of Helena Roerich Volume I: 1929–1935*. New York: Agni Yoga Society.

Tutkimuskirjallisuus

Andreyev, Alexandre

2014 *Myth of the Masters Revived: The Occult Lives of Nikolai and Elena Roerich*. Leiden: Brill.

Aptekman, Marina

2011 *Jacob's Ladder: Kabbalistic Allegory in Russian Literature*. Boston: Academic Studies Press.

Asprem, Egil

2013 Theosophical Attitudes Towards Science: Past and Present. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 406–427.

2015 Dis/unity of Knowledge: Models for the Study of Modern Esotericism and Science. *Numen* 62 (5–6), 538–567.

Bogdan, Henrik

2012 Envisioning the Birth of a New Aeon: Dispensationalism and Millenarianism in the Thelemic Tradition. Teoksessa Henrik Bogdan & Martin P. Starr (toim.) *Aleister Crowley and Western Esotericism*. New York: Oxford University Press, 89–106.

Boguslawski, Julia von

2020 Esoterian suhde tieteeseseen. Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 195–220.

Campbell, Colin

2002 The Cult, the Cultic Milieu and Secularization. Teoksessa Jeffrey Kaplan & Heléne Lööw (toim.) *The Cultic Milieu: Oppositional Subcultures in an Age of Globalization*. London: AltaMira, 12–25.

Carlson, Maria

2015 *No Religion Higher Than Truth: A History of the Theosophical Movement in Russia, 1875–1922*. Princeton: Princeton University Press.

Deveney, John Patrick

- 2006 Spiritualism. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 1074–1082.
- 2015 Man is a Spirit Here and Now: The Two Faces of Nineteenth-Century Spiritualism and the Creation of the Magical Occult Theosophical Spiritualist New Thought Amalgam. Teoksessa Cathy Gutierrez (toim.) *Handbook of Spiritualism and Channeling*. Leiden; Boston: Brill, 119–151.

Dixon, Joy

- 1997 Sexology and the Occult: Sexuality and Subjectivity in Theosophy's New Age. *Journal of the History of Sexuality* 7 (3), 409–433.
- 2001 *Divine Feminine: Theosophy and Feminism in England*. Baltimore; London: Johns Hopkins University Press.

Ebeling, Florian

- 2007 *The Secret History of Hermes Trismegistus: Hermeticism from Ancient to Modern Times*. (Das Geheimnis des Hermes Trismegistos 2005. Kääntänyt David Lorton.) Ithaca: Cornell University Press.

Edighoffer, Roland

- 2006 Rosicrucianism I: First half of the 17th Century. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 1009–1014.

Faivre, Antoine

- 2010 *Western Esotericism: A Concise History*. (L'Ésotérisme 1992). Albany: State University of New York Press.

Goodrick-Clarke, Nicholas

- 2001 *Black Sun: Aryan Cults, Esoteric Nazism, and the Politics of Identity*. New York: New York University Press.
- 2004 Introduction: H. P. Blavatsky and Theosophy. Teoksessa Nicholas Goodrick-Clarke (toim.) *Helena Blavatsky*. Berkeley: North Atlantic Books, 1–20.
- 2013 Western Esoteric Traditions and Theosophy. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 261–307.

Gutierrez, Cathy

2010 Spiritualism And Psychological Research. Teoksessa Jim R. Lewis & Olav Hammer (toim.) *Handbook of Religion and the Authority of Science*. Leiden: Brill, 591–608.

Hammer, Olav

2004 *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*. Leiden; Boston: Brill.

Hanegraaff, Wouter J.

1996 *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden: E.J. Brill.

2004 The Study of Western Esotericism: New Approaches to Christian and Secular Culture. Teoksessa Peter Antes, Armin W. Geertz & Randi R. Warne (toim.) *New Approaches to the Study of Religion I: Regional, Critical, and Historical Approaches*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 489–519.

2005 Forbidden Knowledge: Anti-Esoteric Polemics and Academic Research. *Aries* 5 (2), 225–254.

2006a Intermediary Beings. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 628–631.

2006b Occult/Occultism. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 884–889.

2006c Tradition. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 1125–1135.

2007 The New Age Movement and Western Esotericism. Teoksessa Daren Kemp & James R. Lewis (toim.) *Handbook of New Age*. Leiden; Boston: Brill, 25–50.

Harmainen, Antti

2020a Teosofia. Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 91–111.

2020b Esoteerisuus ja politiikka. Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 171–194.

Hulkkonen, Katriina

2021 *Elämää henkimaailman, uskonnon ja yhteiskunnan rajoilla: Etnografinen tutkimus kanavoinnista, tietämisestä ja uushenkisestä yrittäjyydestä Suomessa*. Turku: Turun yliopisto.

Johnson, K. Paul

1994 *The Masters Revealed: Madame Blavatsky and the Myth of the Great White Lodge*. Albany: State University of New York Press.

Kaplan, Jeffrey & Heléne Lööw

2002 Introduction. Teoksessa Jeffrey Kaplan & Heléne Lööw (toim.) *The Cultic Milieu: Oppositional Subcultures in an Age of Globalization*. London: AltaMira, 1–11.

Kokkinen, Nina

2019 *Totuudenetsijät: vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Turku: Turun yliopisto.

Komulainen, Jyrki

2008 Jumala voidaan saavuttaa kaikkia polkuja pitkin. Uushindulaisuutta Ramakrishnasta Mahatma Gandhiin. Teoksessa Tapio Tamminen (toim.) *Guruja, joogeja ja filosofeja: Intian filosofiaa*. Helsinki: WSOY, 53–76.

Kraft, Siv Ellen

2013 Theosophy, Gender, and the "New Woman". Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 357–374.

Lachman, Gary

2003 *A Secret History of Consciousness*. Great Barrington: Lindisfarne Books.

Levine, Philippa & Alison Bashford

2010 Introduction: Eugenics and the Modern World. Teoksessa Alison Bashford & Philippa Levine (toim.) *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*. New York: Oxford University Press.

Lubelsky, Isaac

2013 Mythological and Real Race Issues in Theosophy. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 335–355.

Mannherz, Julia

- 2012 The Occult and Popular Entertainment in Late Imperial Russia. Teoksessa Birgit Menzel, Michael Hagemester & Bernice Glatzer Rosenthal (eds.) *The New Age of Russia: Occult and Esoteric Dimensions*. München: Kubon & Sagner, 29–51.

McCannon, John

- 2002 By the shores of white waters: the Altai and its place in the spiritual geopolitics of Nicholas Roerich. *Sibirica* 2 (2) 2002, 183.

Owen, Alex

- 2004 *The Place of Enchantment: British Occultism and the Culture of the Modern*. University of Chicago Press.

Partridge, Christopher

- 2004 *The Re-Enchantment of the West: Volume 1 Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occulture*. London; New York: T & T Clark.
- 2013 Lost Horizon: H.P. Blavatsky and Theosophical Orientalism. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 309–333.

Pasi, Marco

- 2016 Esotericism Emergent: The Beginning of the Study of Esotericism in the Academy. Teoksessa April D. DeConick (ed.) *Religion: Secret Religion*. Farmington Hills: Macmillan, 143–154.

Prophet, Erin

- 2018 Hermetic Influences on the Evolutionary System of Helena Blavatsky's Theosophy. *Gnosis: Journal of Gnostic Studies* 3 (1), 84–111.

Santucci, James A.

- 2008 The Notion of Race in Theosophy. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions* 11 (3), 37–63.
- 2006a Blavatsky, Helena Petrovna. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 177–185.
- 2006b Theosophical Society. Teoksessa Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach (toim.) *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 1114–1123.

2009 The conception of Christ in the Theosophical tradition. Teoksessa Olav Hammer (toim.) *Alternative Christs*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 190–211.

Singleton, Mark

2007 Yoga, Eugenics, and Spiritual Darwinism in the Early Twentieth Century. *International Journal of Hindu Studies* 11 (2), 125–146.

Spielvogel, Jackson

1987 Reflections on Renaissance Hermeticism and Seventeenth-Century Utopias. *Utopian Studies* 1, 188–197.

Stanley, Liz

2004 The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences. *Auto/biography* 12 (3), 201–235.

Stasulane, Anita

2005 *Theosophy and Culture: Nicholas Roerich*. Roma: Pontificia Università Gregoriana.

2013 The Theosophy of the Roerichs: Agni Yoga or Living Ethics. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 193–215.

Stuckrad, Kocku von

2010 *Locations of Knowledge in Medieval and Early Modern Europe: Esoteric Discourse and Western Identities*. Leiden; Boston: Brill.

Sutcliffe, Steven

2007 The Origins of 'New Age' Religion Between the Two World Wars. Teoksessa Daren Kemp & James R. Lewis (toim.) *Handbook of New Age*. Leiden; Boston: Brill, 51–76.

2013 'Rosicrucians at large': Radical versus qualified invention in the cultic milieu. *Culture and Religion* 14 (4), 424–444.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi

2018 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Wessinger, Catherine

2005 Besant, Annie. *Encyclopedia of Religion, 2nd ed., vol. 2*. Detroit: Macmillan Reference USA, 844–846.

2013 The Second Generation Leaders of the Theosophical Society (Adyar). Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein (toim.) *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden; Boston: Brill, 33–50.

Yates, Frances

- 1984 The Hermetic Tradition in Renaissance Science. Teoksessa *Ideas and Ideals in the North European Renaissance*. London; Melbourne; Henley: Routledge & Keagan Paul, 227–247.
- 2002 (1964) *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. Abingdon: Routledge.

Ziolkowski, Theodore

- 2008 The Veil as Metaphor and as Myth. *Religion & Literature* 40 (2), 61–81.

Muut lähteet**Agni Yoga Society**

- 2016a (1957) *Infinity II*. New York: Agni Yoga Society. Saatavissa: https://agniyoga.org/ay_en/Infinity-II.php (Viitattu 22.9.2021)
- 2016b (1930) *On Eastern Crossroads: Legends and Prophecies of Asia*. New York: Agni Yoga Society. Saatavissa: https://agniyoga.org/ay_en/On-Eastern-Crossroads.php (Viitattu 22.9.2021)
- 2019a (1923) *Leaves of Morya's Garden*. New York: Agni Yoga Society. Saatavissa: https://agniyoga.org/ay_en/Leaves-of-Moryas-Garden-I.php (Viitattu 22.9.2021)
- 2019b (1956) *Infinity I*. New York: Agni Yoga Society. Saatavissa: https://agniyoga.org/ay_en/Infinity-I.php (Viitattu 22.9.2021)
- 2021 (1948) *Fiery World III*. New York: Agni Yoga Society. Saatavissa: https://agniyoga.org/ay_en/Fiery-World-III.php (Viitattu 22.9.2021)

Blavatsky, H. P.

- 1925 *Teosofian avain*. (The Key to Theosophy 1889. Suomentanut Pekka Ervast.) Viipuri: Kustannusosakeyhtiö Tietäjä.
- 2012 *Salainen oppi. II osa – ihmisen synty*. (The Secret Doctrine. Vol. II – Anthropogenesis 1888. Suomentanut Pirkko Carpelan.) Saatavissa: https://www.teosofia.net/e-kirjat/Salainen_oppi_2.pdf
- 2014 *Hiljaisuuden ääni*. (The Voice of the Silence 1889. Suomentaneet Pirkko Carpelan ja Jouni Marjanen.) Saatavissa: https://www.teosofia.net/e-kirjat/Hiljaisuuden_aani.pdf
- 2017 *Salainen oppi. I osa – maailman synty*. (The Secret Doctrine. Vol. I – Cosmogogenesis 1888. Suomentaneet V. H. V. ja P. E. Uudelleen muokannut suomennoksen ja vuoden 1888 englanninkielisen alkutekstin pohjalta Pirkko Carpelan) Saatavissa: https://www.teosofia.net/e-kirjat/Salainen_oppi_1.pdf

Carpelan, Pirkko (toim. ja suom.)

1997 *Mestarien kirjeet A.P. Sinnettille Mahatma M:ltä ja K.H:lta.* (The Mahatma Letters To A.P. Sinnett from The Mahatmas M. & K.H. 1962). Lahti: Lahden Minerva.

Codd, Clara

1918 *Looking Forward: The Coming Faith and the Coming Social Order.* Edinburgh: Orpheus Publishing House.

Ervast, Pekka

1982 *Ihmisyden uskonto.* Helsinki: Ruusu-Ristin kirjallisuusseura r.y.

Guénon, René

2007 *The Crisis of the Modern World.* (La crise du monde moderne, 1927) Varanasi: Indica Books.

Jinarajadasa, C. (toim.)

1926 *Letters from the Masters of Wisdom. Second Series.* Chicago: The Theosophical Press.

Kunz, Fritz

1926 *Sex Concepts for the New Age.* Chicago: The Theosophical Press.

Leadbeater, C. W.

1928 *The World-Mother as Symbol and Fact.* Adyar: Theosophical Publishing House.

Occult Review

1930 Editorial. *Occult Review* 52 (5), 289–298.

Ouspensky P.D.

1930 *Tertium Organum: The Third Canon of Thought: A Key to the Enigmas of the World.* New York: Alfer A. Knopf.

Raamattu

1992 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Roerich, Helena

1967 *Letters of Helena Roerich Volume II: 1935–1939.* New York: Agni Yoga Society.

Roerich, Nicholas

1933a *Fiery Stronghold.* Boston: The Statford Company.

1933b *To the Woman's Heart.* New York: Woman's Unity of Roerich Museum.

2017a (1929) *Altai-Himalaya: A Travel Diary.* New York: Nicholas Roerich Museum.

2017b (1931) *Realm of Light.* New York: Nicholas Roerich Museum.

Sinnet A. P.

1883 *Esoteric Buddhism.* London: Trübner & Co.

Steiner, Rudolf

1994 Christopher Bamford (toim.) *The Archangel Michael: His Mission and Ours: Selected Lectures and Writings*. Hudson: Anthroposophic Press.

Teosofi

1920 1 (1–2).

The Path

1888 3 (1), 17–21.

Tingley, Katherine

1922 *Theosophy: The Path of the Mystic*. Point Loma: The Theosophical Publishing Company.

Elektroniset lähteet

Agni Yoga Societyn verkkosivut. Osoitteessa: <http://agniyoga.org>.

Kielitoimiston sanakirja

Kultti. Osoitteessa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/kultti>. Viitattu 27.3.2019.

Kotirinta, Pirkko

2019 Tuore tutkimus paljastaa taiteilijoiden salatut aatteet: Pekka Halonen sai yhteyden kuolleeseen veljeensä ja spiritualismi lumosi myös Gallen-Kallelan ja Simbergin. *Helsingin Sanomat* 19.4.2019. Osoitteessa: <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006077403.html>. Viitattu 28.9.2021.

Leskelä-Kärki, Maarit

2009 Kirjeiden kulttuurihistoriaa ja tulkinnan ongelmia. *eNorssi*. Osoitteessa: <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historiantutkimus/kirjeiden-kulttuurihistoriaa-ja-tulkinnan-ongelmia-maarit-leskela-karki>. Viitattu 30.11.2018.

Nicholas Roerich Museumin kirjearkisto

Osoitteessa: <http://www.roerich.org/correspondence.php>.

Shaposhnikova, Liudmila

The Betrayers. *The International Council of Roerich Organizations*. Osoitteessa: <https://www.roerichs.com/Lng/en/Publications/Betrayers.htm>. Viitattu 16.9.2021.